

”Koska elinvoimainen maaseutu on kansamme tulevaisuuden peruslehti”

Kusti Eskolan poliittinen toiminta vuosina 1945–1962

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2009

Inka Hekkala

SISÄLLYSLUETTELO	2
JOHDANTO	4
HISTORIALLINEN TAUSTA	4
Suomen poliittinen kehitys vuosina 1945–1962	4
Maalaisliitto 1940-luvun lopulta 1960-luvun alkuun	7
Kusti Eskola	10
TUTKIMUSTILANNE	12
TUTKIMUSTEHTÄVÄ	13
LÄHTEET JA MENETELMÄT	14
1. UUTENA VALTAKUNNANPOLITIIKASSA 1945–1953	16
1.1. Arkadianmäelle keskipohjalaisen maatalousväestön miehenä	16
1.2. Eduskuntatyötä maaseudun hyväksi	20
1.3. Uusien linjalla Kekkonen tukijoukoissa – vai omalla linjallaan?	30
2. LÄHELLÄ SUOMALAISEN POLITIIKAN HUIPPUA 1953–1958	36
2.1. Lyhyitä ministerikausia vaikeana aikana	36
2.2. Eduskunnassa vakaan talouden asialla	47
2.3. Arvostettu luottomies puolueensa terävimmän kärjen ulkopuolella	57

3. YÖPAKKASMINISTERISTÄ ”RYHMÄN LINJAN” ÄÄNEKSI 1958–1962	63
3.1. Vastuunkantajana yöpakkashallituksessa	63
3.2. Kansanedustaja muuttuvan yhteiskunnan haasteissa	76
3.3. ”Ryhmän linjalla” Kekkonen linjan vastapuolella	88
3.4. Yllättävä putoaminen eduskunnasta	102
 LOPPULAUSE	 110
 LÄHDELUETTELO	 114

JOHDANTO

HISTORIALLINEN TAUSTA

Suomen poliittinen kehitys vuosina 1945–1962

Moskovassa 18.9.1944 solmitun välirauhan ehdot olivat Suomen kannalta raskaat ja synnyttivät suomalaisissa pelkoa ja katkeruutta. Sisä- ja talouspolitiikkaan pitkälle eteenpäin vaikuttaneita ehtoja olivat sotakorvausten maksaminen, sotarikollisten tuomitseminen, poliittisten vankien vapauttaminen, fasisisiksi luokiteltujen järjestöjen lakkauttaminen ja poliittista toimintaa rajoittavien määräysten kumoaminen. Suomen oli myös päästettävä maahan liittoutuneiden valvontakomissio valvomaan rauhanehtojen toteuttamista. Neuvostoliittolaiset komission jäsenet saivat esteettömän pääsyn kaikkiin virastoihin ja laitoksiin sekä oikeuden saada rajoituksetta käyttöönsä tarvitsemansa viranomaistiedot. Vallinneessa tilanteessa suomalaisten oli tarkoituksenmukaista pyrkiä rakentamaan uudenlainen luottamuksellinen suhde Neuvostoliittoon. Ensimmäisen kerran tämän uuden periaateohjelman ja ulkopoliittisen linjan muotoili julkisesti pääministeri J.K. Paasikivi itsenäisyyspäivän puheessaan 6.12.1944.¹

Suomen poliittisen elämän kannalta ratkaisevan tärkeät olivat ensimmäiset sodanjälkeiset eduskuntavaalit vuonna 1945. Vaalit olivat äänestysaktiivisuudeltaan erittäin vilkkaat ja toivat eduskuntaan paljon uusia kasvoja. Suurimman puolueen asemansa säilytti Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue (SDP), mutta sen kannoilla olivat vasta perustettu Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL) ja Maalaisliitto. SKDL:n menestys toi kommunistit mukaan myös hallitusyhteistyöhön. Vaalien pohjalta kolme suurinta puoluetta solmivat niin sanotun kolmen suuren sopimuksen, jossa sovittiin entisten kaunojen unohtamisesta ja yhteistoiminnasta yhteiskunnan kehittämiseksi. Työtä sota-ajan seurausten hoitamisessa olikin seuraavina vuosina runsaasti. Siirtoväki ja rintamamiehet tuli asuttaa, sodan aiheuttamat tuhot korjata, tuotantoa voimistaa ja säännöstelyä pyrkiä purkamaan. Samaan aikaan palkat ja hinnat oli saatava tasapainoon ja inflaatio kuriin. Elinkustannukset nelinkertaistuivat vuosien 1945–48 aikana.²

¹ Vahtola 2003, 337–342.

² Ibidem.

Vuosina 1946–1948 Suomessa pelättiin kommunistien yrittävän vallankumousta ja yhteiskuntajärjestyksen muuttamista. Todellisuudessa huhut vallankumouksen valmistelusta olivat vahvasti liioiteltuja ja esimerkiksi sosiaalidemokraattien propagandan sävyttämiä. Jonkinlaisia vallankumoussuunnitelmia kommunisteilla noina niin sanottuina vaaran vuosina kuitenkin oli. He esimerkiksi pyysivät Neuvostoliitolta tukea mahdollisiin kumouspyrkimyksiinsä – sitä kuitenkaan saamatta.³ Vuonna 1948 Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa otettiin lähentymisaskel, kun pitkällisten neuvotteluiden ja sopimuksen sisällöstä käydyn keskustelun jälkeen valtiot solmivat ystävyys-, yhteistoiminta- ja avunantosopimuksen (YYA). Siinä sovittiin muun muassa sotilaallisesta yhteistyöstä, mikäli jompikumpi sopimuskumppaneista joutuisi Suomen kautta aseellisen hyökkäyksen kohteeksi Saksan tai sen liittolaisten toimesta. Sopimuksen solmimista edelsi Suomessa pelonsekainen arvuuttelu sen vaikutuksista, mutta sen sisältöön oltiin lopulta tuoreeltaan melko tyytyväisiä ja katsottiin sen turvaavan ulkopoliittista vakautta.⁴ Vasta myöhemmin selvisi, kuinka suuria mahdollisuuksia sopimus antoi Neuvostoliitolle Suomen asioihin puuttumiseen.⁵

Vuosina 1950–1956 elettiin Suomen sisäpolitiikassa levotonta aikaa. Vaikeat taloudelliset kysymykset hiersivät puolueiden välejä ja tulevat vuoden 1956 presidentinvaalit asettivat ne taisteluasemiin toisiaan vastaan. Hallitusneuvottelut olivat poikkeuksetta vaikeita, eikä taloudellisten ongelmien ratkaisemisen kannalta toivottuja enemmistöhallituksia saatu juurikaan muodostettua. Ajan merkittävimpiä poliitikkoja oli jatkuvasti profiiliaan kohottanut maalaisliiton Urho Kekkonen, joka toimi kyseisenä ajanjaksona viiden hallituksen pää- ja yhden ulkoministerinä. Kekkonen pyrki paitsi vahvistamaan suhdetta Neuvostoliittoon, myös korostamaan Suomen puolueettomuutta länsivalloille. Vuonna 1953 tapahtuneen Stalinin kuoleman jälkeisessä, Suomelle lisää ulkopoliittista liikkumatilaa antaneessa ilmapiirissä, Suomi liittyikin vuonna 1955 sekä Pohjoismaiden neuvostoon että Yhdistyneisiin Kansakuntiin vahvistaen näin puolueettomuuttaan myös länsimaiden silmissä.⁶

Vuoden 1956 kiivaissa ja tasaisissa presidentinvaaleissa voittajaksi selviytyi Urho Kekkonen. Samana päivänä jona Kekkonen astui presidentin virkaan, aloitti Suomen

³ Nevakivi 2000, 237–239.

⁴ Meinander 1999, 264–266.

⁵ Vahtola 2003, 343–345.

⁶ Vahtola 2003, 346–348.

ammattiyhdistysten keskusliitto (SAK) yleislakon. Lakon alkuperäisenä syynä oli säännöstelyn purkamisesta seurannut maataloustuotteiden hintojen nousu, johon vaadittiin muutosta, mutta lakkolaiset tavoittelivat myös monenlaisia muita uudistuksia. Maataloustuottajain keskusliitto (MTK) vastasi lakkoon maataloustuotteiden luovutuslakolla. Yleislakko päättyi kolmen viikon kuluttua sen alkamisesta, kun osapuolet hyväksyivät neuvotteluiden tuloksena annetut sovintoesitykset.⁷ Sekä tuottaja- että työntekijäpuoli sai läpi joitain vaatimuksiaan, mutta esimerkiksi saavutetut palkankorotukset päättyivät suurelta osin inflaation syömiksi. Suomen ennestäänkin heikkoon taloudelliseen tilanteeseen ja työllisyyteen yleislakko heijastui pitkään.⁸

Myös vuoden 1956 tiukkojen presidentinvaalien jälkeen Suomen sisäpoliittinen tilanne säilyi kireänä. Eväitä pitkäjänteiseen yhteistyöhön maan asioiden hoitamiseksi ei löytynyt ja hallitusten lyhytikäisyyden vuoksi niiden ohjelmien toteuttaminen jäi aina kesken. Puolueiden yhteiskuntapoliittiset näkemykset ja tavoitteet olivat jyrkästi toisistaan poikkeavia, mikä jatkuvasti sai aikaan ristiriitoja. Maalaisliitto halusi turvata maaseudun elinvoimaisuuden ja pitää kiinni pääasiallisesti maatalouteen perustuvasta toimeentulosta, kun taas sosiaalidemokraatit ja Kansallinen Kokoomuspuolue näkivät palkkatyön ja teollistumisen keskeisimpinä työkaluina yhteiskunnan eteenpäin viemisessä.⁹ Tilannetta vaikeutti entisestään sosiaalidemokraattisen puolueen sisäinen hajaannus, jonka seurauksena puolue jakaantui kahtia puoluesihteerin Väinö Leskisen mukaan nimettyihin oikeistodemokraattisiin leskisläisiin ja puolueen entisen puheenjohtajan Emil Skogin taakse ryhtymyksiin vasemmistolaisempiin skogilaisiin.¹⁰

Erityisen vaikeat olivat vuoden 1958 eduskuntavaalien jälkeiset hallitusneuvottelut. Neuvotteluiden tuloksena nimitetty Fagerholmin III hallitus oli pitkästä aikaa parlamentaariselle enemmistölle rakentuva, mutta siitä huolimatta sen toimintaedellytykset olivat alusta saakka heikot. Hallituksen kokoonpano ei miellyttänyt Neuvostoliiton johtoa, eikä myöskään presidentti Kekkonen. Neuvostoliitossa epäiltiin hallituksen pyrkivän Suomen ulkopoliittisen linjan muuttamiseen ja osoitettiin monin tavoin tyytymättömyyttä vallinneeseen tilanteeseen. Yöpakkasina tunnettu suhteiden

⁷ Nevakivi 2000, 262–263.

⁸ Meinander 1999, 327.

⁹ Vahtola 2003, 352.

¹⁰ Vahtola 2003, 349.

kiristyminen ajoi Fagerholmin hallituksen lopulta niin vaikeaan asemaan, että maalaisliittolaiset ministerit esittivät eronpyyntönsä – muun hallituksen tehdessä perässä samoin.¹¹ Yöpakkasten jälkeen SDP:n ja kokoomuksen katsottiin olevan ulkopoliittisten syiden vuoksi mahdoton yhdistelmä Suomen hallitsemisessa. Monta vuotta vallan kahvassa olivatkin maalaisliittolaiset vähemmistöhallitukset. Vaikka aikaa leimasivat moninaiset valtakamppailut ja puolueiden asettuminen taisteluasemiin vuoden 1962 presidentinvaaleja varten, saatiin kuitenkin myös monia uudistuksia aikaan esimerkiksi lainsäädännön saralla. 1960-luvun alussa säädettiin esimerkiksi uudet merkittävät vuosiloma-, työeläke- ja työllisyyslait.¹²

Maalaisliitto 1940-luvun lopulta 1960-luvun alkuun

Ensimmäiset sodan jälkeiset eduskuntavaalit vuonna 1945 olivat myös maalaisliitolle tärkeitä. Puolueen vaaliteemat korostivat suomalaista yhteiskuntajärjestystä, kansanvaltaa ja länsimaista demokratiaa kommunismia vastaan. Erityishuomiota vaaliohjelmassa kiinnitettiin siirtoväen maansaanti- ja korvauskysymyksiin sekä rintamamiesten ja sotainvalidien asuttamiseen. Pahimmaksi kilpailijaksi koettiin uusi puolue SKDL, joka pyrki vetoamaan erityisesti pienviljelijöihin maalaisliiton perinteisillä kannatusalueilla. Aseekseen kansandemokraatteja vastaan maalaisliitto valitsi varsin oikeistolaisesti painottuneen kampanjoinnin, mikä kuitenkin osoittautui virheeksi.¹³ Vaaleissa puolue sai kyllä aiempaa enemmän ääniä, mutta sen ääniosuus laski ja tuloksena oli seitsemän paikan menetys. Etenkin nuoria pienviljelijöitä ja rintamamiehiä siirtyi SKDL:n taakse.¹⁴

Vaikka vuoden 1945 vaalit menivät maalaisliitolta heikonlaisesti, muodostui sen asema Suomen sisäpolitiikassa 1940-luvun lopulta lähtien yhä keskeisemmäksi. Vuosina 1950–1962 istuneista hallituksista huomattavaa osaa johti maalaisliittolainen pääministeri ja puolue oli muutenkin hallituksissa laajalti edustettuna.¹⁵ Maalaisliiton voidaan katsoa olleen jopa aikansa keskeisin puolue, jonka merkitys niin Suomen

¹¹ Nevakivi 2000, 267–268.

¹² Vahtola 2003, 350–351.

¹³ Hokkanen 1996, 180–182.

¹⁴ Hokkanen 1996, 186.

¹⁵ Yrjölä 1973, 16–17.

sisäisen kehityksen kuin ulkoisen turvallisuudenkin kannalta oli kiistaton.¹⁶ Nimensä mukaisesti maalaisliitto oli vielä erittäin agraarisesti suuntautunut ja korosti jatkuvasti maaseudun tärkeää asemaa suomalaisen yhteiskunnan perustana ja tulevaisuuden luojana.¹⁷ Puolueen tavoitteiden kannalta tärkeä virstanpylväs olikin esimerkiksi vuonna 1958 säädetty maataloustulolaki.¹⁸ Maalaisliittoa tutkinut KARI HOKKANEN on todennut 1950-luvun ja 1960-luvun alun maalaisliiton olleen poikkeuksellinen ilmiö. Se oli viimeinen länsimainen agraaripuolue, joka kykeni silti johtamaan politiikkaa teollistuvassa ja kaupungistuvassa maassa ja kantamaan keskeisimmän sisä- ja ulkopoliittisen vastuun Suomesta.¹⁹

1950-luvun alusta lähtien maalaisliiton rooliin yhä suuremmassa määrin alkoi vaikuttaa Urho Kekkosen asema – aluksi Kekkosen johtamien hallitusten ja sen jälkeen tämän presidenttiyden kautta. Hokkanen on arvioinut tapahtunutta kehitystä varsin suorasanaisesti toteamalla, että ”maalaisliitosta tuli aste asteelta Kekkosen puolue, jonka politiikan ainakin melkein tärkeimpänä päämääränä oli puolueen johtajan saattelu valtion johtajan paikalle ja sitten pitäminen siinä”.²⁰ Kekkosen vaikutus oli ratkaiseva myös maalaisliiton ja ulkomaisten tahojen, kuten sen ja Neuvostoliiton johdon välisessä suhteessa.²¹ Maalaisliittoa venäläiset eivät arvostaneet, vaan sitä pidettiin ”kulakkien ja suojeluskuntalaisten” puolueena. Kekkoseen naapurimaassa sen sijaan pääsääntöisesti luotettiin toivoen tämän tukijoiden nousevan maalaisliiton johtopaikoille. Maalaisliiton piirissä oli niin Kekkosen tukijoiden kuin vastustajienkin ryhmässä yleistä pyrkimystä hoitamaan neuvostoliitto-suhteita luomalla henkilökohtaisia kontakteja venäläisiin poliitikoihin. Tämä tapahtui pääosin puolueväeltä salassa, mutta ylimmän valtiojohdon hyväksymänä.²²

Vuosien 1945–1962 välisenä aikana maalaisliitossa kuohui myös sisäisesti. 1950-luvun alkupuolella suurimmat erimielisyydet olivat Kekkosta tukeneiden, usein eduskuntatyössä tuoreiden ja iältään nuorehkojen henkilöiden muodostaman ”uusien ryhmän”, ja näiden vastapuolena olleen niin sanotun ”vanhojen ryhmän” välillä.

¹⁶ Hokkanen 2002, 7.

¹⁷ Vahtola 2003, 352.

¹⁸ Hokkanen 2002, 24.

¹⁹ Hokkanen 2002, 7.

²⁰ Hokkanen 2002, 7.

²¹ Kallenautio 2005, 190–196.

²² Hokkanen 2002, 17–18.

Vanhoilla oli eduskunnassa vahvempi asema, mutta järjestyksellä Kekkonen kannatus lisääntyi jatkuvasti. Ryhmien väliseen vastakkainasetteluun nivoutuikin ankara kiista siitä, oliko puolueessa suurin päätösvalta lopulta eduskuntaryhmällä vai puolueelimillä.²³ Vanhoista maalaisliittolaisista vaikutusvaltaisoin oli Viljami Kalliokoski, joka toimi myös maalaisliiton puheenjohtajana vuosina 1941–1945. Kalliokoski oli 1950- ja 60-luvuilla voimakkaimpia Kekkonen arvostelijoita ja puolueensa oikean laidan johtohahmo.²⁴

Myöhemmin 1950- ja 1960-luvuilla maalaisliiton sisäisten kiistojen osapuolina olivat Kekkonen tukijoista muotoutunut niin sanottu K-linja²⁵ ja hajanainen Kekkonen arvostelijoiden muodostama ”ryhmän linja”. K-linjaan katsottiin kuuluviksi esimerkiksi Arvo Korsimo, Ahti Karjalainen ja Kauno Kleemola, kun taas ryhmän linjaa edustivat esimerkiksi Johannes Virolainen, Kusti Eskola ja Atte Pakkanen. Näkemuserot ryhmien välillä olivat esimerkiksi ulkopolitiikan suhteen ajoittain huomattavat ja välit usein huonot. K-linja muun muassa leimasi useita vastapuolen edustajia ”oikeistolaisiksi”, vastapuoli taas syytti K-linjaa esimerkiksi liiallisesta vasemmistoon tukeutumisesta. Molempien ryhmien koostumukset ja tavoitteet olivat kuitenkin usein varsin epäselviä, eikä hajaannuksella ollut maalaisliitossa virallista asemaa.²⁶

Virallisen irtioton puolueestaan 1950-luvun lopulla teki sen sijaan laajaa kannatusta etenkin rintamamiesten ja asutustilallisten keskuudessa nauttinut maalaisliittolaispoliitikko Veikko Vennamo. Maalaisliittolaisen Asutusliiton puheenjohtajana kunnostautunut Vennamo ajautui 1950-luvun aikana puolueensa kanssa suuriin ristiriitoihin. Hän pyrki nousemaan maalaisliiton johtoon, mutta epäonnistui tavoitteessaan, mikä entisestään lisäsi hänen puoluettaan kohtaan suuntaamaansa kritiikkiä. Sekä eduskuntatyössä että julkisuudessa Vennamo toistuvasti esiintyi maalaisliittoa vastaan saamistaan varoituksista piittaamatta, joten lopulta tämä lähes yhtäaikaisesti erotettiin ja itse erosi puolueen eduskuntaryhmästä ja puolueesta.²⁷ Tämän jälkeen Vennamo vuonna 1959 perusti oman puolueen, Suomen

²³ Hokkanen 2002, 37.

²⁴ Hokkanen 2002, 40–41.

²⁵ Yöpakkasten aikana kiteytynyt maalaisliiton sisäinen voimaryhmittymä, jolla oli yhtenevä näkemys ulkopolitiikasta. Ryhmä tuki aktiivisesti Kekkonen, jonka nimeen ryhmän nimikin ensisijaisesti viittaa. Hokkanen 2002, 454.

²⁶ Hokkanen 2002, 458–450.

²⁷ Hokkanen 2002, 387–410.

Pientalonpoikien Puolueen, joka myöhemmin vaihtoi nimensä Suomen Maaseudun Puolueeksi (SMP).²⁸

Kusti Eskola

Maanviljelysneuvos Kustaa Oskari (Kusti)²⁹ Eskola (1911–2003) oli sieviläinen yhteiskunnallinen vaikuttaja ja maanviljelijä. Kusti Eskola syntyi 19.8.1911 Sievin Jyringissä maanviljelijäperheeseen. Jo nuorena hän kiinnostui yhteiskunnallisesta toiminnasta ollen aktiivisesti mukana esimerkiksi Jyringin nuorisoseuran toiminnassa.³⁰ Merkittävä Eskolan ajatteluun vaikuttanut tekijä oli kodin uskonnollisuus, sillä hänen perheensä kuului vanhoillislestadiolaisen liikkeen piiriin.³¹ Kouluja Eskola kävi vain kansakoulun ja nuoriso-opiston, mutta hankki lisätietämystä harrastamalla jatkuvasti itseopiskelua. Vuonna 1936 Eskola avioitui Elsa Kaskelan kanssa, ja tytär Raija-Liisan pariskunta sai vuonna 1948.³² Talvi- ja jatkosodissa Eskola oli rintamalla. Hän osallistui myös aseveliyhteistyöhön.³³

Elämänsä aikana Eskola ehti toimia useissa luottamustehtävissä niin paikallisella keskipohjalaisella kuin valtakunnallisellakin tasolla. Parhaiten hänet tunnetaan maalaisliittolaisena kansanedustajana ja ministerinä. Eskola nousi eduskuntaan vuonna 1945 Oulun vaalipiiristä. Ministerinä hän toimi uransa aikana viidesti, joista neljä kertaa kulkulaitosten ja yleisten töiden- ja kerran maatalousministerinä. Eskola vaikutti myös pitkään maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtajana sekä hetken eduskunnan toisena varapuhemiehenä.³⁴ Poliitikassa Eskolan keskeisimpänä viiteryhmänä olivat maataloustuottajat ja näiden etujärjestöt.³⁵

Eskolan henkilökohtaisen poliittisen uran kannalta merkittävä tapahtuma oli ministeriys Fagerholmin III hallituksessa eli niin sanotussa yöpakkashallituksessa³⁶ vuonna 1958.

²⁸ Vahtola 2003, 350.

²⁹ Eskolasta käytettiin yleisesti nimeä Kusti, jota käytän myös tässä tutkimuksessa.

³⁰ Ruuttula-Vasari 1992, 57.

³¹ Henna Uutelan haastattelu 22.4.2009.

³² Marjomaa 2003, 667–668.

³³ Hokkanen 2002, 198.

³⁴ Suomen kansanedustajat (hakuteos) 2000, 123.

³⁵ Marjomaa 2003, 667.

³⁶ K.-A. Fagerholmin III hallitus, jonka muodostivat sosiaalidemokraatit, maalaisliitto, kokoomus, suomalainen kansanpuolue ja ruotsalainen kansanpuolue. Hallitus istui 29.8.1958–13.1.1958. Yrjölä 1973, 255.

Ura valtakunnanpolitiikassa jatkui kuitenkin vielä tämän jälkeenkin päättyen vuonna 1962, kun Eskola hieman yllättäen putosi eduskunnasta. Joidenkin väitteiden mukaan eduskunnasta putoaminen olisi ainakin osin ollut seurausta maalaisliiton K-linjan häntä vastaan suuntaamasta kampanjoinnista.³⁷ Eduskuntauransa jälkeen Eskola palasi kotiseudulle Sieviin, missä jatkoi maatilatalouden kaikki haarat käsittänyttä maanviljelyä.³⁸

Poliittisen uransa ohella ja sen jälkeen Eskola toimi myös useissa luottamustehtävissä erityisesti maa- ja metsätalouden sekä osuustoiminnan sarjoilla. Esimerkkeinä Eskolan luottamustoiminnan areenoista voidaan mainita Pellervo-Seura ja Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto MTK.³⁹ Luottamustoimintaan kuului myös useita alueellisia tehtäviä, esimerkiksi toimiminen Maataloustuottajain Keski-Pohjanmaan liiton puheenjohtajana. Kun Kusti Eskolan yhteiskunnallista toimintaa tarkastellaan kokonaisuudessaan, voidaan todeta että se liittyi vahvasti niin maaseudun kuin viljelijäväestönkin asemaan yhteiskunnan suuren rakennemuutoksen aikana.⁴⁰

³⁷ Marjomaa 2003, 667–668.

³⁸ Kusti Eskola 70 vuotta (art.). Sieviläinen 20.8.1981. Fab:1. Kusti Eskolan arkisto (KEA).

³⁹ Marjomaa 2003, 667.

⁴⁰ Siika-aho 2009, 64–65.

TUTKIMUSTILANNE

Kusti Eskolan poliittista toimintaa ei aiemmin ole tutkittu juuri lainkaan. ANNE RUUTTULA-VASARIN laudatur -tutkimuksessa *Valistus viritettiin, yhdistystoimintaa yritettiin* sivutaan hieman Eskolan nuoruusvuosien aktiivisuutta paikallistason nuorisoseuratoiminnassa. Myös useissa Maalaisliitto–Keskustan historiaa tai muuta poliittista aikalaishistoriaa käsittelevissä tutkimuksissa esitetään mainintoja Eskolasta, mutta minkäänlaista laajempaa, syvemmän tason käsittelyä hänestä ja hänen poliittisesta toiminnastaan ei ole olemassa. Eskolan luottamustoiminnasta maa- ja metsätalouden piirissä on vastikään tehty Pro gradu -tutkimus. Tutkimuksessa tarkastellaan Eskolan toimintaa maatalouden rakennemuutoksen problematiikan kautta, mutta tämän toimintaan valtakunnanpolitiikassa siinä ei mennä. Edellä esitetty huomioiden on hyvin perusteltua tutkia merkittävän poliittisen uran tehneen Kusti Eskolan toimintaa kansanedustajana, ministerinä ja maalaisliittolaisena poliitikkona.

Eskolan aktiiviajan maalaisliitosta ja maalaisliittolaisista poliitikoista on sen sijaan tehty melko runsaasti tutkimusta. Maalaisliitto–Keskustan historia -teossarjaan kuuluvat KARI HOKKASEN tutkimukset *Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939–1950* (1996) ja *Kekkosen Maalaisliitto 1950–1962* (2002) ovat perusteellisia esityksiä maalaisliiton historiasta kyseisenä aikana ja ovatkin tärkeässä osassa tutkimuskirjallisuuteni joukossa. Suomen kansanedustuslaitoksesta ja sen piirissä toimineista puolueista tehtyä tutkimusta edustaa Suomen kansanedustuslaitoksen historia -teossarja. Kyseisestä sarjasta tutkimuskirjallisuuteeni lukeutuvat osat: *VIII Itsenäisyyden ajan eduskunta 1939–1963* (1980) ja *X Eduskunnan järjestys- ja työmuodot 1907–1963* (1977). Vaikka kyseiset teokset eivät edusta aivan uutta tutkimusta, ei vastaavaa käsittelyä Suomen eduskunnan historiasta ole tuoreemman tutkimuksen joukossa julkaistu. Myös 1980-luvulla ilmestynyt *Valtioneuvoston historia* -teossarja edustaa vanhahkoa, mutta tutkimukseni kannalta keskeistä Suomen poliittisen historian käsittelyä. Suomen kylmän sodan aikaisen ulkopoliitiikan tarkastelua edustavat esimerkiksi JUKKA NEVAKIVEN osuus ”Jatkosodasta nykypäivään” teoksessa *Suomen poliittinen historia 1809–1999* (1999) sekä JORMA KALLENAUTION tutkimus *Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopoliittikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995* (2005). Eskolan kotikunnan Sievin historiaa käsittelevä teos *Sievistä sommaan näköön* (1993) puolestaan

tarkastelee monipuolisesti Eskolan tärkeintä samaistumisaluetta ja kasvuympäristöä. Teoksella on tutkimuksessani tärkeä osa Eskolan toiminnan selittämisen ja ymmärtämisen kannalta.

TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkimustehtävänäni on tutkia Kusti Eskolan poliittista toimintaa vuosina 1945–1962. Tutkimus on ajallisesti rajattu kattamaan vuodet, joina Eskola vaikutti eduskunnassa ja valtioneuvostossa. Samoihin vuosiin sijoittuu myös hänen aktiivisin aikansa maalaisliitossa. Eskolan toiminnan kunnallisen politiikan parissa olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle keskittyen vain tämän valtakunnan tason toimintaan.

Tarkastelen Eskolan poliittista toimintaa kahdesta pääasiallisesta näkökulmasta. Ensimmäinen näkökulma tarkastelee sitä, millaisiin asiakysymyksiin Eskola oli poliittisessa toiminnassaan keskittynyt ja miten hän käytännössä politiikkaansa teki. Millaisten teemojen kautta Eskola esiintyi äänestäjilleen? Mitkä olivat hänelle tärkeitä poliittisia kysymyksiä ja miten hän pyrki niitä ajamaan? Miten hän onnistui tavoitteidensa läpi viemisessä? Millaista oli hänen yhteistyönsä muiden puolueiden ja poliittisten vaikuttajien kanssa?

Toinen keskeinen tutkimusnäkökulmani liittyy Eskolan asemaan maalaisliitossa. Useista luottamustehtävistään huolimatta Eskola ei koskaan noussut puolueensa hierarkiassa aivan huipulle saakka, mihin etsin tutkimuksessani syytä. Eräissä Eskolan aktiiviajan suomalaista poliittista historiaa tarkastelevissa tutkimuksissa ja muistelmateoksissa mainitaan hänen ajautuneen suoranaisiin ristiriitoihin maalaisliitossa vaikuttaneen niin sanotun K-linjan kanssa. Tutkimuksessani kysynkin, kävikö todella näin ja mitkä syyt olivat tämän taustalla. Tarkastelen myös Eskolan suhdetta Urho Kekkoseen ja muihin aikansa maalaisliiton johtohenkilöihin. Keiden linjoilla – vai omillaan – Eskola puolueen sisäisten ristiriitojen aikoina oli? Lisäksi perehdyn vuoden 1962 eduskuntavaaleihin liittyviin tapahtumiin ja tarkastelen Eskolan yllättävän eduskunnasta putoamisen taustoja. Läpi tutkimukseni rakennan kuvaa Kusti Eskolasta aikansa maalaisliittolaispoliitikkona ja kysyn, millaiset tendenssit Eskolan

poliittista toimintaa ohjasivat. Oliko Eskola ajallaan tyypillinen maalaisliittolais-poliitikko?

LÄHTEET JA MENETELMÄT

Tutkimukseni lähteinä käytän pääasiassa arkistomateriaalia. Tärkeä osa on Kusti Eskolan omalla arkistolla, joka koostuu pääasiassa puheista ja puhekonsepteista sekä kokouspöytäkirjoista. Jonkin verran arkistossa on myös kokousmuistiinpanoja, matkaselostuksia, henkilökohtaisia merkintöjä ja lehtileikkeitä. Koska arkiston materiaali on Eskolan itsensä tallettavaksi valikoimaa ja suurelta osin julkisissa tilaisuuksissa esitetyistä puheista koostuvaa, täytyy arkiston materiaalia tarkastella erityisellä lähdekriittisyydellä ja pyrkiä näkemään puheiden retoriikan pinnan alle. Myös Keskustan ja maaseudun arkistosta löytyvällä materiaalilla on merkittävä asema tutkimukseni lähteinä. Erityisesti tarkasteltaessa Eskolaa suhteessa maalaisliittoon, sen harjoittamaan politiikkaan ja muihin puolueen poliitikkoihin, on tällä materiaalilla tärkeä rooli. Lisäksi käytän Urho Kekkosen arkistosta löytyvää materiaalia. Erityisesti hyödynnän Kekkosen vuosikirjoja, joihin on kerätty materiaalia hänen presidenttivuosiensa keskeisimmistä sisä- ja ulkopoliittisista kysymyksistä. Kyseisen arkiston materiaalista käytän myös hallitusten iltakoulujen pöytäkirjoja.

Käytän lähteinäni myös valtiopäiväasiakirjoja Eskolan eduskunta- ja valtioneuvosto-vuosilta. Ne antavat tietoa sekä Eskolan poliittisista tavoitteista ja kiinnostuksen kohteista että tämän aktiivisuudesta ja esiintymisestä eduskunnassa. Eskolan persoonasta ja henkilökohtaisista näkemyksistä rakennan monipuolisempaa kuvaa haastattelujen kautta. Suomen eduskunnan kirjastossa sijaitsee veteraanikansanedustajien muistitietoaineisto, joka sisältää myös Kusti Eskolan henkilöhaastattelun, mutta kyseistä aineistoa ei valitettavasti luovuteta Pro gradu - tutkimusta tekevien opiskelijoiden käyttöön.

Koska eräs keskeisimmistä tutkimuskysymyksistäni liittyy Eskolan asemaan maalaisliitossa ja laajemminkin suomalaisen politiikan huipulla, käytän lähteinäni joitain hänen aikalaispoliitikkojensa muistelmaluonteisia teoksia ja julkaistuja päiväkirjoja. Vaikka ne edustavat varsin subjektiivisiä näkemyksiä tapahtumista ja

henkilöistä, monipuolistavat ne lähteistön Eskolan poliittisesta toiminnasta antamaa kuvaa ja toimivat lisäksi kiinnostavina ajankuvan rikastuttajina. Esimerkiksi Urho Kekkosen päiväkirjoissa ja Johannes Virolaisen muistelmateoksissa esitetään melko runsaasti viittauksia Eskolaan ja tämän toimintaan. Jonkin verran olen lisäksi käyttänyt lähteenäni Eskolan aktiiviajan maalaisliittolaiseen lehdistöön kuulunutta Liitto-lehteä.

Tutkimukseni näkökulma on henkilöhistoriallinen. Tarkastelen poliittisia tapahtumia Kusti Eskolan henkilön kautta – siten, että Eskolan ajattelu ja toiminta on jatkuvasti tutkimuksen keskiössä. Suomalaisessa poliittisessä elämässä tutkimus ajanjaksona tapahtuneita tapahtumia, tehtyjä ratkaisuja ja toimia tarkastelen siinä laajuudessa kuin se Eskolan toiminnan ymmärtämisen kannalta on tarpeellista. Erityisesti esiin nostamani tapahtumat valikoin sen mukaan, kuinka suuren merkityksen Kusti Eskola niille antoi, tai kuinka suuri merkitys niillä oli hänen uralleen. Tutkimukseni on rakenteeltaan päälukujen osalta jäsennelty kronologisesti ja alalukujen osalta temaattisesti. Tämä palvelee mielestäni parhaiten tutkimuksen johdonmukaista, toistosta vapaata etenemistä auttaen hahmottamaan Kusti Eskolan poliittisen toiminnan kokonaisuutena.

1. UUTENA VALTAKUNNANPOLITIIKASSA 1945–1953

1.1. Arkadianmäelle keskipohjalaisen maatalousväestön miehenä

Kusti Eskola muisteli 70-vuotissyntymäpäivänään antamassaan haastattelussa, että oli alun perin kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista luonnollisen uteliaisuutensa myötä. Jo nuorena hän oli käynyt kuuntelemassa kaikki kotipaikkakunnallaan järjestetyt poliittiset tilaisuudet ja pikku hiljaa, kiinnostuksen jatkuvasti lisääntyessä, hahmottanut myös oman poliittisen kantansa.⁴¹ Maalaisliittolaisuus lienee ollut maataloudesta elantonsa saaneessa perheessä varttuneelle Eskolalle lähes itsestään selvä valinta.

Jo 1930-luvun alussa Eskola oli jäsenenä kotikuntansa köyhäinhuoltolautakunnassa ja sai näin lähietäisyydeltä tutustua erilaisiin yhteiskunnan epäkohtiin.⁴² Poliittikkaan astuessaan hän profiloituikin erityisesti syrjäseutujen heikosti toimeentulevan pienviljelijäväestön asioiden ajajaksi. Hän oli lähietäisyydeltä nähnyt näiden ongelmat ja muodostanut vahvan näkemyksen siitä, miten niihin voitaisiin puuttua. 1930-luvulla Eskola oli eräs aktiivisimmista toimijoista sieviläisessä Jyringin nuorisoseurassa ja sen aluepiirissä, joissa veti muun muassa erilaisia opintopiirejä ja kerhoja⁴³. Hän myös toimi Jyringin nuorisoseuran puheenjohtajana.⁴⁴ 1930-luvulla Eskola vaikutti Sievin kunnanvaltuustossa ja kunnallislautakunnassa, mutta luopui näistä tehtävistään kansanedustajan työnsä myötä.⁴⁵

Asettuessaan vuonna 1945 ehdolle eduskuntavaaleissa Kusti Eskola oli 34-vuotias. Vuosien työ kunnallispolitiikan parissa sekä järjestö- ja luottamustoiminta-aktiivisuus olivat tuoneet hänelle yhteiskunnallisesta toiminnasta ja poliittisesta vaikuttamisesta jo melko paljon kokemusta. Hän oli myös kotiseutunsa ihmisille jo ennestään melko tuttu. Eskola oli tullut tutuksi paitsi kunnallis- ja nuorisoseuratyönsä, myös lehtikirjoittelunsa kautta. Häneltä oli 1930-luvulla julkaistu Keskipohjanmaa-lehdessä useita tarinoita ja jatkokertomuksia, jotka olivat teemoiltaan kansanvalistuksellisia ja maalaishenkeä kohottavia – kertomuksia maalaisväestön raskaasta, mutta puhdasmielisestä ja

⁴¹ ”Kusti Eskola 70 vuotta” (art.), Sieviläinen 20.8.1981. Fab:1. Kusti Eskolan arkisto (KEA).

⁴² ”Kusti Eskola 70 vuotta” (art.), Sieviläinen 20.8.1981. Fab:1. KEA.

⁴³ Ruuttula-Vasari 1992, 47, 57.

⁴⁴ Ruuttula-Vasari 1992, 175.

⁴⁵ Sievin kunnan www-sivu. Luettu 22.9.2008.; ”Kusti Eskola 50 vuotta”, päiväämätön lehtileike. Tilapäisesti luetteloitu materiaali. KEA.

onnellisesta elämästä⁴⁶. Vaikka kyseessä olivat fiktiiviset tarinat, nousi niistä selkeästi esiin Eskolan maailmankatsomus, joka viitoitti myös hänen poliittista toimintaansa. Koti, uskonto ja isänmaa sekä niihin kytkeytyvä syvä kotiseurakkaus olivat asioista tärkeimmät⁴⁷.

Vuoden 1945 eduskuntavaaleihin maalaisliitto lähti ohjelmalla, joka oli toisaalta melko perinteinen, toisaalta radikaalejakin kantoja ottava. Ohjelmassa korostui kansanvaltainen yhteiskuntajärjestys, jonka takaisi henkisen ja hengellisen elämän vaaliminen, taloudellinen vapaus ja maaseudun aseman turvaaminen. Erityistä huomiota kiinnitettiin siirtoväen maansaantikysymykseen. Radikaalia asutuspolitiikkaa, maan antamista esimerkiksi sitä vaativille muonamiehille, oli peräänkuulutettu jo sotavuosina. Nyt katsottiin olevan lupausten lunastamisen aika. Vaaliteemat suuntautuivat erityisesti kommunisteja vastaan, koska vasta perustetun SKDL:n menestystä pelättiin.⁴⁸

Omassa vuoden 1945 vaalityössään Kusti Eskolan esiin nostamat teemat noudattelivat läheisesti maalaisliiton vaaliteemoja. Vaalipuheissaan Eskola tarkasteli yhteiskunnassa vallinnutta tilannetta kriittiseen sävyyn sekä esitteli haasteita, joita sodasta toipuminen asetti. Maalaisliiton ohjelman mukaisesti hän toi esiin siirtoväen, orpojen, leskien ja sotainvalidien vaikean tilanteen. Samalla hän painotti, ettei näiden auttaminen ollut almujen antamista, vaan pikemminkin korvauksien maksamista näiden tekemien suurten uhrausten johdosta. Puheissa korostui erityisesti pienviljelijöiden aseman tukeminen ja helpottaminen.⁴⁹

Eskola pyrki vetoamaan myös maaseudun nuorisoon ja korosti näiden oikeutta perheen ja kodin perustamiseen kohtuullisissa olosuhteissa. Hän oli huolestunut sodan kokeneen nuoren äänestäjäskupolven äänestyskäyttäytymisestä ja esitti siihen kuuluville painokkaan vetoamuksen, että he kenttäharmaan nuoruutensa jälkeen nyt saattaisivat vaaleissa äänensä kuuluville antamalla tukensa maalaisliitolle. Pienviljelijöiden ja maalaisnuorisoon tukemisella Eskola uskoi parhaiten voitavan ehkäistä myös maaseudun

⁴⁶ ”Joulutarina”, Kusti Eskola. Keskipohjanmaa 24.12.1935 ja 24.12.1936. Faa:1. KEA. ; ”Maa kutsuu” (jatkokertomus), Kusti Eskola. Keskipohjanmaa 8.2.–22.12.1936. Faa:2. KEA.

⁴⁷ Henna Uutelan haastattelu 22.4.2009.

⁴⁸ Hokkanen 1996, 182–183.

⁴⁹ 1945 vaalipuheiden teemoja (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:9. KEA.

negatiivista väestökehitystä ja maaseudun tyhjenemistä.⁵⁰ Kun tarkastellaan vaalien tuloksia, voidaan havaita Eskolan olleen oikeassa epäillessään maaseudun nuoren väestön uskollisuutta maalaisliitolle. Suuri joukko maalaisnuorisoa päätyi vaalipäivänä SKDL:n kannalle, kuten Eskola oli epäillytkin.⁵¹ Näin tapahtui myös Eskolan kotikunnassa Sievissä, jossa SKDL:n äänimäärä jäi vain hieman maalaisliiton äänimäärää vähäisemmäksi.⁵²

Eskolan vaalipuheissa eräs keskeinen teema olikin muiden puolueiden ja aatteiden suomalaiselle yhteiskunnalle, etenkin maaseudulle, aiheuttama uhka. Maalaisliiton vaaliohjelman mukaisesti hän varoitteli äänestäjiä kommunismista ja vastuuttomista lupauksista, joita sen piiristä äänestäjille annettiin.⁵³ ”Se, joka lupaa hyvää ja helppoa, on vailla vastuuta”, totesi Eskola mitä ilmeisimmin vasemmiston vaalikampanjointiin viitaten.⁵⁴ Eskolan kotiseudulla maalaisliiton ja SKDL:n kamppailu äänestäjistä oli kovaa, joten kommunistien heikkouksien esittely oli keskeinen osa kampanjointia.

Painokkaasti Eskola kuitenkin varoitteli myös äärimmäisen oikeiston pyrkimyksistä. Vaalipuheissaan hän muistutti edellisten vaalien tapahtumista ja ”fasistien” hyökkäyksistä maalaisliittoa ja sen puolustamaa demokratiaa vastaan.⁵⁵ Mihin hän tällä viittasi, jää hieman epäselväksi, mutta todennäköisesti tarkoituksena oli muistuttaa äänestäjiä 1920- ja 30-luvun oikeistoradikalismien noususta sekä 1930-luvun alun pulaliikkeen⁵⁶ Keski-Pohjanmaalla organisoimista kapinoista.⁵⁷ Samalla Eskola toi esiin puolueiden vastakkainasettelun. Mikään muu puolue kuin maalaisliitto ei ollut kiinnostunut maaseudun ihmisten asioista ja äänestäjien oli naiivia odottaa muuta. Toisaalta myöskään maalaisliitolla ei Eskolan mielestä ollut velvollisuutta huolehtia oman intressipiirinsä ulkopuolisista asioista, esimerkiksi virkamiesten etujen ajamisesta.⁵⁸ Vaikka maalaisliitossa alettiin sotien jälkeen pyrkiä irti perinteisesti

⁵⁰ 1945 vaalipuheiden teemoja (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:9. KEA.

⁵¹ Hokkanen 1996, 186.

⁵² Suomen virallinen tilasto, Eduskuntavaalit 1945, 65.

⁵³ 1945 vaalipuheiden teemoja (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:9. KEA.

⁵⁴ Kusti Eskolan vaalipuhe 24.1.1945. Aa:11. KEA.

⁵⁵ Esim. Kusti Eskolan vaalipuhe 4.2.1945. Aa:11. KEA.

⁵⁶ 1930-luvun alussa syntynyt liike, joka ajoi esimerkiksi korkokannan alentamista ja maatalojen lainojen anteeksiantoa. Liike ei luottanut edustukselliseen demokratiaan, vaan hyödynsi joukkovoiman keinoja. Toiminnassa oli mukana sekä oikeisto- että vasemmistoradikaaleja, mutta myös maalaisliittolaisia. Uola 2006, 244–246.

⁵⁷ Uola 2006, 246.

⁵⁸ Kusti Eskolan vaalipuhe 24.1.1945. Aa:11. KEA.

vahvasta virkamiesvastaisuudesta ja korostaa etenkin maaseudun virkamiesten asemaa⁵⁹, laski Eskola tämän ryhmän yhä selkeästi maalaisliiton kiinnostuksenkohteiden ulkopuolelle.

Vaalikampanjoinnin perusteella voidaankin havaita, että ensimmäisissä eduskuntavaaleissaan Eskolalla oli selkeä näkemys siitä, millaisten asioiden ja äänestäjien puolesta hän halusi työskennellä. Hän halusi olla maaseudun ihmisten edustaja, eikä edes yrittänyt vedota kaupunkilaisäänestäjiin. Kuten edellä ilmeni, Eskolan asennoituminen kaupunkien palkkatyöläisiä ja virkamiehiä kohtaan oli jopa avoimen halveksuva. Vastakkainasettelu maaseudun ja kaupunkien sekä niiden asukkaiden välillä oli hänelle itsestäänselvyys, jota hän vaalityössään selkeästi hyödynsi.

Eskolan kampanjoinnissa nousi melko voimakkaasti esiin niin sanottu luokka-agrarismi, eli ajatus maalaisliittolaisuuden ja maanviljelijöiden tiiviistä yhteydestä ja tuottajien ja kuluttajien vastakkaisuuden voimakas korostaminen. Luokka-agrarismi, joka 1920-luvulta lähtien oli ollut maalaisliitossa nouseva suuntaus ja sota-aikana entisestään korostunut, heijastui siinä että poliittisessa päätöksenteossa oltiin kiinnostuneita lähinnä maataloudesta toimeentulonsa saavasta väestönosasta. Maaseudun palkkatyön tekijät puolestaan sivuutettiin, sillä näiden ei katsottu edustavan aitoa maalaisväestöä. Maalaisliiton aatteellisen pohjan rakentaneen Santeri Alkion ajattelussa tällaista erottelua ei ollut, vaan maalaisliittolaisuuden katsottiin olevan laajempaa maalaishenkisyyttä, kuin vain maanviljelijöiden etujen ajamista. Voimakasta tuottajat-kuluttajat-vastakkainasettelua ei näin ollen suosittu. Toisen maailmansodan jälkeen maalaisliitossa alettiin pikku hiljaa, esimerkiksi Johannes Virolaisen ajatusten pohjalta, pyrkiä pois luokka-agrarismista ja tavoitella paluuta Alkion alkuperäisiin näkemyksiin.⁶⁰ Voimakkaan luokka-agrarismien korostamisen vaalikampanjassa voidaan siis katsoa erottaneen Eskolan puolueensa uudistusmielisten tahojen linjauksista. Maanviljelijäväestölle Eskola joka tapauksessa pyrki esittäytymään vastuuntuntoisuuden ja velvollisuuksien puolestapuhujana ja rehellisenä reaalioliitikkona, joka ei tarvittaessa pelkäisi tuoda esiin ikävääkään totuutta⁶¹. Melko

⁵⁹ Hokkanen 1996, 451.

⁶⁰ Hokkanen 1996, 378–379.

⁶¹ Esim. Kusti Eskolan vaalipuheessa 24.1.1945. Aa:11. KEA.

samankaltaisella retoriikalla hän esiintyi myös myöhempien vuosien vaalikampanjoissaan.⁶²

Maaliskuussa 1945 toimitetuissa eduskuntavaaleissa Kusti Eskola sai Oulun vaalipiirissä 2605 ääntä. Hänen eduskuntaan pääsyänsä oli täpärä, sillä hän oli maalaisliiton ja kansallisen edistyspuolueen vaaliliiton listalta viimeinen, joka eduskuntaan tuli valituksi. Suurilla äänimäärillä Oulun piirin maalaisliitosta valituiksi tulivat muiden muassa ensikertalaisena pohjoispohjalainen pastori Antti Koukkari sekä paikkansa usunut kainuulainen Urho Kekkonen.⁶³ Muualta Suomesta ensikertalaisina valituiksi tulivat esimerkiksi Martti Miettunen, Johannes Virolainen ja Veikko Vennamo⁶⁴. Oulun vaalipiirissä vaalit olivat kokonaisuudessaan maalaisliitolle tappiolliset. Vaikka puolue edelleen keräsi 35–40 prosenttia äänistä, menetti se ääniosuuttaan lähes viisi prosenttiyksikköä. Tämä merkitsi kolmen edustajanpaikan menetystä, valittujen edustajien määrän jäädessä seitsemään. Tappiota selitti suurelta osin SKDL:n hyvä menestys.⁶⁵ Kusti Eskola koki vaalien tuloksen sekä voittona että tappiona. Vaikka hän itse saavutti tavoitteensa ja pääsi eduskuntaan, ei maaseudun väestö ollut hänen toiveidensa mukaisesti seisonut yhtenäisenä maalaisliiton takana⁶⁶, vaan jakaantunut ja osin siirtynyt vastuuttomien kansandemokraattien taakse.

1.2. Eduskuntatyötä maaseudun hyväksi

Vuoden 1945 valtiopäivien avajaisissa presidentti Mannerheim kiteytti uuden eduskunnan keskeisimmät tavoitteet: luoda yhdessä hallituksen kanssa luottamuksellinen suhde Neuvostoliittoon, vakauttaa rahan arvo, kohottaa lamaautunut talouselämä ennalleen, luoda maataloudelle mahdollisuudet tyydyttää koko kansan tarpeet ja käynnistää hävitettyjen alueiden jälleenrakennus. Merkittävimmäksi tavoitteeksi Mannerheim nosti sen, että ”oli luotava lainalaisessa vapaudessa elämän ehdot, jossa kaikilla kansalaisilla oli yhtäläiset oikeudet ja yhtäläinen turva”. Oli päästävä yli sota-ajasta ja suunnattava katse tulevaan.⁶⁷

⁶² Esim. Kusti Eskolan vaalimainos. Liitto 30.6.1958. ; Kusti Eskolan vaalimainos. Liitto 3.2.1962.

⁶³ Kaleva 29.3.1945.

⁶⁴ Hokkanen 1996, 198.

⁶⁵ Hokkanen 1996, 186.

⁶⁶ 1945 vaalipuheiden teemoja (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:9. KEA.

⁶⁷ Jääskeläinen 1980, 158.

Uusi kansanedustaja Kusti Eskola ei suhtautunut eduskunnalle asetettuihin tavoitteisiin kevyesti, vaan piti Suomen tilannetta vaikeana ja tulevaa työtä armottoman kovana. Näkemyksiään hän esitteli melko pian vaalien jälkeen kotimaisemissaan Sievissä äänestäjilleen pitämässään kiitospuheessa. Puheessa Eskola totesi, että Suomi tulisi lähiaikoina köyhtymään; siitä piti huolen inflatorinen kehitys. Myös ulkopoliittisesti oltiin vaikeassa tilanteessa, mutta toivottomuuteen ei silti auttanut vajota. Piti suunnata eteenpäin. Puheensa loppuun Eskola sisällytti selkeää kritiikkiä vasemmiston piirissä tapahtunutta protestiliikehdintää⁶⁸ kohtaan: ”Nyt ei tarvita torikokouksia, lakkoja, mielenosoituksia, eikä toritansseja. Tarvitaan rehellistä työtä pelloilla, metsissä ja tehdassalien koneiden ääressä.”⁶⁹ Edellä kuvatun kaltainen negatiivinen suhtautuminen vasemmiston mielenilmauksiin ja työtaistelutoimenpiteisiin oli tunnusomaista Eskolalle myös myöhemmin. Hän oli vakuuttunut siitä, ettei pelkillä protesteilla voitu asioita hoitaa⁷⁰. Myös vaatimus yhteisen vastuun kantamisesta oli Eskolan koko poliittisen uran ajan hänen puheissaan usein toistunut teema, mutta erityisesti se painottui heti sotavuosien jälkeisinä vuosina. Kaikkien asemaan ja ideologiaan katsomatta tuli tehdä parhaansa omalla paikallaan ja ”soutaa yhteistä venhettä” kohti parempia aikoja. ”Vapaamatkustamiseen” ei ollut varaa.⁷¹

Kansanedustajuutensa alkuvuosina Kusti Eskola profiloitui erityisesti maatalouskysymysten saralla. Vuosina 1945–1953 hän teki kaikkiaan 34 eduskunta-aloitetta, joista lähes kaikki liittyivät maatalouteen tai maaseutuun. Erityisesti aloitteet koskivat Eskolan kotiseudun ja sen lähialueiden maanviljelyolosuhteiden parannuksia, viljelijöiden taloudellista tukemista ja infrastruktuurin kehittämistä.⁷² Kuvaavina esimerkkeinä Eskolan tekemistä aloitteista voidaan nostaa esiin *toivomusaloite toimenpiteistä valtion kasvinviljelyaseman perustamiseksi Pohjanmaalle, toivomusaloite määrärahasta lainojen myöntämiseksi vesijohtolaitteiden hankkimiseksi erityisesti vähävaraisille pienviljelyseuduille, raha-asia-aloite määrärahasta Sievin ja Nivalan välisen yhdyntien rakentamiseksi ja raha-asia-aloite määrärahasta kuoleuslainoiksi työttömyyden ja hallantuhojen johdosta taloudellisissa vaikeuksissa*

⁶⁸ Kommunistit organisoivat sodan jälkeisinä vuosina paljon lakkoja ja mielenosoituksia, joiden pelättiin vaikeuttavan sotakorvausten maksamista. Nevakivi 1999, 228.; Vahtola 2001, 344.

⁶⁹ Kusti Eskolan tilanneselostus Sievissä 8.7.1945. Aa:12. KEA.

⁷⁰ ”Maa pärjää aina kun kansa tahtoo” (Kusti Eskolan haastattelu tämän 70-vuotissyntymäpäivänä). Fab:1. KEA.

⁷¹ Kusti Eskolan puhe rauhanjuhlassa Sievissä 16.2.1948. Ae:2. KEA.

⁷² Valtiopäivät 1945–1953. Pöytäkirjat. (Ptk.)

*oleville maalaiskunnille*⁷³. Aloitteiden perusteella on havaittavissa, että Eskola todella oli oman vaalipiirinsä asioiden ajaja, joka lähes yksinomaan keskittyi keskipohjalaiselle äänestäjäkunnalle tärkeisiin kysymyksiin.

Eskolan vakaa näkemys oli, että maatalous tulisi vastaisuudessaakin säilyttämään asemansa Suomen kansantalouden runkona ja suomalaisten pääelinkeinona, joten sitä oli tuettava. Maataloutta tuli laajentaa suorittamalla kuivatuksia, voimaperäistää salaojituksin ja helpottaa tukemalla esimerkiksi vesijohdotuksia ja uusien koneiden hankkimista.⁷⁴ Tämä oli erittäin maalaisliittolaista politiikkaa. Puolue katsoi itsenäisen pienviljelijäväestön runsauden ja maatalouselinkeinosta saatavan toimeentulon kilpailukyvyyn turvaamisen olevan elinehtoja Suomen kehittymiselle ja kansanvaltaisen yhteiskuntajärjestyksen säilyttämiselle. Maaseudusta riippui koko Suomen hyvinvointi.⁷⁵ Kusti Eskola koki, etteivät maalaisliiton tavoitteet kuitenkaan olleet toteutuneet, vaan että maatalouspolitiikka oli kokonaisuudessaan väärillä urilla. Maatalousväestö joutui jatkuvasti antamaan enemmän kuin sai, eikä ollut tasavertaisessa asemassa muiden ammattien harjoittajien kanssa. Sota-ajan perinnöksi jäänyt säännöstely myös jatkuvasti turhaan rasitti maataloutta.⁷⁶

Säännöstely olikin eräs Eskolan työssä sodan jälkeisinä vuosina eniten huomiota saanut yhteiskunnallinen epäkohta. Maalaisliiton linjan⁷⁷ mukaisesti hän katsoi, että säännöstely oli pitkään jatkuneena uuvuttanut maatalouden harjoittajat, ja siitä vapautuminen oli eräs näiden suurimmista toiveista. Hänen työskentelynsä tämän toiveen toteuttamiseksi oli erittäin aktiivista. Esimerkiksi vuonna 1948 Eskola teki aloitteet maidon, raakanahan ja villasekoitteisten tekstiilien säännöstelyn purkamisesta.⁷⁸ Erityisesti raakanahan hintasäännöstelyä hän piti epäonnistuneena ja

⁷³ Toivomusaloite N:o 171 toimenpiteistä valtion kasvinviljelyskoeaseman perustamiseksi Pohjanmaalle. Valtioapäivät 1946, ptk.III, 3317.; Toivomusaloite N:o 218 määrärahasta lainojen myöntämiseksi vesijohtolaitteiden hankkimiseksi erityisesti vähävaraisille pienviljelysseuduille. Valtioapäivät 1947, ptk.V, 4647.; Raha-asia-aloite N:o 312 määrärahan osoittamiseksi Sievin ja Nivalan välisen yhdystien rakentamiseksi. Valtioapäivät 1948, ptk.II, 1912.; Raha-asia-aloite N:o 53 määrärahasta kuoletuslainoiksi työttömyyden ja hallantuhojen johdosta taloudellisissa vaikeuksissa oleville maalaiskunnille. Valtioapäivät 1950, ptk.III, 3285.

⁷⁴ Esim. Kusti Eskolan puhe maalaisliiton nuorisouhlassa Järvikylällä kekrinä 1951. Aa:26. KEA.

⁷⁵ Hokkanen 1996, 450.

⁷⁶ Esim. Kusti Eskolan puhe Kalajoella 22.8.1948. Aa:23. KEA.

⁷⁷ Hokkanen 1996, 243.

⁷⁸ Toivomusaloite N:o 12 maidon ja sen jalosteiden säännöstelyn lopettamisesta, Toivomusaloite N:o 14 kotimaisen raakanahan vapauttamisesta säännöstelystä ja Toivomusaloite N:o 21 villasekoitteisten tekstiilien vapauttamisesta säännöstelystä. Valtioapäivät 1948, ptk.II, 1912.

maanviljelijöitä pahasti hiertävänä ratkaisuna, josta olivat hyötyneet ainoastaan suuren nahkateollisuuden harjoittajat ja joka pikimmiten tulisi purkaa.⁷⁹

Säännöstelyn purkamisen myötä Eskola toivoi voitavan supistaa myös siitä vastanneen kansanhuoltoministeriön laajuutta ja kuluja ja täten aikaansaada säästöjä valtion menoihin. Vuoden 1949 budjettikeskustelussa hän esittikin vähennystä kansanhuoltoministeriön rahoitukseen, mutta esitystä ei eduskunnan äänestyksessä hyväksytty⁸⁰. Asia oli Eskolalle tärkeä, sillä hän pyysi kielteisen päätöksen jälkeen ehdotuksestaan vielä uutta, avointa äänestystä. Avoin äänestys suoritettiin, mutta tulos oli edelleen kielteinen.⁸¹ Vaikka kysymys oli näennäisen pienestä asiasta, oli sillä selkeästi Eskolalle suuri periaatteellinen merkitys. Kansanhuoltoministeriön voidaan katsoa edustaneen useiden Eskolalle vastenmielisten asioiden yhteenliittymää – säännöstelyä ja palkannauttijoiden etua maanviljelijöiden kustannuksella, virkamiesten ylikorostunutta asemaa ja valtion varojen edesvastuutonta käyttöä. Epäonnistuminen sen supistamisessa oli siis hänelle suuri pettymys.

Vuosina 1945–1953 maatalousasiat olivat jatkuvasti kiistakysymyksinä myös hallitustasolla. Suurin ongelma olivat hallituspuolueiden ristiriitaiset intressit maatalouteen liittyen, kun vasemmisto ja kokoomus ajoivat selkeästi kuluttajien, maalaisliitto taas tuottajien etuja⁸². Esimerkiksi vuoden 1948 vaalien jälkeen tilanne kiristyi, kun hyvästä vaalimenestyksestä huolimatta oppositioon joutunut maalaisliitto katsoi hallituksen jatkuvasti laiminlyövänsä maatalousasioiden hoitoa ja alkoi vaatia asiaan pikaista muutosta.⁸³ Kiistely aikaansai myös välikysymyksiä. 11.1.1947 esitettiin hallitukselle Kekkonen ensimmäisenä allekirjoittama *välikysymys kotimaisen maataloustuotannon kohottamisesta*⁸⁴ ja 4.8.1949 maalaisliiton *välikysymys maatalouden asemasta*⁸⁵.

⁷⁹ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa raakanahan säännöstelystä 5.4.1949. Valtiopäivät 1949. ptk.I, 798–799.

⁸⁰ Kusti Eskolan puheenvuoro vuoden 1949 budjettikeskustelussa. Valtiopäivät 1948. ptk.II, 1429.

⁸¹ Kusti Eskolan ehdotus avoimesta äänestyksestä kansanhuoltoministeriön rahoituksen vähentämistä koskien ja äänestyksen suorittamien. Valtiopäivät 1948. ptk II, 1435–1437.

⁸² Jääskeläinen 1980, 180.

⁸³ Jääskeläinen 1980, 203–205.

⁸⁴ Jääskeläinen 1980, 181.

⁸⁵ Jääskeläinen 1980, 203.

Molempien edellä esiin tuotujen välikysymysten käsittelyissä Kusti Eskola oli aktiivinen osallistuen käytyihin keskusteluihin painokkain puheenvuoroin. Vuoden 1947 välikysymyksessä Eskolan mielestä erityisesti säännöstely oli tärkeä muutosta kaipaava asia, joten hän vaati jo etukäteen ryhmätovereiltaan tiukkaa esiintymistä tulevassa välikysymyskeskustelussa säännöstelyn purkamisen puolesta⁸⁶. Keskustelussa Eskola itse nosti esiin etenkin säännöstelyn pienviljelijöille aiheuttamat vaikeudet. Hän painotti, että säännöstely oli sota-aikana luotu liian nopeasti, vain kuluttajien tarpeet huomioiden. Maatalouden harjoittajat oli näin ”puettu säännöstelyn pakkopaitaan”, josta heitä ei vielä kukaan täysin ollut vapautettu.⁸⁷ Samalla Eskola arvosteli kovin sanoin muita puolueita vain palkannauttijoiden etujen huomioimisesta ja suoranaista maaseutuväestön huijaamisesta:

*On valitettavaa, että SKDL:n maatalous- ja pienviljelysharrastus on osoittautunut olevan, niin kuin sosiaalidemokraateilla ja kokoomuksellakin, vain puoluetaktillista maaseutuväestön sumuttamista.*⁸⁸

Vuoden 1949 maaseudun asemaa koskevan välikysymyksen Eskola puolestaan näki olevan perusteiltaan kaikista koskaan tehdyistä välikysymyksistä parhaasta päästä – niin vaikeaan asemaan hallitus oli Suomen maatalouden ajanut.⁸⁹ Eduskunnan välikysymyskeskustelussakaan Eskola ei näin ollen hallitusta kiitellyt, vaan hyökkäsi harjoitettua maatalouspolitiikkaa vastaan. Maataloutta uhkasi työttömyys, mutta hallitus ajoi vain lyhytnäköisesti ”yksipuolisia luokkapyyteitään”, eikä ollut lainkaan tilanteen tasalla. Eskola totesi, että esimerkiksi lisäämällä jalostamattoman puutavaran vientiä maailmanmarkkinoille olisi maaseudulle voitu saada aikaan lisää työttömyystöitä, mutta hallitus ei ollut tehnyt mitään asian eteen. Tämän seurauksena puutavaramarkkinoilla vallitsi hiljaisuus, maaseudulla työttömyys kasvoi jatkuvasti ja maa- ja metsätaloustuotteiden hinnat olivat romahdusmaisesti laskeneet. Puheenvuoronsa Eskola päätti painokkaasti:

⁸⁶ Maalaisliiton (ML) eduskuntaryhmän pöytäkirja 16.1.1947. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 23.11.1945–22.1.1947. Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA).

⁸⁷ Kusti Eskolan puheenvuoro välikysymyskeskustelussa 11.1.1947. Valtiopäivät 1946. Ptk.III, 3135–3137.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Kusti Eskolan puheenvuoro välikysymyskeskustelussa 22.2.1949. Valtiopäivät 1949. Ptk.I, 309.

*Olisi nopeasti ja tehokkaasti estettävä se taloudellinen sortuminen, joka niin pelottavalla voimalla on alkanut. Tätä maata ei kauan voida hallita sortamalla maan pääelinkeinoa.*⁹⁰

Maatalouteen liittyvät välikysymykset olivat Eskolalle tärkeitä oman intressipiirin edunvalvonnan tilanteita. Välikysymysten käsittelyissä piti tarpeen tullen vaatia oikeita päätöksiä kiivainkin kannanotoin, jopa populistiseksi luonnehdittavan esiintymisen kautta. Hyökkäykset tuli Eskolan mielestä kuitenkin suunnitella tarkasti etukäteen ja jakaa puheenvuorot ryhmän sisällä, sillä kurinalainen ja yhtenäinen esiintyminen oli tärkeää myös keskusteluiden kärjistyessä⁹¹.

Eräs Eskolaa sodan jälkeisinä vuosina suuresti huolestuttanut asia oli maaseudun väestökato ja etenkin nuoren väestön kiihtyvä muutto kaupunkeihin. Ongelma oli ajankohtainen esimerkiksi Eskolan kotikunnassa Sievissä, jossa väestömäärä 1950- ja 60-luvuilla kääntyi selkeään laskuun ihmisten kaupunkeihin muuton myötä⁹². Tarve maaltapaon ehkäisemiseen esiintyikin jatkuvasti Eskolan maakunnissa pitämässä puheissa ja hän piti sitä aktiivisesti esillä myös eduskunnassa. ”Maaltapako” oli Eskolan mielestä terminä hieman kyseenalainen, mutta ilmiön olemassaolo tosiasia⁹³. Ilmiön seuraukset olivat niin ikään moninaisia ja huolestuttavia: tuotantoelämä heikkeni, kansantalous ajautui vaikeuksiin ja nuoret ihmiset sortuivat huonoille teille joutuessaan juurettomina maalta kaupunkeihin.⁹⁴

Syynä ei-toivottuun kehitykseen Eskola piti sota-ajan jälkeensä jättämiä olosuhteita, joissa työvoimaa erilaisiin teollisuuden tehtäviin kaupungeissa oli ollut pakko saada. Tämä oli toteutettu maaseudun kustannuksella, kun kaupungeissa oli turvattu korkeammat palkat ja paremmat sosiaaliset edut kuin mitä maataloudella oli ollut tarjota. Kun sodan jäädessä yhä kauemmas taakse kuitenkin palattiin normaalioloihin, ei väestön kaupunkeihin houkutteleva enää ollut Eskolan mielestä kansantaloudellisesti perusteltavissa, joten se tuli lopettaa. Sen sijaan piti pyrkiä

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 16.1.1947. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 23.11.1945–22.1.1947. KMA.

⁹² Sarkkinen 1993, 60.

⁹³ Kusti Eskolan puhe maalaisliiton nuorisouhlassa Järvikylällä kekrinä 1951. Aa:7. KEA.

⁹⁴ Ajatuksia maaltapaosta (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:7. KEA.

turvaamaan ihmisille kaupunkiolosuhteita vastaavat edellytykset elämän rakentamiseen myös maaseudulla.⁹⁵ Samanlaisia vaatimuksia esitti myös maalaisliitto puolueena.⁹⁶

Eskola uskoi vahvasti, etteivät useimmat nuoret lähteneet maalta kaupunkiin seikkailunhalunsa vuoksi, vaan koska elämänmahdollisuudet maaseudulla olivat heikot.⁹⁷ Esimerkiksi opiskelumahdollisuudet maalla eivät olleet tasavertaiset kaupunkien kanssa, vaan kaupungeissa varakas väestö koulutti lahjattomiakin lapsiaan väkisin henkiseen työhön, kun taas maaseudulla lahjakkaillakaan nuorilla ei usein ollut mahdollisuuksia suuntautua kykyjään vastaavasti.⁹⁸ Maaltapako siis heijasteli Eskolan mielestä väestöryhmien välistä epätasa-arvoa – yläluokan itsekeskeisyyttä ja ylenkatsetta maaseutua kohtaan. Suhtautuminen maaltapako-ongelmaan kertoi hänelle myös maatalousväestön kahtiajaosta alueellisesti ja taloudellisesti. Etelä-Suomen varakkaat maatalouden harjoittajat eivät voineet ymmärtää maaltapaon syitä ja vaikutuksia pohjoisen vähävaraisilla viljelysaluilla⁹⁹. Näin ollen oli tärkeää, että eduskunnassa nimenomaan maaltapaosta kärsivien alueiden edustajat pitivät asiaa esillä ja vaativat sen korjaamista.

Eskola suhtautui maaltapakoon kuitenkin voitettavissa olevana ongelmana. Hän uskoi tilanteen pikemminkin paranevan kuin huononevan, kunhan ongelman ratkaisemiseksi aktiivisesti työskenneltäisiin.¹⁰⁰ Eräs ensimmäisistä aloitteista, joita hän uutena kansanedustajana eduskunnassa teki, olikin toivomusaloite toimenpiteistä maaltapaon estämiseksi.¹⁰¹ Tämän lisäksi hän teki vuosien 1945–1953 aikana useita muita asiaan liittyviä aloitteita, jotka tähtäsivät maaseudun vapaa-ajanvietto- ja kouluttautumismahdollisuuksien parantamiseen. Aloitteet koskivat esimerkiksi vähävaraisen maaseudun kerhotoiminnan tehostamista, urheilukenttien rakentamista maaseudulle ja kansakoulupohjalla toimivien seminaarien perustamista.¹⁰² Myös

⁹⁵ Kusti Eskolan puhe maalaisliiton nuorisujuhlassa Järvikylällä kekrinä 1951. Aa:26. KEA.

⁹⁶ Hokkanen 1996, 450.

⁹⁷ Ajatuksia maaltapaosta (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:7. KEA.

⁹⁸ ”Ajatuksia maaseudun sivistyskysymyksestä”. Kusti Eskolan puhe Vanhempainjuhlassa 16.3.1947 ja Vanhallakirkolla 25.3.1947. Aa:7. KEA.

⁹⁹ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa erämaakuntien maatalouskerhotoiminnasta. Valtiopäivät 1945. Ptk.I, 284–285.

¹⁰⁰ Kusti Eskolan puhe maalaisliiton nuorisujuhlassa Järvikylällä kekrinä 1951. Aa:26. KEA.

¹⁰¹ Toivomusaloite N:o 183 toimenpiteistä maaltapaon estämiseksi. Valtiopäivät 1945, ptk.II, 2382.

¹⁰² Toivomusaloite N:o 171 määrärahasta vähävaraisten erämaakuntien kerhotoiminnan edistämiseksi.

Valtiopäivät 1945, ptk.II, 2382.; Raha-asia-aloite N:o 121 määrärahan osoittamisesta maaseudulle rakennettavien urheilukenttien avustamista ja rakennusneuvonnan järjestämistä varten. Valtiopäivät 1947,

budjettiesitysten käsittelyissä Eskola usein toi esiin aihepiiriin liittyviä menokohteita.¹⁰³ Vaikka etenkin maalaisliiton eduskuntaryhmästä löytyi runsaasti kannattajia Eskolan maaltapaon ehkäisemiseen pyrkiville aloitteille, jäivät ne usein eduskunnassa vaille hyväksymistä.¹⁰⁴ Valtiontalouden tila ei antanut mahdollisuutta moniin hyödyllisiin tukitoimiin. Puolueiden keskinäinen kiistely vähien varojen suuntaamisesta vaikeutti entisestään tilannetta¹⁰⁵. Myös oman ryhmän sisällä esiintyi paikoin vaihtelevia käsityksiä siitä, mihin rahat tulisi ensisijaisesti suunnata. Esimerkiksi vuoden 1952 tilanteessa Eskola katsoi asuntorakentamisen tukemisen palvelevan parhaiten maaseudun tarpeita, kun taas osa ryhmätovereista kannatti sijoittamista vesijohdotuksiin.¹⁰⁶

Eskolan vuosien 1945–1953 aikana tekemää eduskuntatyötä tarkasteltaessa voidaan havaita, että hänen työnsä painottui erittäin vahvasti niihin asioihin, jotka olivat hänelle tutuimpia ja läheisimpiä – maatalouteen ja maaseutuun. Eskola työskenteli etenkin pienviljelijöiden ja heikosti tuottavien maaseutualueiden hyväksi. On huomionarvoista, etteivät suurviljelijöiden asiat häntä puolestaan juurikaan kiinnostaneet, vaan hän pikemminkin näki nämä maanviljelyn arkitodellisuudesta irtaantuneena erillisenä ryhmänä, jonka asioiden ajaja ei itse katsonut olevansa. Eskolan eduskuntapuheissa korostui varsin idealistinen retoriikka, aidon maahengen vaalinta ja suomalaiset arvot, joiden puolustaja hän koki olevansa. Ajoittain hän näyttäytyi jopa luokkataistelijana, joka koki heikosti toimeentulevan maanviljelijäväestön olevan vasemmiston ja oikeiston epäoikeudenmukaisen kohtelun kohteena. Niin säännöstely, maaseudun työttömyys kuin maaltapakokin ilmensivät tätä kaltoin kohtelua, mistä asemasta maanviljelijäväestön tuli poliittisten päätösten tuella vapautua.

Vaikka molemmissa vasemmistopuolueissa oli omat pienviljelijäosastonsa¹⁰⁷, ei Eskola kokenut niiden toiminnallaan todellisuudessa juurikaan auttavan pienviljelijöitä. Hänen mielestään maalaisliitto oli yksin maaseudun ja viljelijöiden asialla. Eskolan

ptk.V, 4647.; Raha-asia-aloite N:o 26 määrärahan osoittamisesta maaseudun urheilukenttien rakentamista varten. Valtiopäivät 1948, ptk.II, 1912.; Toivomusaloite N:o 140 kansakoulupohjalla toimivien seminaarien perustamisesta. Valtiopäivät 1953, Ptk.III.

¹⁰³ Valtiopäivät 1945–1962. Ptk.

¹⁰⁴ Esim. Valtiopäivät 1945. Ptk.I, äänestys Eskolan aloitteesta.

¹⁰⁵ Vahtola 2003, 352.

¹⁰⁶ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 3.4.1952. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 18.12.1951–2.3.1955. KMA.

¹⁰⁷ Hokkanen 1996, 451.

näkemykset maaseudun ja sen väestön etujen ensisijaisuudesta olivat pääpiirteiltään maalaisliiton linjan mukaisia. Kuten jo aiemmin todettua, hän kuitenkin melko selkeästi edusti niin sanottua luokka-agrarismia, josta maalaisliitto puolueena alkoi 1940-luvun lopulta lähtien pyrkiä eroon. Näin ollen Eskolan näkemys vahvasta vastakkainasettelusta maaseudun ja kaupunkien sekä tuottajien ja kuluttajien välillä oli jossain määrin maalaisliiton uusiin linjauksiin sopimaton. Yksin Eskola ei kuitenkaan mielipiteineen puolueessaan ollut, vaan etenkin vanhempien edustajien keskuudesta löytyi ilmeisesti useita samoin ajattelevia¹⁰⁸.

Kansanedustajana Eskola pyrki aktiivisesti torjumaan palkkatyön tekijöiden ja kaupunkiasukkaiden vaatimia lisäetuksia ja jarruttamaan näiden hyväksi kaavailtuja sosiaalipoliittisia uudistuksia, kuten maatalouden työaikalakia, virkamiesten eläkkeiden korottamista ja aravarakentamisen tukemista¹⁰⁹. Tilanteissa joissa maanviljelijöiden ja muiden ryhmien edut olivat vastakkain, asettui Eskola aina maanviljelijöiden puolelle, vaikka myös vastapuolen vaatimukset olisivat olleet perusteltuja. Näin oli esimerkiksi maatalouden työaikalain kohdalla, kun Eskola vastusti kotieläinten hoitajille ehdotettuja säännöllisiä vapaapäiviä niistä karjanomistajille aiheutuvien lisärasitusten vuoksi¹¹⁰.

Milloin sosiaalipolitiikka ei ollut yhteydessä maatalouteen, ei Eskola ollut siitä juurikaan kiinnostunut. Ensimmäisinä vuosinaan hän oli rajannut työsarakseen eduskunnassa maatalouden, jonka piirissä lähes täysin pitäytyi. Tämä ei toisaalta ollut maalaisliitossa mitenkään erikoista. Puolueen ajamista asioista suurin osa liittyi maaseutuun, eikä sosiaalipolitiikka ollut sen ensisijaisen kiinnostuksen kohteena¹¹¹. Sosiaaliturvamenojen liiallista kasvattamista maalaisliitto suorastaan vastusti. Puolueen mukaan sosiaaliturva kuului väin kaikkein heikoimmille yhteiskunnan jäsenille, joita olivat lähinnä vanhukset ja työkyvyttömät. Muiden tukemiseen ei ollut varoja.¹¹²

¹⁰⁸ Hokkanen 1996, 383–384.

¹⁰⁹ Esim. Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa maatalouden työaikalasta. Valtiopäivät 1947, ptk.III, 2219–2220.; Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa virkamiesten palkoista 20.6.1950. Valtiopäivät 1950, ptk.II, 1166–1168. ; Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa virkamieseläkkeistä 29.9.1950. Valtiopäivät 1950, ptk.II, 1637.; Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa asutuskeskusten asuntorakentamisesta 10.9.1950. Valtiopäivät 1950, ptk.II, 1759– 1761 .

¹¹⁰ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa maatalouden työaikalasta. Valtiopäivät 1947. Ptk.III, 2219–2220.

¹¹¹ Hokkanen 1996, 452.

¹¹² Hokkanen 2002, 547.

Eskolan sosiaalipoliittiset näkemykset olivat siis suurelta osin maalaisliiton linjausten mukaisia.

Kansanedustajavuosiensa karttuessa Eskola alkoi kuitenkin pikku hiljaa laajentaa suuntautuneisuuttaan ja ulottaa sitä puhtaasti maaseutuun liittyvistä kysymyksistä myös toisaalle, etenkin talousasioihin.¹¹³ Hänet valittiinkin jo vuonna 1948 ensimmäisen kerran jäseneksi valtiovarainvaliokuntaan¹¹⁴, ja vuodesta 1951 alkaen hän toimi myös Suomen Pankin pankkivaltuusmiehenä¹¹⁵. Hänen kansanedustajan urallaan molemmat tehtävät saivat vuosien saatossa varsin suuren roolin.

Pitäytyessään kuitenkin pääosin maaseutuun liittyvissä kysymyksissä Eskola luonnollisesti hankki runsaasti kokemusta niiden parissa työskentelystä. Tarkasteltaessa hänen vuosina 1945–1953 eduskunnassa tekemiään aloitteita ja pitämiään puheita voidaan todeta, että niistä suuri osa kuului maatalous- tai kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriöiden aloihin.¹¹⁶ Eskolan tulevien ministerien tehtävien kannalta harjaantuminen nimenomaan näiden ministeriöiden työaroilla ei liene ollut merkityksetöntä. Voidaan myös havaita, että Eskolan aktiivisuus ja rooli puolueensa eduskuntaryhmässä oli vuosien 1945 ja 1953 välillä selkeästi nousujohteinen. Alussa hän pysytteli esimerkiksi eduskuntaryhmän ryhmäkokouksissa hieman taka-alalla, mutta mitä pidemmän aikaa oli eduskunnassa vaikuttanut, sitä enemmän alkoi ottaa asioihin kantaa ja saada ääntänsä kokouksissa kuuluville¹¹⁷. Samalla hän hankki luottamusta ryhmätovereiltaan pohjustaen näin tulevaa eduskuntaryhmän puheenjohtajuuttaan.

Myös valiokuntajäsenyydet kertovat Eskolan uran nousujohteisuudesta. Vuoden 1945 valtiopäivillä hän oli jäsen puolustusasiainvaliokunnassa¹¹⁸, joka oli valiokuntien joukossa statukseltaan melko alhainen ja usein toimikin uusia edustajia valiokuntatyöhön harjaannuttavana valiokuntana¹¹⁹. Valinta valtiovarainvaliokuntaan vuonna 1948 puolestaan kertoo, että Eskola oli onnistunut hankkimaan ryhmässään jo

¹¹³ Valtiopäivät 1945–1953, ptk.; ML eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1945–1953. KMA.

¹¹⁴ Valtiopäivät 1948, ptk.II, 1912.

¹¹⁵ Valtiopäivät 1951, ptk.II, 1621.

¹¹⁶ Valtiopäivät 1945–1953, ptk.

¹¹⁷ ML eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1945–1953. KMA.

¹¹⁸ Valtiopäivät 1945, ptk II, 2382.

¹¹⁹ Nousiainen 1977, 246–247.

melko vankan aseman. Valtiovarainvaliokunta oli kansanedustajien keskuudessa valiokunnista kaikkein arvostetuin, laaja-alaisesti päätöksiä tekevä ja ”ministeriainesta” valmistava, joten sen jäseneksi pääseminen vaati yleensä jo melko vakiintunutta asemaa ja vankkaa kokemusta¹²⁰.

1.3. Uusien linjalla Kekkonen tukijoukoissa – vai omalla linjallaan?

Vuoden 1945 vaalien jälkeisessä maalaisliiton uudessa eduskuntaryhmässä Kusti Eskola oli yksi yhdeksästätoista ensi kertaa eduskuntaan valitusta sekä eräs ryhmän nuorimmista.¹²¹ Koska ryhmä oli vaaleissa uudistunut, oli edessä henkilövaihdoksia ryhmän johtopaikoilla ja tärkeissä valiokunnissa. Samalla esiin nousivat ryhmän sisäiset erimielisyydet.¹²² Erityisenä linjajakajana toimi suhtautuminen vasemmistopuolueisiin, etenkin SKDL:oon, ja yhteistyöhön vasemmiston kanssa.¹²³

Vaalien jälkeen solmittiin niin sanottu kolmen suuren sopimus, jossa maalaisliitto sitoutui yhteistyöhön kansandemokraattien ja sosiaalidemokraattien kanssa. Maalaisliitossa erityisesti Juho Niukkanen ja Urho Kekkonen olivat sopimuksen aktiivisia puolestapuhujia. He kävivät vasemmiston kanssa neuvotteluja sen sisällöstä saaden esimerkiksi maatalouskysymyksissä aikaan maalaisliiton kannalta edullisia ratkaisuja. Sopimukseen suhtauduttiinkin maalaisliitossa pääosin myönteisesti.¹²⁴ Sillä oli puolueessa kuitenkin myös vastustajia. Esimerkiksi kirkon ja uskonnon jääminen sopimuskohtien ulkopuolelle sekä sotasyöllisyyskysymys, arveluttivat osaa ryhmän jäsenistä¹²⁵. Sopimus tuotiin eduskuntaryhmän käsittelyyn vasta sen jälkeen, kun maalaisliiton neuvottelukunta oli jo hyväksynyt sopimusluonnoksen, mikä myös aiheutti katkeruutta ja hämmästyä. Etenkin ryhmän oikeistosiipi kritisoi menettelyä ankarin sanoin. Myös maalaisliiton puheenjohtaja Viljami Kalliokoski, joka sopimus asiassa oli jätetty täysin pimentoon, ilmaisi tyytymättömyytensä sopimukseen.¹²⁶

¹²⁰ Nousiainen 1977, 242, 246–247.

¹²¹ Hokkanen 1996, 187.

¹²² Hokkanen 1996, 197.

¹²³ Hokkanen 1996, 198.

¹²⁴ Hokkanen 1996, 189–191.

¹²⁵ Hokkanen 1996, 190.

¹²⁶ Hokkanen 1996, 193–194.

Kusti Eskola suhtautui kolmen suuren sopimukseen myönteisesti ja pyrki myötävaikuttamaan sen hyväksymisessä, vaikka myönsikin sen tulleen eduskuntaryhmälle yllätyksenä. Eskolalle sopimus tarkoitti yhteisen vastuun kantamista ja sitoutumista välirauhan ehtojen täyttämiseen. Hän myös katsoi, että mikäli maalaisliitto olisi jäänyt sopimuksen ja yhteistyön ulkopuolelle ja valta jaettu porvareiden ja vasemmiston kesken, olisi Suomi ajautunut sekasortoon, pahimmassa tapauksessa jopa anarkiaan. Sopimuksella siis turvattiin laillista elämää.¹²⁷ Vaikka myös Eskolalla mitä todennäköisimmin oli huolen aiheita sopimukseen liittyen – voimakkaan kristillisen vakaumuksen omanneena hän lienee pannut merkille esimerkiksi avoimeksi jätetyn kirkon aseman – vaikuttaa hän kokeneen sopimuksen edut sen uhkia selkeästi suuremmiksi. Vielä yli vuosi sopimuksen solmimisen jälkeenkin Eskola piti sopimusta onnistuneena ratkaisuna, vaikka sitä kohtaan jatkuvasti esitettiin kritiikkiä¹²⁸.

Muun muassa myönteinen asennoituminen yhteistyöhön kansandemokraattien kanssa asettikin Eskolan kansanedustajauransa alkuaikoina maalaisliiton ryhmässä selkeästi Kekkonen ja niin sanottujen ”uusien” linjalle. Yhteistyö ryhmän uusien ja ”vanhojen” välillä oli paikoin ongelmallista ja myöhemmin kyseisiä aikoja muistellessaan Eskola arvioi vanhojen usein olleen ärtyneitä siihen, että uudet pyrkivät määräälemään ryhmässä liikaa¹²⁹. Suhteet kiristyivät esimerkiksi vuoden 1950 presidentinvaalien alla, kun maalaisliiton keskushallituksen ”nuoret” ja eduskuntaryhmän vanhat olivat eriävällä kannalla siitä, tulisiko maalaisliiton asettaa vaaleihin oma ehdokas Kekkonen vai asettua kannattamaan J.K. Paasikiven uudelleenvalintaa poikkeuslailla. Tilanteessa vanhat syyttivät keskushallituksen nuoria omavaltaisuudesta Kekkonen ehdokkaaksi nimeämisessä.¹³⁰ Ryhmän uusien ja vanhojen välillä oli toki myös yhteistyötä, kun esimerkiksi kokenut Juho Niukkanen opasti uusia kansanedustajia eduskuntatyön saloihin. Eskolaa Niukkanen neuvoi muun muassa aina lukemaan tarkkaan läpi hallituksen esitykset ja pyrkimään pieniä muutoksia aikaan saamalla vaikuttamaan niiden sisältöihin.¹³¹

¹²⁷ Kusti Eskolan tilanneselostus Sievissä 8.7.1945. Aa:12. KEA.

¹²⁸ Kusti Eskolan puhe maalaisliiton 40-vuotisjuhlassa Halsualla 11.8.1946. Aa:13. KEA.

¹²⁹ Honka-Hallila 2006, 314.

¹³⁰ Hokkanen 1996, 440.

¹³¹ Honka-Hallila 2006, 314.

Johannes Virolaisen mukaan Eskola oli 1940-luvulla jäsen myös suppeahkossa uusista kansanedustajista koostuneessa ryhmässä, jonka tarkoituksena oli aktiivisesti tukea Kekkonen ja pyrkiä tämän nostamiseen ensin pääministeriksi ja sen jälkeen presidentiksi.¹³² Ryhmän jäseniä olivat Eskolan lisäksi esimerkiksi Virolainen, Martti Miettunen, Kustaa Tiitu ja alussa myös Veikko Vennamo.¹³³ Eskola otti siis heti eduskuntauransa alusta lähtien aktiivisen roolin puolueensa sisällä pyrkien muodostamaan yhteyksiä samoin ajatteleviin poliitikkoihin ja vaikuttamaan puolueensa linjauksiin myös henkilövalintojen kautta.

Vaikka Eskolan noviisiajan uusien ryhmästä osa suuntautui myöhemmin hänen kanssaan eriäville linjoille, muodostui joistain puolestaan hänelle pitkäaikaisia yhteistyökumppaneita. Esimerkiksi Virolaisen ja Eskolan yhteys säilyi pääosin hyvänä koko Eskolan poliittisen uran ajan. Miesten näkemykset yhtyivät monissa asioissa, eivätkä edes ajoittaiset erimielisyydet esimerkiksi maalaisliiton uudistamisesta¹³⁴ saaneet yhteistyötä katkeamaan. Virolaisen kanssa Eskola teki myös useita työmatkoja, joista eräänä ensimmäisistä voidaan mainita marraskuussa 1946 Osloon Pohjoismaiden maaseutunuorison yhteistoimikunnan kokoukseen suuntautunut matka maalaisliittolaisen Maaseudun Nuorten Liiton (MNL) edustajina¹³⁵.

Vaikka Eskolan voidaan katsoa valtakunnanpoliittisen uransa alkuaikoina kuuluneen maalaisliitossa niin sanottuun ”Kekkonen ryhmään”, ei hän kuitenkaan varauksetta kannattanut Neuvostoliitto-myönteistä uudistusmielistä linjaa puolueensa politiikassa, vaan arvosteli joskus Neuvostoliittoa painokkainkin sanamuodoin. Tämä tuli selkeästi esiin esimerkiksi vuoden 1948 YYA-sopimusneuvotteluiden kohdalla.

Kun Neuvostoliitto toistamiseen ilmaisi toiveensa yhteistyösopimuksen solmimisesta Suomen kanssa ja neuvottelut sopimuksesta toden teolla alkoivat, suhtautui suurin osa maalaisliittolaisista niin puoluekentällä kuin eduskuntaryhmässäkin asiaan erittäin kielteisesti. Sopimusta kannattanut Kekkonen jäi mielipiteineen lähes yksin, kun myös

¹³² Virolainen 1994, 178.

¹³³ Virolainen 1994, 178.

¹³⁴ Hokkanen 1996, 379–384.

¹³⁵ Maalaisliiton toimintakertomus vuodelta 1946. Maalaisliiton puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat 1935–1957. KMA.

suurin osa hänen tukijoukoistaan, Kusti Eskola mukaan luettuna, vastusti sopimusta.¹³⁶ Eskola oli sitä mieltä, että sopimukseen sisältyi ainoastaan negatiivisia näkökohtia, joita edes hyvän naapurussuhteen tavoittelu ei voinut peittää alleen. Hän epäili, että sopimus sitoisi Suomen taloudellisesti täysin riippuvaiseksi Neuvostoliitosta ja vieraannuttaisi Suomea esimerkiksi Ruotsista. Hän uskoi sopimuksen lisäksi selkeästi lisäävän sodan uhkaa ja Suomen riskiä jäädä taistelutantereeksi Neuvostoliiton käymälle sodalle. Myös Suomen kommunistien kumousaikomuksien kannalta sopimus oli Eskolan mielestä riskialtis. Hänen näkemyksensä oli, että sopimuksen hylkääminen voisi puolestaan parhaassa tapauksessa parantaa koko Pohjois-Euroopan poliittista tilannetta ja tuoda Suomelle myös taloudellisia helpotuksia.¹³⁷

Vaikka Eskola ei YYA-kriittisine kannanottoineen ollut puolueessaan yksin, oli hänen esittämänsä kritiikki todennäköisesti Kekkosen kannattajien joukossa poikkeuksellisen kovasanaista – jopa Suomen noudattaman ystävällismielisen idänpolitiikan vastaista. Esimerkiksi eräässä Sievissä pitämässään puheessa Eskola varsin uskaliaasti kuvaili Neuvostoliiton suorittamia puhdistuksia pieniä kansoja vastaan. Kuinka vapauden nimissä oli tehty väkivaltaa ja pakotettu ihmiset uskomaan asioihin, joihin nämä eivät oikeasti uskoneet. Samalla hän esitteli YYA-sopimuksen eräänlaisena Suomen ääriivasemmiston juonena luokkadiktatuurin aikaansaamiseksi.¹³⁸ On mielenkiintoista pohtia, oliko kyse Eskolan aidoista näkemyksistä vai vaaran vuosien sisäpoliittisessa ilmastossa käydyin kommunisminvastaisen valtakamppailun tuoksinassa tehdyistä tarkoituksellisista kärjistyksistä. Vielä vuotta aiemmin Eskola oli Sievissä puhuessaan painottanut yhtenäisyyttä koko kansan kesken, ideologisten erimielisyyksien unohtamista sekä kaunan hautaamista ja luottamuksellisen ja ystävällisen suhteen rakentamista entiseen viholliseen Neuvostoliittoon.¹³⁹

Kun YYA-sopimus lopulta 28.4.1948 hyväksyttiin eduskunnassa, äänesti maalaisliitosta vain kolme edustajaa sitä vastaan, eikä Eskola ollut heidän joukossaan.¹⁴⁰ Ilmeisesti hän katsoi puolueen yhtenäisyyden ja velvoitteen yhteiseen vastuun kantamiseen henkilökohtaisen mielipiteen ilmaisemista tärkeämmäksi. Hän painotti usein, ettei

¹³⁶ Hokkanen 1996, 286.

¹³⁷ Ajatuksia ulkopoliitikasta vuonna 1948 (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:20. KEA.

¹³⁸ Kusti Eskolan puhe maalaisliiton talvijuhlassa Sievin kirkonkylällä 4.4.1948. Aa:21. KEA.

¹³⁹ Kusti Eskolan puhe rauhanjuhlassa Sievissä 16.2.1947. Ae:2. KEA.

¹⁴⁰ Hokkanen 1996, 289.

pitänyt sopivana ryhmän esiintymistä ulospäin rikkinäisenä¹⁴¹, joten YYA-sopimuksenkin kohdalla tuli jokaisen mukautua ryhmän päätökseen.

Ottaen huomioon Eskolan kriittisen suhtautumisen suomalaisiin kommunisteihin, hänen Neuvostoliittoa kohtaan suuntaamansa arvostelun ja myöhemmän leimaantumisenensa jopa ”oikeistolaiseksi”¹⁴², on asettuminen 1940-luvulla ja 1950-luvun alussa maalaisliiton uudistusmielisten, vasemmistolaisestikin suuntautuneiden tahojen linjalle jokseenkin yllättävää. Jopa tietyissä periaatteellisissa kysymyksissä, kuten maalaisliiton periaateohjelman uudistamisessa, Eskola kannatti pikemminkin ryhmän oikeiston ja vanhojen mielipiteitä – esimerkiksi vastusti puolueen muokkaamista maaseutupuolueesta ”maaseutuhenkiseksi keskustapuolueeksi” – kuin uudistusmielisten nuorten ryhmätovereidensa linjauksia¹⁴³. Eskolan toimintaa kokonaisuudessaan tarkasteltaessa tämän voidaan edellä esiin tuoduista seikoista huolimatta katsoa suuntautuneen uusien ja Kekkonen linjalle, mutta mistä tämä johtui?

Linjavalintaa selittää osaltaan se, että kuten suurin osa uusien linjalla olleista, myös Eskola oli ryhmässä todellakin uusi, eikä hänellä ollut kiinteitä suhteita puolueensa pitkäaikaisiin kansanedustajiin. Toisaalta suuntautumista ja erityisesti aktiivista Kekkonen tukemista selittävät sisäpoliittiset, etenkin maatalous- ja aluepoliittiset syyt. Eskolalle erityisesti vähävaraisten pienviljelijöiden asema oli aina tärkeysjärjestyksessä asioista ensimmäisenä. Myös Kekkoselle pienviljelijöiden ja taloudellisesti heikosti toimeentulevien maaseutukuntien tukeminen olivat tärkeitä tavoitteita, joten tukemalla Kekkoa Eskola edesauttoi omien tavoitteidensa eteenpäin viemistä. Myös aluepoliittisesti Savossa ja Kajaanissa varttuneen Kekkonen¹⁴⁴ ja keskipohjalaisen Eskolan näkemykset todennäköisesti monin paikoin kohtasivat. Lisäksi Eskola mitä ilmeisimmin aidosti arvosti Kekkonen ammattitaitoa ja piti tätä taitavana poliitikkona. Johannes Virolaisen mukaan he sotien jälkeisen ajan nuoret idealistiset Kekkonen tukijat näkivät Kekkonen lujana, ulkopoliittiseen vastuunkantoon soveltuvana henkilönä, joka voisi sulauttaa valtakunnan keskeiset voimat yhteistyöhön ja johdattaa

¹⁴¹ esim. ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 6.3.1952. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 18.12.1951–2.3.1955. KMA.

¹⁴² Esim. Urho Kekkonen päiväkirja 5.2.1962. Suomi 2001, 470.

¹⁴³ Hokkanen 1996, 384.

¹⁴⁴ Seppinen 2004, 14.

Suomen tulevaan¹⁴⁵. Samankaltaisen – joskin hieman maltillisemmin Kekkosta kehuvan – näkemyksen vallinneesta tilanteesta on muistelmissaan esittänyt myös Veikko Vennamo.¹⁴⁶ Todennäköisesti Eskola jakoi tämän Virolaisen ja Vennamon näkemyksen. Vielä vanhuuden päivillään antamassaan haastattelussa hän totesi Kekkonen olleen turvallinen pääministeri, joka tarvittaessa pyrki helpottamaan ministereidensä työtä ja jolla oli aina aikaa tarvittaville ”tuumaustunneille”.¹⁴⁷

Vaikka Eskolan ja Kekkonen näkemykset siis paikoin erosivat, olivat Kekkonen ansiot sen verran vakuuttavat, että Eskola koki Kekkonen ja tämän linjan tukemisen eduskuntauransa alkuvaiheessa oikeaksi. Toisinaan Eskola tuki Kekkosta jopa tilanteissa, joissa maalaisliiton ryhmä moitti tämän toimintaa. Näin oli esimerkiksi keskustelussa sotasyyllisten tuomitsemisesta tehdystä välikysymyksestä vuonna 1945. Maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksessa Kekkonen jyrkkiä ja värikkäitä kuvauksia sotarikoksista paheksuttiin tuolloin yleisesti ja vain Eskola käytti tätä puolustavan puheenvuoron ihmetellen ryhmätovereidensa ”kiihkoa Kekkosta vastaan”¹⁴⁸. Ratkaisu uskollisesta Kekkonen tukemisesta vaikuttaa olleen Eskolan henkilökohtaisen poliittisen uran edistymisen kannalta hyvä. Vuonna 1953 kun hän ensimmäisen kerran nousi ministeriksi, oli hallituksen muodostajana ja pääministerinä nimenomaan Kekkonen¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Virolainen 1986, 35.

¹⁴⁶ Vennamo 1987, 91.

¹⁴⁷ ”Maa pärjää aina kun kansa tahtoo” (Kusti Eskolan haastattelu tämän 70-vuotissyntymäpäivänä), Keskipohjanmaa 18.8.1981. Fab:1. KEA.

¹⁴⁸ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 4.7.1945. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1943–1945. KMA.

¹⁴⁹ Yrjölä 1973, 253.

2. LÄHELLÄ SUOMALAISEN POLITIIKAN HUIPPUA 1953–1958

2.1. Lyhytaikaisia ministeriyrksii vaikeana aikana

Kun Kekkonen kolmas hallitus vuonna 1953 kaatui ratkaisemattomiin erimielisyyksiin hallituspuolueiden vällllä, sai Kekkonen tehtäväkseen uuden hallituksen muodostamisen ja aloitti neuvottelut hallituspohjasta. Neuvottelut muodostuivat vaikeiksi.¹⁵⁰ Eskolan näkemys niistä oli, että Kokoomus ja Kansanpuolue kieltäytyivät yhteistyöstä, koska pelkäsivät toisiaan, kun taas sosiaalidemokraatit asettivat omat puolueintressinsä Suomen edun edelle ja vaikeassa tilanteessa näin hylkäsivät yhteistyön maalaisliiton kanssa.¹⁵¹ Lopulta ainoaksi hallitusvaihtoehdoksi jäi maalaisliittolaisjohtoinen vähemmistöhallitus, johon lisäksi tuli Ruotsalainen Kansanpuolue sekä puolueiden ulkopuolisia ammattiministereitä.¹⁵²

Oltuaan kansanedustajana kahdeksan vuotta ja kerättyään arvokasta kokemusta esimerkiksi valtiovarainvaliokunnasta, nousi Kusti Eskola ensikertalaisena ministeriksi tuohon 7.7.1953 nimitettyyn Kekkonen neljänteen hallitukseen.¹⁵³ Alussa Eskola toimi toisena kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerinä, jonka työnä valtioneuvoston suorittaman työnjaon mukaan olivat posti- ja lennätinlaitokseen, puhelintoimeen, radioon, rautateihin, autoliikenteeseen, laivaliikenneavustuksiin, rakennushallintoon, eläkkeisiin ja arava-rakentamiseen liittyvät asiat.¹⁵⁴ Kun kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Eero Mäkinen lokakuussa 1953 kuoli, sai Eskola hänen salkkunsaa ja työtehtävät hieman muuttuivat.¹⁵⁵

Kansanedustajakokemukseltaan Eskola oli vuonna 1953 melko tyypillinen maalaisliittolainen noviisiministeri. Puolueen nousevat poliitikot olivat usein hänen tapansa nousseet ministereiksi vajaan kymmenen eduskuntavuoden jälkeen.¹⁵⁶ Keskimääräisestä ministeristä Eskola kuitenkin poikkesi koulutustaustansa suhteen. Hänellä ei useiden muiden tavoin¹⁵⁷ ollut akateemista tutkintoa, vaan hän oli hankkinut ministeriyteen vaadittavan pätevyytensä puhtaasti poliittisesta toiminnasta osoittaen

¹⁵⁰ Hyvämäki 1978, 393.

¹⁵¹ ”Vaalit 1954” (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:2. KEA.

¹⁵² Hyvämäki 1978, 394–395.

¹⁵³ Hyvämäki 1978, 395.

¹⁵⁴ Ministereiden työnjako (art.). Liitto 12.7.1953.

¹⁵⁵ Hyvämäki 1978, 395.

¹⁵⁶ Yrjölä 1973, 74.

¹⁵⁷ Yrjölä 1973, 71–72.

Kekkoselle luotettavuutensa esimerkiksi tukemalla aktiivisesti tämän pääministeriksi nousua. Kekkonen IV hallitukseen tulivat ministereiksi myös muun muassa Johannes Virolainen ja Martti Miettunen¹⁵⁸, jotka molemmat Eskolan tavoin kuuluivat maalaisliiton nuorten Kekkonen tukijoiden ryhmään. Useiden ministereiden melko vähäisestä kokemuksesta huolimatta presidentti Paasikivi kuvaili uuden hallituksen maalaisliittolaisia ”puolueen raskaan sarjan” edustajiksi nimeten myös Eskolan yhdeksi raskassarjalaisista¹⁵⁹.

Kekkonen IV hallituksen hallitusohjelmassa tavoitteiksi nostettiin muun muassa tuotantotoiminnan kilpailukyvyn parantaminen, teollisuuden sekä maa- ja metsätalouden tukeminen ja työttömyyden vähentäminen. Myös valtiontalouteen aiottiin kiinnittää huomiota ja rahan arvo pyrkiä vakauttamaan.¹⁶⁰ Ohjelmassa viitattiin Kekkonen aiemmin suunnittelemaan niin sanottuun kustannustaso-ohjelmaan, jonka avulla haluttiin alentaa kustannuksia ja samalla hankkia lisätuloja valtiolle. Keinoina tähän esitettiin muun muassa lapsilisän leikkaamista ja tuloveron alentamista.¹⁶¹ Suunnitellut leikkaukset olivat melko radikaaleja. Jopa tuore ministeri Eskola oli joidenkin, esimerkiksi kunnallisveromuutosten, ajankohtaisuuden suhteen epäilevällä kannalla.¹⁶²

Hallituksen työ olikin alusta lähtien ongelmallista.¹⁶³ Oppositiopuolueet hyökkäsivät voimakkaasti hallituksen esityksiä vastaan, ja jopa uusia vaaleja vaadittiin, jotta kansakin voisi tuomita ”K-ohjelman”. Kun hallituksen esitykset elokuun 1953 niin sanotuilla mätäkuun valtiopäivillä saivat murskatuomion, muokattiin niitä jonkin verran ennen kuin ne syyskuussa uudelleen esiteltiin eduskunnalle. Samalla esiteltiin huomattavan radikaali uusi säästäväisyysbudjetti, jossa menoja oli karsittu 28 miljardia markkaa edellisvuoden talousarviosta. Leikkauksia esitettiin muun muassa arava-määrärahoihin ja viran- ja toimenhaltioiden määrään. Tämä valtiovarainministeri Juho Niukkanen mukaan nimetty ”Niukkanen-budjetti” tuomittiin sekä opposition että Suomen lehdistön taholta voimakkaasti, minkä seurauksena hallituksen ja eduskuntaryhmien

¹⁵⁸ Hyvämäki 1978, 394.

¹⁵⁹ Polvinen 2003, 164.

¹⁶⁰ Hakovirta ja Koskiahho 1973, 284.

¹⁶¹ Hyvämäki 1978, 395–396.

¹⁶² Hallituksen iltakoulun pöytäkirja 15.7.1953. Hallituksen iltakoulujen pöytäkirjat liitteineen 1952–1955. Urho Kekkonen arkisto (UKA).

¹⁶³ Hyvämäki 1994, 395.

suhteet kiristivät äärimilleen. Hallitus selvisi vielä täpärästi sosiaalidemokraattien 25.9. tekemästä välikysymyksestä, mutta tilanne jäi jännittyneeksi.¹⁶⁴ Päiväkirjassaan Ahti Karjalainen kertoi Kusti Eskolan tuossa vaiheessa saaneen Väinö Tannerilta puhelun, jossa tämä olisi kehottanut Eskolaa ja kaikkia ”järkeviä henkilöitä” lähtemään vapaaehtoisesti pois hallituksesta.¹⁶⁵ Näin Eskola tai muutkaan hallituksen jäsenet eivät kuitenkaan tehneet, vaan vielä hetken hallitus jatkoi toimintaansa.

Marraskuussa, aravalakiin liittyneen esityksen toisessa käsittelyssä, hallitus lopulta tuli tiensä päähän. Jo ennen eduskunnan istuntoa pääministeri Kekkonen tuolloin ilmoitti, että hallitus katsoisi tappion aravan määrärahan suuruuden määrittämisessä epäluottamuslauseeksi. Kun eduskunta tästä huolimatta hyväksyi suuren valiokunnan määrärahaesityksen, joka huomattavasti poikkesi hallituksen esityksestä, pyysi Kekkonen hallitukselleen eroa.¹⁶⁶

Kusti Eskolan ensimmäinen ministerin tehtävä kesti ainoastaan runsaat viisi kuukautta, joista hän toimi ensimmäisenä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerinä vain kuukauden ajan. Toiminta hallituksessa oli koko ajan ilmeisen vaikeaa, eikä hallitusohjelmassa kaavailtuihin tavoitteisiin saatu täysipainoisesti pyrittyä. Eskola kuitenkin hoiti ministeriönsä asioita. Eduskunnan istunnoissa hän vastasi oman ministeriönsä alaan liittyviin kysymyksiin koskien esimerkiksi maanteiden pakkolunastuksia, teiden rakentamista ja työtilaisuuksien järjestämistä¹⁶⁷. Vaikka hallituksen esityksiä kohtaan esitettiin paljon kritiikkiä, ja jopa pääministeri Kekkonen totesi joidenkin finanssipoliittisten esitysten olleen suorastaan ”surkeita”¹⁶⁸, vaikuttaa Eskola aidosti kannattaneen useita Kekkonen IV hallituksen esityksiä. Esimerkiksi aravarakentamisen tukemista hän oli vastustanut jo ennen ministeriksi tuloaan, koska katsoi aravalakien mahdollistaneen monenlaisen keinottelun, hyödyttäneen lähinnä kaupunkilaisväestöä ja aravarakentamisen lisäksi muodostuneen vain varakkaiden

¹⁶⁴ Hyvämäki 1978, 396–399.

¹⁶⁵ Ahti Karjalaisen päiväkirja 14.10.1953. Karjalainen 1997, 132.

¹⁶⁶ Hyvämäki 1977, 396–399.

¹⁶⁷ Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Eskolan vastaus kysymykseen maanteiden pakkolunastuksista. Valtiopäivät 1953, ptk.II, 2019.; Ministeri Eskolan vastaus kysymykseen Seppolan-Ollolan uuden tien rakentamisesta. Valtiopäivät 1953, ptk.II, 2034–2035.; Ministeri Eskolan vastaus kysymykseen työtilaisuuksien avaamisesta ja rakennustöiden aloittamisesta Savonlinnassa. Valtiopäivät 1953, ptk.II, 2115.

¹⁶⁸ Hyvämäki 1978, 396.

mahdollisuudeksi¹⁶⁹. Myös hallituksen iltakoulussa käydyissä aravaa koskevissa keskusteluissa Eskola oli voimakkaasti tuonut esiin tarpeen aravan leikkauksiin.¹⁷⁰ Virkamiesten määrän vähentämistä Eskola oli myös peräänkuuluttanut jo pidemmän aikaa.¹⁷¹ Näin ollen hallituksen kaavailut kyseisten menoerien supistamisesta olivat todennäköisesti Eskolan kannattamia. Myös hallituksen kohtaloksi muodostuneessa 3.11.1953 tapahtuneessa aravalain muutosta käsitelleessä eduskunnan istunnossa Eskola piti puheen, jossa toi esiin pakottavan tarpeen säästöihin, puolusti hallituksen suunnittelemaa arava-määrärahan leikkausta sekä esitteli aravarakentamisen ongelmia ja toisaalta sen myönteisiä vaikutuksia esimerkiksi työttömyyden hoidossa¹⁷².

Kekkonen IV hallituksen tien päätyminen lyhyeen oli Eskolalle pettymys. Hän oli sitä mieltä, että mikäli hallituksen olisi annettu tehdä työtään ja sen esitykset hyväksytyt, olisi aikaansaatu lisää vapaita työtilaisuuksia, viennin normalisoitumista, veronalennuksia ja maatalouden aseman vakiintumista. Erityisen pettynyt Eskola oli sosiaalidemokraatteihin, jotka hänen mielestään ”nuorten yltiöpäisten ammattipoliitikko -johtajiensa” johdolla olivat ensin kieltäytyneet hallitusvastuusta ja sen jälkeen katkerina vastustaneet kaikkia hallituksen esityksiä.¹⁷³ Ensimmäinen ministerikokemus jätti Eskolan turhautuneeksi. Hän koki, ettei hallituksen työskentelylle asioiden parantamiseksi ollut annettu edes mahdollisuutta.

Seuraavan kerran Eskola nousi ministeriksi vasta muutamaa vuotta myöhemmin toukokuussa 1957, jälleen erittäin vaikeiden hallitusneuvotteluiden tuloksena. Maalaisliiton V.J. Sukselaisen johdolla keväällä 1957 käytyjä neuvotteluja vaikeutti SDP:n sisäinen hajaannus ja puolueiden erimielisyydet esimerkiksi palkkakysymyksistä. Lisäksi valtiolla oli täydellinen kassakriisi, joka oli kärjistynyt jo edellisen hallituksen aikana ja jonka ratkaisemiseksi tulevalta hallitukselta odotettiin toimia.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa asutuskeskusten asuntorakentamisesta 20.10.1950. Valtiopäivät 1950, ptk.II, 1759–1761.

¹⁷⁰ Hallituksen iltakoulun pöytäkirja 19.7.1953. Hallituksen iltakoulujen pöytäkirjat liitteineen 1952–1955. UKA.

¹⁷¹ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa virkamiesten palkoista 20.6.1950. Valtiopäivät 1950, ptk.II, 1166–1168.

¹⁷² Ministeri Eskolan vastaus kysymykseen eräiden rahastojen lakkauttamisesta ja aravalain muutoksesta 3.11.1953. Valtiopäivät 1953, ptk.II, 2127–2129.

¹⁷³ ”Vaalit 1954” (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:2. KEA.

¹⁷⁴ Hokkanen 2002, 376–378.

Maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtajana myös Kusti Eskolalla oli merkittävä rooli hallitusneuvotteluissa. Tehtävä ei ollut helppo, sillä eduskuntaryhmässä oli suuria erimielisyyksiä siitä, millaiseen hallitusratkaisuun tulisi pyrkiä. Alun perin ryhmän lähes yksimielinen kanta oli, että tulisi vaatia sosiaalidemokraattien johdolla muodostettavaa enemmistöhallitusta¹⁷⁵. Kun tämä ei kuitenkaan onnistunut ja hallituspulaan haluttiin löytää pikainen ratkaisu, alkoi osa ryhmästä hakea muitakin mahdollisuuksia uuden hallituksen muodostamiseksi. Myös Eskola oli vahvasti sitä mieltä, ettei maalaisliitto voinut loputtomiin odotella Fagerholmin, sosiaalidemokraattien ja SAK:n välienselvittelyä.¹⁷⁶ Neuvotteluiden käännteistä ryhmälle raportoineet Eskola ja Virolainen olivat sillä kannalla, että mikäli presidentti halusi antaa maalaisliitolle pääministerin ja hallituksen muodostajan tehtävän, olisi ryhmän syytä näkyvästi ja pikaisesti ilmaista suostumuksensa. He luottivat Kekkonen harkintakykyyn vaikean tilanteen ratkaisemisessa. Osa ryhmästä oli kuitenkin asian suhteen epäileväinen, eikä halunnut antaa julkisuuteen minkäänlaisia kommentteja hallituksen muodostajasta.¹⁷⁷

Loppujen lopuksi hallitusneuvotteluissa päästiin tyydyttävään ratkaisuun, vaikkakaan toivottua enemmistöhallitusta ei saatu muodostettua. Sukselaisen vähemmistöhallituksen, jonka Kekkonen nimitti 27.5., muodostivat Maalaisliitto, Kansanpuolue ja Ruotsalainen kansanpuolue. Kusti Eskolasta tuli hallituksen kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri.¹⁷⁸

Heti hallituksen nimittämisen jälkeen kävi ilmeiseksi, että sen koostumusta kohtaan esiintyi paljon tyytymättömyyttä. Maalaisliiton omassa ryhmässä kritisoitiin liiallista kiirettä hallituksen muodostamisessa – ministerilistaa ei ollut etukäteen hyväksytetty eduskuntaryhmällä. Erityisen tyytymätön oli kuitenkin pitkästä aikaa oppositioon jäänyt SDP. Se syytti hallitusratkaisusta etenkin Kekkonen ja katsoi, että tämä oli omaa valtaansa pönkittääkseen nimittänyt vähemmistöhallituksen ennen kaikkien

¹⁷⁵ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 26.4.1957. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 6.11.1956–5.11.1957. KMA.

¹⁷⁶ Hokkanen 2002, 377.

¹⁷⁷ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 16.5.1957 ja 23.5.1957. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 6.11.1956–5.11.1957. KMA.

¹⁷⁸ Hokkanen 2002, 378.

enemmistöhallitusmahdollisuuksien kunnollista selvittämistä.¹⁷⁹ Myös hallituksen sisällä oli epäyhtenäisyyttä, eikä ensikertalaisen pääministerin Sukselaisen auktoriteettia pidetty kovin vahvana.¹⁸⁰ Kusti Eskola vaikuttaa kuitenkin olleen hallituksen muotoon kohtalaisen tyytyväinen. Hän ei yhtynyt puolueensa eduskuntaryhmän ministerilistaa koskevaan kritiikkiin, vaikka muissa tilanteissa toisinaan kovasanaisestikin puolusti eduskuntaryhmän oikeutta tulla kuulluksi kaikissa merkittävässä ratkaisussa¹⁸¹. Eskola oli toisaalta yksi hallitusneuvottelijoista, joten niin oman eduskuntaryhmän kuin sosiaalidemokraattienkin esittämä kritiikki kohdistui myös häneen.

Sukselaisen hallituksen ohjelmassa tärkeimmäksi ja kiireellisimmäksi tavoitteeksi määriteltiin valtiontalouden kassakriisin korjaaminen. Tätä varten hallitus aikoi kesäkuun puoliväliin mennessä esittää eduskunnalle erityisen hätäohjelman.¹⁸² Hätäohjelma valmistuikin ajallaan ja sisälsi useita toimenpiteitä, joihin hallitus aikoi ryhtyä kassakriisin purkamiseksi. Edessä olivat esimerkiksi auto- ja moottoriverojen korotukset, lapsilisien maksun lykkääminen ja alkoholin ja puhelintaksojen hintojen korotukset.¹⁸³ Myös kululaitosten ja yleisten töiden ministeriön työsarka oli haastava – ainakin Liitto-lehdessä näin arvioitiin. Lehden vakituinen pakinoitsija katsoi etenkin työttömyystöiden järjestämisen asettavan kulkulaitosministeriölle suuria haasteita ja epäili ministeriön käytettävissä olevien varojen riittävyyttä haasteisiin vastaamiseen.¹⁸⁴

Hallituksen pian aloittamat hätäohjelman mukaiset toimet saivat aikaan paljon vastustusta. SDP vastusti lapsilisien maksun siirtämistä, kun taas kansanpuolueet olisivat halunneet maksun lykkäyksestä jopa pidempää. Maalaisliittolaiset ministerit saivat osakseen kritiikkiä paitsi muilta puolueilta, myös omilta edustajiltaan. Lopulta tilanne kärjistyi siihen, että RKP:n ministerit erosivat hallituksesta liikevaihtoveron korotukseen liittyvän kiistan ja hallitukseen levinneen yleisen epäluottamuksen vuoksi. Muu hallitus ei kuitenkaan eronnut.¹⁸⁵ Kun pääministeri Sukselainen 2.7.1957 täydensi hallitustaan, siirtyi Kusti Eskola maatalousministeriksi valtiovarainministeriksi

¹⁷⁹ Hokkanen 2002, 377–378.

¹⁸⁰ Hokkanen 2002, 378.

¹⁸¹ Esim. ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 20.3.1956. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.3.1956–6.10.1956. KMA.

¹⁸² Hakovirta ja Koskiaho 1973, 291.

¹⁸³ Jääskeläinen 1980, 278.

¹⁸⁴ ”Pilkkeitä”(pakina). Liitto 1.6.1957.

¹⁸⁵ Hokkanen 2002, 378–379.

nimitetyn Mieltusen tilalle.¹⁸⁶ Eskola oli ehtinyt toimia kulkulaitosten ja yleisten töiden ministerinä vasta runsaan kuukauden ajan, eikä ilmeisesti käsitellä ministeriössään vielä moniakaan asioita. Juuri lainkaan dokumentteja Eskolan toiminnasta Sukselaisen hallituksen kulkulaitosministerinä ei ainakaan ole jäänyt. Maatalousministeriksi tuloaan Eskola ei erityisemmin kommentoinut, mutta tehtävä lienee ollut koko uransa ajan maatalouskysymyksiä ensisijaisina pitäneelle viljelijälle tärkeä. Ehkä kyse oli jopa eräästä uran huippukohdista.

Tasaisissa merkeissä Sukselaisen täydennetty hallitus ei työtään päässyt aloittamaan. Hallituksen parlamentaarinen pohja oli heikentynyt huomattavasti ja talouden ongelmat jatkoivat kasautumistaan. Budjettivaraus oli noin 19 miljardia markkaa. Lapsilisien maksamatta jättäminen johti laittomaan tilaan, jota jouduttiin ratkomaan eduskunnan kesätauolla pidetyillä toisilla ”mätäkuun valtiopäivillä” uuden hätäohjelman avulla. Samalla neuvoteltiin hallituspohjan laajentamisesta. Sosiaalidemokraattien hajaannuksen vuoksi neuvottelut laajentamisesta olivat vaikeat. Lopulta kuitenkin päädyttiin siihen, että hallitukseen nostettiin vastoin sosiaalidemokraattien eduskuntaryhmän varoitusta neljä ryhmän sisäiseen oppositioon kuulunutta jäsentä.¹⁸⁷ Päätös sai sosiaalidemokraattien ryhmässä aikaan suuren myrskyn ja aiheutti hajaannusta myös maalaisliitossa. Osa maalaisliiton ryhmästä vastusti jyrkästi toteutettua menettelyä ja kritisoi eduskuntaryhmän sivuuttamista neuvotteluissa. Jotkut puolestaan, esimerkiksi neuvotteluissa suuressa roolissa ollut Arvo Korsimo, pitivät menettelyä pakon sanelemana politiikkana.¹⁸⁸ Laajennetun ”ottopoikahallituksen” tulevaisuudennäkymät olivat joka tapauksessa heikot. Sen muodostaminen oli loukannut parlamentaarisia tapoja sekä kiristänyt puolueiden suhteita ja niiden sisäisiä rakennelmia.¹⁸⁹ Etenkin sosiaalidemokraattien enemmistöryhmä ”leskisläiset” kanto kaunaa hallitusta kohtaan.¹⁹⁰

Voidaan pohtia, mitä mieltä vahvaa parlamentarismia kannattanut ja esimerkiksi Korsimon toimintatapoja myöhemmin usein kritisoinut¹⁹¹ Eskola hallituksen laajennuksen tavasta oli. Suoraan hän ei mielipidettään tuonut esiin. Laajennetun

¹⁸⁶ Hokkanen 2002, 379.

¹⁸⁷ Jääskeläinen 1980, 279–280.

¹⁸⁸ Hokkanen 2002, 380.

¹⁸⁹ Nevakivi 1999, 264–265.; Nousiainen 2006, 223–224.

¹⁹⁰ Jääskeläinen 1980, 281.

¹⁹¹ Esim. Hokkanen 2002, 440.

hallituksen toimintaedellytyksiä Eskola joka tapauksessa piti huonoina. Valtion taloudellisen tilanteen tasapainottaminen kesken vuoden oli hänen mukaansa todella vaikea tehtävä, joka vaatisi eduskunnalta kovia ratkaisuja. Hän epäili, että sosiaalidemokraattien sisäiset ongelmat tulisivat lisäksi jatkuvasti heijastumaan hallituksen työhön. Myös oman ministeriönsä työtaakkaa Eskola piti vaativana, sillä esimerkiksi maidon tuotannossa paine lisääntyi jatkuvasti. Hän koki myös yleisen mielipiteen olevan valitettavan maatalousvastainen joidenkin henkilöiden, esimerkiksi sosiaalidemokraattien Leskisen, vielä tarkoituksellisesti ruokkiessa maatalousvastaisuutta.¹⁹² Merkinä maatalousvastaisuudesta voitiin pitää esimerkiksi pyrkimyksiä maataloustulolain kiirehtimiseen. Lakia kiirehtimällä yritettiin Eskolan mukaan saada maataloustuloon yli miljardin markan leikkaus. Tätä hän ei hyväksynyt, vaan katsoi että lakia olisi pikemminkin harkittava tarkkaan.¹⁹³

Maatalousministerinä ollessaan Eskola joutui maataloustulolain lisäksi paneutumaan myös moniin muihin kysymyksiin maatalouden ajankohtaisiin ongelmiin liittyen. Esimerkiksi rypsin viljelyn kannattavuus oli todettu heikoksi ja sen tuotannon tukeminen asetettiin kyseenalaiseksi. Eskola joutuikin toteamaan, ettei rypsin tuotantoa kannattanut tukea kuin oman maan margariiniteollisuuden tarpeiksi viljelemiseen, sillä vientiin tähtäävä viljely ei ollut kannattavaa.¹⁹⁴ Myös kysymys voimain kotimaisen kulutuksen laskusta – asia josta Eskola itse oli ollut jo pitkään huolestunut – nousi jälleen huomion kohteeksi. Vääristyneiden hintasuhteiden katsottiin kasvattavan margariinin kulutusta voimain kustannuksella ja näin vaarantavan suomalaisten pienviljelijöiden tuotannon. Asiasta käydyssä keskustelussa Eskola ilmaisi eduskunnalle, että hallitus pyrki tilanteen korjaamiseen, vaikka valtiontalouden tervehdyttämisen nimissä tiettyjä voimain kulutuksen kannalta epäedullisia ratkaisuja olikin kuluneena vuonna jouduttu tekemään. Lisäksi margariinin laadun paraneminen ja tehokas mainonta olivat lisänneet sen menekkiä, mikä oli ollut voimain kulutukselle kohtalokasta. Ongelman mahdollisena ratkaisuna Eskola nosti esiin rasvatullit, joilla

¹⁹² Kusti Eskolan tilanneselostus Sievinkylällä, Kiiskilässä ja Järvikylällä 6.10.1957.

¹⁹³ ML eduskuntaryhmän pöytäkirjat 15.8. ja 22.8.1957. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 6.11.1956–5.11.1957. KMA.

¹⁹⁴ Kysymys rypsin viljelyn kannattavuudesta ja maatalousministeri Eskolan vastaus 15.8.1957. Valiopäivät 1957, Ptk.II, 1574–1576.

Ruotsissa oli hänen mukaansa onnistuneesti tuettu kotimaisen rasvan kulutusta ja joiden soveltumisesta Suomeen parhaillaan selvitettiin.¹⁹⁵

Myös maanhankintalaki ja asutuslaki olivat syksyn aikana eduskunnassa kiinnostuksen kohteina. Niiden mukainen lainatarve oli jatkuvasti suuri, minkä Eskolakin totesi, ja lupasi hallituksen kiinnittävän asiaan huomiota. Samalla hallitus lupasi pyrkiä ehkäisemään asutusvarojen väärinkäytöksiä.¹⁹⁶

Oman haasteensa maatalousministerin työhön toi se, että vuoden 1957 satotilanne oli sääolosuhteiden vuoksi ilmeisesti paikoin erittäin heikko. Tämä herätti eduskunnassa keskustelua kadon kokeneiden viljelijöiden asemasta ja näiden tarpeesta valtion tarjoamaan tukeen. Maatalousministerinä Eskola joutui vastaamaan muun muassa katovahinkojen arvioinnista. Vahinkojen laajuuden selvittämiseksi oli maatalousneuvojen toimesta suoritettava katoarvioita, joissa tarkasteltiin satomenetyksiä ensisijaisesti rukiin, vehnän, ohran, kauran, herneen ja perunan osalta. Eskola katsoi, että vahinkojen vuoksi jouduttaisiin harkitsemaan myös kadon huomioimista veroperusteissa.¹⁹⁷

Kuoppaisesta tiestään huolimatta Sukselaisen ensimmäinen hallitus onnistui lyhyellä kaudellaan saaman aikaan myös joitain kauaskantoisia päätöksiä. Merkittäviä olivat esimerkiksi lakiesitykset Oulun ja Jyväskylän yliopistojen rakentamisesta.¹⁹⁸ Maalaisliitossa erityisesti Oulun yliopiston perustamiselle oli vahva tuki. Hankkeen aktiivisia puolestapuhujia olivat etenkin opetusministeri Kerttu Saalasti ja presidentti Kekkonen, mutta myös muut hallituksen jäsenet ja useat päätöksenteossa mukana olleet henkilöt myötävaikuttivat lakiesitysten syntyyn.¹⁹⁹ Kusti Eskola ei yliopistojen perustamista puheissaan juurikaan käsitellyt tai antanut siihen liittyviä kannanottoja. Koulutuspolitiikan voidaan katsoa olleen sekä maatalousministerin vastuualueen että Eskolan henkilökohtaisten kiinnostuksenkohteiden ulkopuolella, joten siihen liittyvien kysymysten suhteen hänen aktiivisuutensa oli ilmeisesti vähäinen. Eskola kuitenkin

¹⁹⁵ Kysymys voinin ja margariinin kulutuksesta ja maatalousministeri Eskolan vastaus 15.11.1957. Valtioapäivät 1957, Ptk.III, 2343–2344.

¹⁹⁶ Kysymys asutusvarojen lisäämisestä ja maatalousministeri Eskolan vastaus 1.10.1957. Valtioapäivät 1957, Ptk.III, 1746–1747.

¹⁹⁷ Kysymys satovahingoista ja maatalousministeri Eskolan vastaus 22.10.1957. Valtioapäivät 1957, Ptk.III, 2166.

¹⁹⁸ Salo 2003, 111–116.

¹⁹⁹ Salo 2003, 126–134.

suhtautui yliopistolaitoksen laajentamiseen myönteisesti ja myöhemmin esitteli Oulun yliopiston perustamista eräänä osoituksena maalaisliiton merkittävästä työstä nuorten hyväksi²⁰⁰. Oulun piirin edustajana Eskola lienee ymmärtänyt myös yliopiston merkityksen Pohjois-Suomen kehittymiselle.

Sukselaisen hallituksen kohtaloksi koitui lopulta sosiaalidemokraattien 11.10.1957 jättämä välikysymys, jossa kyseenalaistettiin hallituksen parlamentaarinen hyväksyttävyyden ja sen kyky taloudellisen elämän tervehdyttämiseen.²⁰¹ Ennen välikysymyskeskustelua Eskola antoi maalaisliiton ryhmäkokouksessa ryhmälleen ohjeita keskustelua varten. Hän totesi, että koko ryhmän tulisi olla hallituksen esitysten takana ja tukea budjettia, sillä hän epäili opposition pyrkivän budjetin romuttamisen kautta hallituksen kaatamiseen. Vaikeassa tilanteessa kaikkien maalaisliiton edustajien tuki oli siis hallitukselle tärkeä.²⁰² Todennäköisesti Eskola kohdisti ohjeistuksensa erityisesti niihin ryhmän jäseniin, esimerkiksi Vennamoon, jotka olivat alusta saakka olleet vahvasti hallitusta ja sen ohjelmaluonnosta vastaan²⁰³.

Toisin kuin Eskola oli otaksunut, budjettikysymykset saivat välikysymyskeskustelussa kuitenkin suhteellisen vähän huomiota. Sen sijaan keskustelussa etsittiin vastausta erityisesti siihen, millä tavoin ja miksi hallitus oli muodostettu siten kuin se oli. Samalla puolueet kiistelivät, millaisin sanamuodoin tuleva epäluottamuslause jätettäisiin. Lopulta hallitus sai Hertta Kuusisen muotoileman epäluottamuslauseen, jossa sen muun muassa todettiin oikeistopiirejä myötäilemällä saattaneen Suomen talouselämän entistä suurempiin vaikeuksiin ja olevan parlamentariselta pohjaltaan laajennusta kaipaava. Epäluottamuslauseen saamisen jälkeen hallitus jätti eronpyyntönsä.²⁰⁴

Kusti Eskola ei hallituksen kaatumista juurikaan kommentoinut. Koska hallituksen taival oli ollut jo pitkään vaikea, Eskolankin epäillessä sen toimintaedellytyksiä, ei epäluottamuslause ilmeisesti ollut yllätys tai saanut aikaan suuria tunteita. Kuten todettua, voidaan jopa pohtia oliko parlamentarismien puolesta puhuja Eskola itse asiassa opposition kanssa jossain määrin samaa mieltä hallituksen koostumuksen ja

²⁰⁰ Kusti Eskolan puhe MNL:n toimintaviikolla Tirrissä 2.11.1958. Aa:31. KEA.

²⁰¹ Jääskeläinen 1980, 282.

²⁰² ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 18.10.1957. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 6.11.1956–5.11.1957. KMA.

²⁰³ Hokkanen 2002, 380.

²⁰⁴ Jääskeläinen 1980, 282–283.

muodostamistavan kyseenalaisuudesta. Tyytyväinen hän ei kuitenkaan hallituksen kaatumiseen ollut, vaan olisi halunnut sen saavan jatkaa työtään vaikeuksista huolimatta. Tästä kertoi esimerkiksi huolellinen valmistautuminen budjetin puolustamiseen välikysymyskeskustelussa. Seuraavan hallituksen työsarkaa entinen maatalousministeri kommentoi vain sanomalla, että uudesta hallitusohjelmasta pitäisi tehdä erittäin yksityiskohtainen²⁰⁵.

Kekkosen ja Sukselaisen hallitukset, joiden jäsen Eskola oli, jäivät lyhytikäisiksi. Ne joutuivat koko vallassaoloaikansa toimimaan taloudellisten vaikeuksien ja poliittisten kiistojen keskellä, eikä niiden pyrkimyksiä muisteltu jälkikäteen vain hyvällä. Vaikka Eskolaa ei henkilökohtaisesti ilmeisesti juurikaan syytetty hallitusten epäonnistumisista, koki hän ne kovina kolauksina ja alkoi harkita jopa eduskunnan jättämistä, koska katsoi kansalaisten luottamuksen häneen vähentyneen lyhyiksi jääneiden ministerin tehtäviensä seurauksena²⁰⁶. Maalaisliiton johdon, eduskuntaryhmän ja vuodesta 1956 presidenttinä toimineen Kekkosen luottamusta Eskolaan ministerin tehtävät Kekkosen ja Sukselaisen hallituksissa eivät kuitenkaan vähentäneet. Syksyllä 1958 Eskola sai jälleen astua ministerin tehtävään²⁰⁷ – silläkin kertaa erittäin haastavassa poliittisessä tilanteessa.

²⁰⁵ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 29.10.1957. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 6.11.1956–5.11.1957. KMA.

²⁰⁶ Kusti Eskolan vastauskirje Oulun piirin maalaisliiton johdolle. Cba:1. KEA.

²⁰⁷ Yrjölä 1973, 255.

2.2. Eduskunnassa vakaan talouden asialla

Vuosina 1953–1958 Kusti Eskola jatkoi aktiivista eduskuntatyötään, johon sisältyi yhteensä 13 eduskunta-aloitteen tekeminen.²⁰⁸ Samalla Eskolan työssä alkoivat yhä vahvemmin nousta esiin talouteen liittyvät kysymykset. Tähän vaikutti suurelta osin se, että lukuun ottamatta lyhyitä jaksoja laki- ja talousvaliokunnassa²⁰⁹ ja ministerin tehtävissä, Eskola oli jäsen valtiovarainvaliokunnassa²¹⁰, jonka toimialaan valtionalouteen liittyvien kysymysten käsittely kuului. Myös Suomen Pankin pankkivaltuusmiehen tehtävä²¹¹ ohjasi Eskolaa yhä voimakkaammin talouskysymysten pariin. Pankkivaltuusmiehen ominaisuudessa hän saikin valistaa kansapoliitikkojaan esimerkiksi rahan arvon vakauttamisesta.²¹² Talouselämän vakauttaminen oli Eskolan mielestä tärkeää paitsi Suomen kannalta, myös maalaisliiton puoluetavoitteille ja imagolle. Esimerkiksi vuoden 1957 talouselämän vakauttamisesta käytyjen neuvotteluiden yhteydessä hän kannusti puoluettaan mahdollisimman pitkälle menevään yhteistyöhön muiden kanssa, jotta sitä ei voitaisi syyttää talouden vakauttamisen esteenä olemisesta.²¹³

Talousasiat saivat kyseisinä vuosina yleisestikin paljon huomiota osakseen. Suomen talous eli kiivasta kasvun aikaa, mutta suhdannevaihtelut olivat voimakkaita ja bruttokansantuotteen vuotuiset muutokset jyrkkiä.²¹⁴ Eskolan pyrkimyksen talouden vakauttamiseen tiukan säästäväisyyden kautta voidaan siis katsoa olleen ajankohtainen, vaikka hänen taloudellisen tilanteen kuvauksensa toisinaan melko pessimistisiltä vaikuttivatkin.

Jokavuotisissa budjetteja ja lisäbudjetteja käsitelleissä istunnoissa Eskola oli yleensä aktiivinen keskustelija, joka nosti esiin ajankohtaisia valtionalouteen liittyviä kysymyksiä ja ongelmia. Yleensä hän oli huolestunut varojen liiallisesta tuhlaailusta ja

²⁰⁸ Valtiopäivät 1953–1958.

²⁰⁹ Valtiopäivät 1953, ptk.IV, 4017.

²¹⁰ Valtiopäivät 1953–1958, ptk.

²¹¹ Eskola toimi eduskunnan valitsemana Suomen Pankin pankkivaltuusmiehenä vuosina 1951–1962.

Valtiopäivät 1951–1962, ptk.

²¹² ML puoluevaltuuskunnan pöytäkirja 27.4.1956. Maalaisliiton puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat 1956. KMA.

²¹³ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 14.3.1957. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 6.11.1956–5.11.1957. KMA.

²¹⁴ Vahtola 2003, 364.

valtiovarainvaliokunnan jäsenen ominaisuudessa peräänkuulutti säästäväisyyttä. Vaikka kunkin budjettikeskustelun aikainen hallitustilanne vaikutti jonkin verran Eskolan esittämiin kannanottoihin ja maalaisliiton oleminen hallitusvastuussa hieman kevensi tämän kriittistä äänenpainoa, ilmaisi Eskola tyytymättömyytensä budjettiin usein myös maalaisliiton hallituksessa ollessa.²¹⁵ Tätä hän perusteli sillä, että sodan jälkeen taloudellinen päätösvalta oli liian suuressa määrin siirtynyt hallitukselta etupiireille. Maalaisliitto ei näin ollen voinut hallitusvastuussa ollessaankaan vaikuttaa budjettiesityksiin riittävästi, jotta sitä olisi voitu pitää vastuullisena kaikesta mitä ne sisälsivät.²¹⁶

Toisinaan Eskolan kritiikin kohteena olivat budjettien yksittäiset harkitsemattoiset menoerät, kuten heikosti kannattaneelle Valmet Oy:lle suunnatut tuet vuosina 1953 ja 1954²¹⁷ tai Suomalaisen Oopperan rakennus- ja korjaustöitä varten kaavailut määrärahat vuonna 1954²¹⁸. Toisinaan Eskola myös hyvin kriittisesti arvioi menoarvioita ja lisämenoarvioita kokonaisuudessaan sekä hallituksen epäpätevää toimintaa niiden valmistelussa. Esimerkiksi vuoden 1956 talousarvioesitystä Eskola piti täysin epäonnistuneena. Hänen mukaansa esityksen käsittely valtiovarainvaliokunnassa oli ollut vaikeaa ja vailla selkeää linjaa, koska esityksestä puuttui useita merkittäviä menoeriä ja se oli kaikin puolin heikosti valmisteltu. Hänen mielestään oli huolestuttavaa, että vallinneessa melko suotuisassakin yleistaloudellisessa tilanteessa budjetti oli muodostunut alijäämäiseksi ja hän esitti toiveen kaikkien menojen aiempaa tarkemmasta suunnittelusta. Oli tärkeää osata erottaa ehdottoman tarpeelliset menoerät niistä, joista voitiin tinkiä. Ensimmäisiä edusti Eskolan mukaan työttömyyden ja vanhuuden turvan kaikille mahdollistanut, eduskunnassa parhaillaan käsittelyssä ollut kansaneläkelain muutos, jälkimmäisiä puolestaan esimerkiksi ylimitoitettut lisäinvestoinnit valtion omaan tuotannolliseen toimintaan. Eskola kannatti suhteellisen vapaata yksityisyrittäjyyttä, eikä pitänyt hyvänä asiana valtion liiallista mukana oloa esimerkiksi teollisuusyrityksissä.²¹⁹

²¹⁵ Valtiopäivät 1953–1958, ptk.

²¹⁶ Kusti Eskolan puheenvuoro budjettikeskustelussa 14.9.1956. Valtiopäivät 1957, ptk.II, 972–976.

²¹⁷ Kusti Eskolan puheenvuoro lisäbudjettikeskustelussa 4.6.1953. Valtiopäivät 1953, ptk.II, 1138–1141.; Kusti Eskolan puheenvuoro lisäbudjettikeskustelussa 9.6.1954. Valtiopäivät 1954, ptk.I, 441–442.

²¹⁸ Kusti Eskolan puheenvuoro lisäbudjettikeskustelussa 9.6.1954., ptk.I, 441–442.

²¹⁹ Kusti Eskolan puheenvuoro budjettikeskustelussa 18.1.1956. Valtiopäivät 1955, ptk.III, 2411–2412.

*Missä yksityinen yritteliäisyys ilman valtion rahoitusta kykenee menestyksellä suorittamaan yhteiskunnan kehitykselle välttämättömiä toimenpiteitä, sinne valtion kankean ja usein myös kalliin yritteliäisyyden ei pitäisi tunkeutua.*²²⁰

Valtion liiallinen puuttuminen tuotantoelämään oli Eskolan mielestä sosialisointeja muistuttavaa toimintaa, mitä ei missään nimessä pitänyt hyväksyä. Hän epäili, että valtion yritykset voisivat joissain tilanteissa myös kiristää pääoma- ja luottomarkkinoita siten, että siitä koituisi maataloudelle vaikeuksia²²¹.

Myös SAK:ta ja virkamiesjärjestöjä Eskola usein eduskunnassa pitämässään puheissa arvosteli varojen tuhlailemisesta ja taloudellisten realiteettien sivuuttamisesta. Ongelma oli esimerkiksi näiden pyrkimys jatkuvasti ulosmitata indeksinmukaiset palkankorotukset ja jättää huomiotta heikentyvän taloudellisen tilanteen vaatimat säästötoimet.²²² Eskolan suhtautuminen SAK:hon ja virkamiesjärjestöihin oli muutenkin erittäin kielteinen. Koko Suomen hyvinvoinnin kasvattamisen ja yhteisen edun etsimisen sijaan järjestöt hänen mielestään ajoivat puhtaasti itsekkäitä etujaan. Vaadittiin palkankorotuksia ja työolojen parannuksia, vaikka edut useissa tapauksissa olivat jo lähtökohtaisesti huomattavasti paremmat kuin esimerkiksi maatalouden harjoittajilla. Lisäksi järjestöillä oli Eskolan mielestä liikaa valtaa Suomen taloudellisen kehityksen ohjaamisessa. Järjestöjen johdossa kommunisteilla ja kokoomuksella oli keskeinen asema, mikä taas ei-toivotusti lisäsi näiden puolueiden vaikutusmahdollisuuksia tärkeistä kysymyksistä päätettäessä.²²³

Etujärjestöillä todella oli Suomen sisäpolitiikassa koko 1950-luvun ajan erittäin merkittävä rooli ja niiden osuus jatkuvien hallituskriisien syntyyn usein suuri. Kun SAK vaati jotain, alkoivat sosiaalidemokraatit yleensä tukea vaatimuksia ja maalaisliitto – usein muiden porvarillisten puolueiden tuella – vastustaa niitä. Sama toistui MTK:n vaatimusten kohdalla toisin päin, kun maalaisliittolaiset kannattivat ja sosiaalidemokraatit vastustivat vaatimuksia. Tämä heijastui jatkuvasti hallitusten

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Hokkanen 2002, 304.

²²² Kusti Eskolan puheenvuoro budjettikeskustelussa 14.9.1956. Valtiopäivät 1957, ptk.II, 972–976.

²²³ Ibidem.

työhön, kun sekä maalaisliitto että sosiaalidemokraatit olivat hallitusvastuussa.²²⁴ Maalaisliittolaisena Eskola luonnollisesti syytti etenkin SAK:ta hallitusyhteistyön vaikeuttamisesta. MTK:n hän puolestaan katsoi eräänlaiseksi SAK:n vastavoimaksi²²⁵, jonka pyrkimys oman intressiryhmänsä etujen ajamiseen oli tärkeä ja täysin hyväksyttävä. SAK:n vastenmielisyyttä Eskolan silmissä kasvatti entisestään vuoden 1956 yleislakko, jonka organisoimisessa järjestöllä oli keskeinen rooli.

Yleislakko oli koko Suomea vuonna 1956 vavisuttanut tapahtuma. Lakko ulotti vaikutuksensa myös kansanedustajien työhön ja vaati hetkeksi eduskunnan kaiken huomion. Lakon taustat olivat moninaiset. Maataloustuotteiden hintasäännöstely oli kumoutunut, kun talouselämää koskevia valtioneuvoston valtuuksia määrittävä laki oli kaatunut eduskunnan käsittelyssä. Tämän jälkeen tuotteidensa hintoihin jo pitkään tyytymättömät maataloustuottajien etujärjestöt MTK ja SLC²²⁶ vaativat tuotteilleen hinnankorotuksia, jotka laitettiin toimeen 26.1. Samalla nousivat esimerkiksi vuokrat ja eräät muut maksut. Hintojen korotukset johtivat lähes kaikkien työehtosopimusten irtisanomiseen, työntekijäjärjestöjen kasvaviin vaatimuksiin ja sosiaalidemokraattisten ministereiden eroon hallituksesta. Maataloustuottajien MTK vastasi tapahtumiin maataloustuotteiden luovutuslakolla. Yleislakko alkoi 1.3. ja siihen osallistui arviolta 450 000 ihmistä.²²⁷

Maalaisliiton eduskuntaryhmässä yleislakko sai aikaan kiivasta keskustelua, jossa myös Kusti Eskola oli aktiivisesti mukana. Eskolalla oli asiantuntemusta etenkin maataloustuottajajärjestöjen puolelta, sillä hän toimi eduskuntatyönsä ohella Maataloustuottajain Keski-Pohjanmaan liiton varapuheenjohtajana²²⁸. Hän esitteli ryhmälleen maataloustuottajain keskusliiton MTK:n kannanottoja yleislakkoon liittyen.²²⁹ Hokkasen mukaan Eskola oli myös ollut mukana tekemässä päätöstä maataloustuotteiden luovutuslakosta²³⁰, joten hänen vastuunsa siitä tiedottamisessa oli ilmeisesti suuri. Pankkivaltuusmiehenä tämä lisäksi osallistui Suomen Pankissa yleislakosta käytyihin neuvotteluihin, joiden käännteitä sitten selosti

²²⁴ Huuska 1973, 177.

²²⁵ Siika-aho 2009, 13.

²²⁶ Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbund.

²²⁷ Jääskeläinen 1980, 258–264.

²²⁸ Siika-aho 2008, 7.

²²⁹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 20.3.1956. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.3.1955–6.10.1956. KMA.

²³⁰ Hokkanen 2002, 358.

eduskuntaryhmälleen.²³¹ Eskolan rooli yleislakon eduskuntakäsittelyssä oli siis kaikkiaan merkittävä.

Yleislakon sovittelun edettyä jo pitkälle piti maalaisliiton eduskuntaryhmän päättää, minkälaiset ohjeet antaisi hallituksessa oleville edustajilleen sovintoesityksen antamista koskien. Ryhmän puheenjohtajana, jonka tiedot lakkotilanteesta mitä ilmeisimmin olivat melko hyvät, toi Eskola omat näkemyksensä esiin voimakkaasti. Hän vaati, että ennen välitysesityksen antamista maalaisliitto vaatisi osapuolilta täydellistä rauhan ja järjestyksen palauttamista maahan. Lisäksi hän painotti, että kun hallitus välitysesityksen tekisi, olisi julkisuuteen saatettava selkeä viesti ehdotuksen lopullisuudesta. Kaikki maalaisliiton ryhmän edustajat eivät jakaneet Eskolan näkemyksiä. Osa toivoi esityksiin hieman lievempää sävyä, jotkut toivoivat ryhmän kokonaan lykkäävän esitysten antamista. Puolueen puheenjohtaja V.J. Sukselainen ja Johannes Virolainen olivat kuitenkin pääpiirteiltään Eskolan esitystä mukailevan esityksen kannalla, pois luettuna maininta ehdotuksen lopullisuudesta. Ryhmän päätös hallitukselle annettavasta ohjeistuksesta sovintoesitystä koskien olikin lopulta lähellä Eskolan alkuperäistä ehdotusta.²³²

Yleislakko päättyi 20.3.1956, kun sekä SAK että STK²³³ hyväksyivät hallituksen välitysehdotuksen. Maalaisliiton eduskuntaryhmässä lakon päättymisen otettiin vastaan helpottuneina, mutta lakon päättäneeseen sopimukseen ei oltu tyytyväisiä. Samalla kun selosti ryhmälle neuvotteluiden käännteitä, ilmaisi myös puheenjohtaja Eskola tyytymättömyytensä hallituksen toimintaan. Hallitus oli mennyt sopimuksessa huomattavasti pidemmälle kuin maalaisliiton eduskuntaryhmässä oli hyväksytty ja Eskola oli pettynyt, että maalaisliittolaiset ministerit olivat toimineet vastoin eduskuntaryhmänsä esitystä. Esimerkiksi naisten palkkoihin ja lapsilisiin oli hänen mielestään hyväksytty liian suuria korotuksia työntekijäpuolen hyväksi. Useat maalaisliiton ryhmän jäsenet olivat Eskolan kanssa samaa mieltä. Keskustelussa kuultiin myös huomattavasti häntä kovasanaisemmin hallitusta kritisoineita puheenvuoroja. Ryhmä hyväksyikin Eskolan ehdotuksen, että hallituksen tiedonannon

²³¹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 12.3.1956. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.3.1955–6.10.1956. KMA.

²³² ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 18.3.1956. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.3.1956–6.10.1956. KMA.

²³³ Suomen Työnantajain Keskusliitto.

yhteydessä se ilmaisisi hallituksen välitysehdotuksen olleen antamaansa suositusta selvästi pidemmälle menevä. Jopa hallituksessa istunut Virolainen hyväksyi ryhmän esittämän kritiikin ja kannatti Eskolan ehdotusta, vaikkakin totesi kyseessä olleen pakkotilanteen. Ilman joustamista ei lakkoa olisi saatu lopetettua.²³⁴

Yleislakon päättäneeseen sopimukseen liittyvä protestointi oli maalaisliiton eduskuntaryhmän ja ryhmän puheenjohtajan Eskolan esiin nousu oman asemansa ja arvovaltansa puolesta. Tapaus osoittaa kuinka tärkeää Eskolalle oli, että maalaisliitossa muut toimijat, esimerkiksi hallituksen jäsenet, kuuntelivat eduskuntaryhmän mielipiteitä tärkeisiin kysymyksiin liittyen. Vaikka eduskuntaryhmän kannanotot olisivat olleet vain esityksiä, ei niiden ohittaminen ollut hänen mielestään oikeutettua. Eduskunnan oikeus päätösten tekoon merkittävässä yhteiskunnallisissa kysymyksissä oli Eskolalle tärkeä myös laajemmassa mittakaavassa, eikä hän hyväksynyt päätösvallan jakamista sen enempää etujärjestöille kuin esimerkiksi Suomen Pankin johtokunnallekaan²³⁵. Parlamentaarisen järjestelmän ja kansanedustuslaitoksen vahvan aseman turvaaminen oli toisaalta keskeinen tavoite myös maalaisliitolle puolueena, joten yksin Eskola ei niitä puolustaessaan ollut.²³⁶

Valtioneuvosto piti eduskunnalle tiedonannon yleislakosta 22.3.1956. Tilaisuudessa pääministeri Fagerholm selosti yleislakon aikaisia tapahtumia ja hallituksen toimia lakon aikana sekä valtiovarainministeri Simonen lakon taloudellisia seurauksia.²³⁷ Maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtajana Kusti Eskola piti puheenvuoron ryhmänsä puolesta. Yleislakon kaikkine ilmiöineen Eskola totesi olleen järkyttävän vakava ja valitettava tapahtuma, jonka lainvastaiset käänteet osoittivat sen, ”mitä tapahtui kun suurten joukkojen johtajat eivät tunteneet vastuutaan”. Hän kiisti väitteet, että maidon tuottajahinnan korotus olisi ollut lakon syy ja lisäsi, että lakolle oli erittäin vaikea keksiä mitään perustetta. Syy lakon aloittamiseen oli siis maalaisliiton ryhmän mielestä olematon, mutta sen vaikutukset laillisuuden, kansantalouden ja rahan arvon kannalta erittäin tuhoisat. Eskola painotti, että tärkeintä lakon hoidossa oli ollut laittomuuksien ehkäiseminen – vasta sitten oli voitu toimia sen lopettamiseksi. Samalla

²³⁴ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 20.3.1956. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.3.1956–6.10.1956. KMA.

²³⁵ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 23.9.1954. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 31.3.1954–2.3.1955. KMA.

²³⁶ Hokkanen 2002, 544.

²³⁷ Jääskeläinen 1980, 266–267.

hän moitti sisäministeriötä poliisien heikosta ohjeistamisesta ja tiedonannon puutteellisuudesta. Lakon johdon hän totesi rajoittaneen julkisen sanan vapautta ja näin paljastaneen lakkonsa ”pimeät tarkoitukset”. SAK oli esitelty todellisen olemuksensa, jonka Eskola toivoi myös kansan siitä eteenpäin muistavan. Eskola myös toi ryhmänsä päätöksen mukaisesti esiin sen, että hallituksen tekemä sovintoesitys oli joissain kohdin pidemmälle menevä kuin mitä maalaisliiton eduskuntaryhmä olisi toivonut. Hallitus sai kiitosta kuitenkin siitä, että oli nopeasti suonut puolueille mahdollisuuden mielipiteiden esiin tuomiseen yleislakkoon liittyen. Loppuun Eskola esitti toiveensa, että kaikki pyrkisivät hillitsemään kuohuvia tunteitaan ja etsimään heitä toisiinsa yhdistäviä asioita erottavien sijaan, jotta vaikea tilanne saataisiin korjattua.²³⁸

Yhteisten asioiden etsiminen yleislakon jälkimainingeissa lienee ollut SAK:ta ja vasemmistopuolueita kohtaan suurta suuttumusta tunteneelle Eskolalle itselleenkin suuri haaste. Hän oli jo aiemmin usein kritisoinut SAK:n ja vasemmiston näkyviä protesteja ja tuli yleislakon myötä entistä vakuuttuneemmaksi näiden toiminnan suomalaiselle yhteiskunnalle aiheuttamista haitoista ja epäilyttävistä tarkoituksista. Maataloustuottajien yleislakon aikaisiin toimiin Eskola ei sen sijaan lakon jälkeen ottanut juurikaan kantaa. Vaikuttaa siltä, että MTK:n ja maalaisliiton vahva yhteys oli etujärjestöjen ylivaltaa äänekkäästi kritisoineelle Eskolalle ylipäätään hieman vaikea asia, eikä hän puheissaan sitä yleensä käsitellyt. Oman intressiryhmän asioita ajaneelta MTK:lta saattoi toisinaan hyväksyä sellaisiakin toimia, joita etenkin SAK:n kohdalla piti kyseenalaisina, mutta toimien julkinen arviointi ei houkuttellut. Tässä tapauksessa yleislakon aikaisen luovutuslakon anti oli säädettyä kolmivuotista maataloustulolakia lukuun ottamatta jäänyt melko vähäiseksi ja saikin MTK:n toiminnan jatkossa painottumaan yhä poliittis-parlamentarisempaan suuntaan²³⁹.

Vaikka Eskolan kiinnostus vuosien 1953 ja 1958 välillä kasvavassa määrin suuntautui valtiontalouteen, ei hän unohtanut maatalouteenkaan liittyviä kysymyksiä. Useat hänen tekemistään eduskunta-aloitteista liittyivät edelleen maaseutuun ja maatalouteen. Eskola

²³⁸ Kusti Eskolan puheenvuoro valtioneuvoston tiedonannossa yleislakosta 22.3.1956. Valtiopäivät 1956, ptk.I, 196–199.

²³⁹ Hokkanen 2002, 359.

teki aloitteet esimerkiksi maataloustuottorahastoon, maalaiskuntien kunnallishallintoon ja maatalouden perusluottoihin liittyen ²⁴⁰ .

Erityinen maaseutuun liittyvä ongelma, jonka ratkaisemiseksi Eskola 1950-luvulla työskenteli, oli kuitenkin työttömyys. Hän piti maaseudun työttömyysongelmaa aktiivisesti esillä sekä maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksissa että eduskunnan istunnoissa. Erityisesti asia korostui vuosina 1953 ja 1954, jolloin työttömyystilanne maaseudulla oli Eskolan mukaan erityisen vaikea. Sen hoitaminen vaati siis valtiolta toimia ja tarvittaessa jopa työttömyysmenojen kasvattamista yli budjettiin merkityn²⁴¹. Valtion tuli Eskolan mielestä ottaa köyhiltä maaseutukunnilta hoitaakseen liialliset rasitukset, joihin kuului esimerkiksi työttömyystöiden järjestäminen.²⁴² Samalla kaupunkien ja kauppaloitten työttömyystöiden palkkausta oli selkiytettävä.²⁴³ Lisäksi oli valvottava, ettei työttömyysvaroja käytettäisi muihin menoihin, vaan nimenomaan työttömyyden hoitoon.²⁴⁴

Keväällä 1954 Eskola ehdotti eduskuntaryhmänsä kokouksessa erityisen toimikunnan perustamista suunnittelemaan työllisyysasioiden hoitoa ja toimenpiteitä kuntien työttömyydestä aiheutuvien rasitusten helpottamiseksi. Toimikunta perustettiin ja Eskola valittiin sen koollekutsujaksi.²⁴⁵ Pian tämän jälkeen maaseudun työttömyysongelma huomioitiin Eskolan iloksi myös hallitustasolla. Eduskuntaryhmässä asiaa ahkerasti esillä pitäneenä tämä lienee ollut hänelle henkilökohtainenkin ansio. Vuoden 1955 lisäbudjettia käsittelevässä yleiskeskustelussa Eskola saikin kiittää hallitusta jopa yllättävän suurista työllisyyden hoitoon varatuista varoista. Samalla hän kuitenkin ilmaisi huolestumisensa siitä, etteivät valtion ja kuntien työttömyystyökohteet olleet jakautuneet tasaisesti, vaan vähävaraiset kunnat joutuivat

²⁴⁰ Lakiasia-aloite N:o 108 laiksi maataloustuottorahastosta. Valtiopäivät 1954, ptk.III, 2239.; Lakiasia-aloite N:o 50 laiksi maatalouskuntain kunnallishallinnosta annetun asetuksen muuttamisesta. Valtiopäivät 1955, ptk.III, 2819.; Raha-asia-aloite N:o 398 määrärahan osoittamisesta maatalouden perusluoton myöntämiseen. Valtiopäivät 1956, ptk.

²⁴¹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 22.10.1953. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 12.3.1953–23.3.1954. KMA.

²⁴² ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 12.9.1953. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 12.3.1953–23.3.1954. KMA.; ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 20.5.1954. ML eduskuntaryhmän pöytäkirjat 31.3.1954–2.3.1955. KMA.

²⁴³ Hallituksen iltakoulun pöytäkirja 7.10.1953. Hallituksen iltakoulujen pöytäkirjat liitteineen 1952–1955. UKA.

²⁴⁴ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 22.10.1953. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 12.3.1953–23.3.1954. KMA.

²⁴⁵ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 3.6.1954. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 31.3.1954–2.3.1955. KMA.

kohtuuttomasti osallistumaan valtion töihin.²⁴⁶ Näin hän muistutti, että verrattuna kaupunkien työttömyysongelmiin oli maaseutukuntien tilanne vielä vaikeampi. Huomiota tuli siis kiinnittää nimenomaan niiden auttamiseen. Hän palasi asiaan myös myöhemmin eduskuntaryhmänsä kokouksissa kritisoimalla sitä, että töitä jatkuvasti keskitettiin Helsinkiin aloittamalla siellä esimerkiksi suuria rakennusprojekteja, vaikka töistä oli pulaa muuallakin Suomessa.²⁴⁷

Eskola työskenteli aktiivisesti myös sen hyväksi, että maaseudulle saataisiin luotua monipuolista pienteollisuutta. Pienteollisuuden luominen maaseudulle oli maalaisliitolle keskeinen tavoite ja maaseudun ahkeraa pienteollisuusyrittäjää pidettiin maanviljelijän uskollisena liittolaisena.²⁴⁸ Eskola oli samaa mieltä puolueensa kanssa ja katsoi, että pienteollisuuden keskittäminen maaseudulle oli järkevää niin yhteiskunnallisista, sosiaalisista kuin kristillis-eettisistäkin syistä. Se monipuolisti maaseudun taloudellista pohjaa ja loi edellytyksiä taloudellisesti turvattuun elämään myös syrjäseuduilla. Teollisuuden keskittäminen nimenomaan maaseudulle auttoi Eskolan mielestä myös ennaltaehkäisemään suurten teollisuuskeskittymien mukanaan tuomia ongelmia, kuten levottomuuksia, asuntopulaa, sosiaalisen huollon riittämättömyyttä ja ihmisten persoonallisuuden häviämistä. Esimerkkiä teollisuuden luomisesta maaseudulle voitiin ottaa Yhdysvalloista, missä sitä oli Eskolan mukaan onnistuneesti harjoitettu jo pitkään.²⁴⁹

Valittuja maaseutualueita piti Eskolan mielestä kehittää olosuhteiltaan sellaisiksi, että pienteollisuuden sijoittaminen niille olisi mahdollista. Esimerkiksi liikenneyhteyksiä oli parannettava – satamia ja junaratoja korjattava tarkoitustaan vastaaviksi. Eskolalle tärkeä oli esimerkiksi kysymys Rahjan satamaradan kehittämisestä. Tätä Iisalmen-Ylivieskan rataa oli hänen mielestään jatkettava, jotta Keski- ja Pohjois-Pohjanmaan ja Pohjois-Savon talouselämää saataisiin kehitettyä toivottuun suuntaan. Vuonna 1957 hän tekikin hallitukselle kysymyksen siitä, mitä toimenpiteitä radan jatkamiseksi Rahjan satamaan saakka oli suunniteltu²⁵⁰. Pettymyksekseen Eskola sai kuitenkin kuulla, ettei

²⁴⁶ Kusti Eskolan puheenvuoro toisen lisäbudjetin yleiskeskustelussa 24.5.1955. Valtiopäivät 1955, ptk.I, 932–934.

²⁴⁷ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 27.9. ja 11.10.1956. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.3.1955–6.10.1956. KMA.

²⁴⁸ Hokkanen 2002, 544.

²⁴⁹ Kusti Eskolan puhe Kalajoella 10.1.1954. Aa:2. KEA.

²⁵⁰ Kusti Eskolan kysymys hallitukselle Rahjan satamarataa koskien. Valtiopäivät 1957, ptk.I, 403–404.

varoja radan jatkamiseen ollut, eikä asiaa ollut toistaiseksi edes tutkittu tarpeeksi hallituksen kannanottoa varten.²⁵¹ Vaikka maalaisliitossa periaatteessa tuettiin pienteollisuuden sijoittamista maaseudulle ja siihen liittyviä investointeja, rajoittivat taloudelliset realiteetit yksittäisen kansanedustajan mahdollisuuksia tekoihin oman kotiseutunsa pienteollisuuden kehittämisen puolesta.²⁵²

Vuosina 1953–1958 Eskola vaikuttaa eduskuntatyössään tasapainoilleen kahden asiakokonaisuuden – maatalouden ja valtiontalouden – välillä. Voidaan selkeästi havaita, ettei hänen työnsä ollut enää yhtä maaseutukeskeistä kuin ensimmäisinä eduskuntavuosinaan. Vaikka hän yhä ajoi maaseudun asioita, ei niissä entisessä määrin korostunut keskipohjalainen maaseutu, sen pienviljelijät ja vaikeat olosuhteet, vaan hän tarkasteli maaseutuun liittyviä kysymyksiä suurelta osin valtiontalouden kautta, aikaisempaa laajemmassa mittakaavassa. Aiemmin kärkkäästi maaseudun ja kaupunkien vastakohtaisuutta korostanut Eskola myös hieman muutti puheidensa sävyä ja alkoi korostaa maalaisliitolla olevan vastuun koko Suomen väestöstä ja hyvinvoinnista, eikä vain maaseudusta ja sen ihmisistä²⁵³. Näin hän lievensi aiempaa voimakasta luokka- agrarismiaan lähentyen maalaisliiton uutta ”maaseutuhenkinen yleispuolue” -linjaa. Samalla hän alkoi tuoda esiin etenkin pienteollisuuden merkitystä ja sitä, että teollisuuden luominen erityisesti maaseudulle oli tärkeää. Tämä oli hänen ajattelussaan selkeä eduskunnassa vietettyjen vuosien mukanaan tuoma muutos. Pyrkiessään eduskuntaan ensimmäistä kertaa vuonna 1945 Eskola oli vielä jatkuvasti painottanut sekä itsensä että maalaisliiton olevan nimenomaan maanviljelijöiden ja maaseudun asialla ja rajannut teollisuuden ja palkkatyöläiset intressipiirinsä ulkopuolelle.

Voidaan havaita, että vuosien 1953 ja 1958 välillä Kusti Eskola hieman silotti poliittista profiiliaan. Hän karsi puheistaan populistisia aineksia ja, kuten todettua, esiintyi jopa hieman aiempaa enemmän koko kansan asioiden ajajana. Kokonaan Eskola ei kuitenkaan luopunut roolistaan vähävaraisten maanviljelijöiden oikeuksien kärkkäänä puolustajana. Esimerkiksi vuoden 1956 budjetin käsittelyssä hän toi kovasanaisesti esiin maatalouden ajankohtaisia ongelmia tyrmäten väitteet, joiden mukaan ongelmat olisivat

²⁵¹ Ibidem.

²⁵² Hokkanen 2002, 544.

²⁵³ ”Maalaisliiton tehtävä tämän hetken suomalaisessa yhteiskunnassa”. Kusti Eskolan puhe vappuna 1957. Aa:3. KEA.

olleet seurausta maanviljelijöiden omasta virheellisestä toiminnasta²⁵⁴. Samalla hän syytti eduskunnan enemmistöä ”kuluttajaväestön hengestä”, mikä jatkuvasti vaikeutti maatalouden edellytyksiä parantavien päätösten aikaan saamista.²⁵⁵ Myös Eskolan puheissa maaseudun teollisuuden tukemisesta oli havaittavissa maaseudun ja kaupunkien vastakohtaisuuden korostamista. Hänhän muun muassa arvioi teollisuuskeskittymissä elämisen tuhoavan ihmisen persoonallisuuden, mitä voitaneen pitää suhteellisen jyrkkänä näkemyksenä.

Myös maakunnissa pitämässään puheissa Eskola jatkoi erittäin maaseutukeskeisellä linjalla, mikä todennäköisesti oli ainakin osin tietoinen valinta. Äänestäjät halusivat kuulla Eskolan hoitavan nimenomaan heille tärkeitä asioita. Maakuntapuheissaan Eskola entiseen tyyliinsä korostikin maaseudun ylivertaisuutta elinympäristönä ja maatalouden aseman turvaamista tärkeimpänä tehtävänä niin maalaisliitolle kuin itselleen.²⁵⁶ Kotiseudullaan äänestäjiensä parissa ei moninkertaisen ministerin hienoisesta yleispoliittikkouden ja ”keskustan” suuntaan siirtymisestä juurikaan viitteitä näkynyt.

2.3. Arvostettu luottomies puolueensa terävimmän kärjen ulkopuolella

Vuosien 1953 ja 1958 välillä Kusti Eskolan asema maalaisliitossa oli vakaa ja yleisesti arvostettu. Eskola oli kansanedustajana jo suhteellisen kokenut ja vuonna 1956 hänet valittiin ensimmäisen kerran maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtajaksi sekä Oulun piirin edustajaksi puolueen ryhmävaltuuskuntaan²⁵⁷. Etenkin eduskuntaryhmän puheenjohtajan asema maalaisliitossa oli merkittävä, sillä tämä toimi puolueen tärkeimmän työntekijäryhmän edustajana ulospäin.²⁵⁸ Ryhmän puheenjohtajana Eskola sai paitsi johtaa puhetta kokouksissa ja tuoda julki ryhmän kannan erilaisissa tilanteissa, myös esimerkiksi osallistua useisiin hallitusneuvotteluihin ja valvoa ryhmän toiminnasta julkisuuteen välitettäviä tietoja. Vuonna 1956 Eskola esimerkiksi, ryhmän niin päätettyä, tarkasti Maakansa-lehden toimittaja Heini Mankin ryhmäkokouksista

²⁵⁴ Kusti Eskolan puheenvuoro vuoden 1956 budjettikeskustelussa 18.1.1956. Valtiopäivät 1956, ptk.III, 2411–2412.

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Esim. Kusti Eskolan puhe Kukkolassa 26.7.1953. Aa:1. KEA.: ”Maalaisliiton tehtävä tämän hetken suomalaisessa yhteiskunnassa”. Kusti Eskolan puhe vappuna 1957. Aa:3. KEA.

²⁵⁷ Hokkanen 2002, 224.

²⁵⁸ Hokkanen 2002, 221, 224.

kirjoittamat jutut ennen niiden julkisuuteen saattamista. Maakansan toimituksella ja maalaisliiton eduskuntaryhmällä oli tuolloin ilmeisesti jonkinlaisia erimielisyyksiä.²⁵⁹

Eduskuntaryhmän puheenjohtajana Eskola oli ilmeisesti erittäin pidetty. Hänet valittiin jokaisella kerralla tehtävään yksimielisesti, mikä oli maalaisliitossa harvinaista. Yleensä äänestykset olivat valintatilanteissa enemmän sääntö kuin poikkeus ja niiden yhteydessä käytiin hyvinkin kiivaita linjakamppailuja.²⁶⁰ Pientä kritiikkiä Eskola ryhmänjohtajana toki sai osakseen. Puoluevaltuuskunnassa esimerkiksi toisinaan toivottiin, että eduskuntaryhmän kannanottoja välitettäisiin maalaisliiton lehtien kautta enemmän suuren yleisön tietoisuuteen²⁶¹, mutta vakavia huomautuksia Eskolan toiminnasta ei tehty. Eduskuntaryhmän luottamus olikin hänen poliittisen uransa kannalta merkittävä tekijä, kun puolueen sisäiset linjakamppailut myöhemmin kärjistyivät.

Eskolan aseman kannalta merkittävä oli myös hänen toimintansa eduskunnan valitsemana Suomen Pankin pankkivaltuusmiehenä. Tehtävä teki Eskolasta talousasioiden asiantuntijan, joka toimi linkkinä eduskunnan, maalaisliiton eduskuntaryhmän ja Suomen Pankin välillä. Hän raportoi Suomen Pankin tilanteesta eduskunnalle ja selitti sen johdon tekemiä ratkaisuja kansanedustajille²⁶². Vuosina 1955–1958 Eskola toimi myös pankkivaltuusmiesten puheenjohtajana, voitettuaan äänestyksessä ilmeisesti hieman yllättäen itseään huomattavasti kokoneemman Väinö Tannerin.²⁶³

Eskola vaikuttaa suoriutuneen tehtävästään pankkivaltuusmiehenä pääosin hyvin, vaikka käsiteltävät asiat olivat hänen kertomansa mukaan usein vaikeita. Esimerkiksi markan devalvoinnista päättäminen asetti pankin johtokunnan ja pankkivaltuusmiehet suuren vastuun kantajiksi.²⁶⁴ Toisinaan Suomen Pankkia ja pankkivaltuusmiehiä kohtaan esitettiin kovaa kritiikkiä, esimerkiksi perättiin näiden vastuuta teollisuuden

²⁵⁹ Hokkanen 2002, 255.

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ ML puoluevaltuuskunnan vuosikokouksen pöytäkirja 27.4.1957. Maalaisliiton puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat 1953. KMA.

²⁶² Esim. Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa Suomen pankin tilasta vuonna 1956 30.4.1957. Valtioapäivät 1957, ptk. I, 644–646.

²⁶³ von Fieandt 1970, 276.

²⁶⁴ Pankkivaltuusmiesten puheenjohtaja Kusti Eskolan puhe Suomen Pankin tilintarkastajille 17.2.1958. Aa:4. KEA.

taloudellisiin vaikeuksiin pakottaen pankkivaltuusmiehet ratkaisuidensa perustelemiseen²⁶⁵, mutta henkilökohtaisesti Eskolaa ei ilmeisesti juurikaan kritisoitu.

Varsin positiivisesti Eskolan toimintaa on arvioinut myös Suomen Pankin tuolloinen pääjohtaja Rainer von Fieandt, joka kertomansa mukaan työssään oppi arvostamaan tätä. Myös Eskola piti von Fieandtia arvossa, vaikka muistelmissaan von Fieandt otaksuikin maalaisliiton pankkivaltuusmiesten Eskolan ja Korsimon paikoin tukeneen häntä lähinnä siksi, että halusivat osoittaa lojaaliuttaan presidentille.²⁶⁶ Vielä 70-vuotispäivänään antamassaan haastattelussa Eskola kuitenkin muisteli von Fieandtia lämmöllä. Hän totesi yhteistyönsä Suomen Pankissa olleen tämän ja Väinö Tannerin kanssa hyvää ja johtaneen jopa henkilökohtaisen ystävyyden muodostumiseen näiden ”särmikkäiden” talousmiesten ja itsensä välille.²⁶⁷

Melko kouluttamattoman pienviljelijätaustaisen Eskolan toiminta pankkivaltuusmiehenä on mielenkiintoinen asia. Vaikka esimerkiksi valtiovarainvaliokunta sekä luottamustoimet järjestökentällä olivat osaltaan antaneet Eskolalle talousasioiden asiantuntemusta jo ennen pankkivaltuustoon valituksi tuloa, on pätevyityminen Suomen Pankissa käsiteltävien asioiden saralla todennäköisesti vaatinut paljon itseopiskelua ja yhteistyötä kokeneempien edustajien kanssa. Samalla se on toisaalta tuonut paljon pätevyyttä talouskysymyksissä, mistä lienee ollut hyötyä esimerkiksi myöhemmässä luottamustoiminnassa maa- ja metsätalouden piirissä.

Myös jaksot valtioneuvostossa kohottivat Eskolan asemaa puolueessaan. Jo ministeriksi nouseminen kertoi, että Eskolaa kohtaan tunnettiin luottamusta ja kelvollisen suoriutumisen luonnollisesti kasvatti luottamusta entisestään. Vaikka Eskolan ministerin tehtävät olivat lyhytaikaisia, ei hänen toiminnastaan ministerinä vuosien 1953 ja 1957 välillä ilmeisesti esitetty ainakaan maalaisliiton johdon taholta suuria moitteita, tai hallitusten kaaduttua perätty häntä henkilökohtaisesti vastuuseen niiden epäonnistumisista. Vuonna 1954 moninkertainen pääministeri Kekkonen päinvastoin antoi Eskolan työlle ministerinä kiitosta. Kyntäjä-lehteen kirjoittamassaan artikkelissa

²⁶⁵ Esim. Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa Suomen pankin tilasta vuonna 1956 30.4.1957. Valtiopäivät 1957, ptk. II, 644–646.

²⁶⁶ von Fieandt 1970, 270; 276.

²⁶⁷ ”Maa pärjää aina kun kansa tahtoo”(Kusti Eskolan haastattelu tämän 70-vuotissyntymäpäivänä). Keskipohjanmaa 18.8.1981. Fab:1. KEA.

hän nosti Eskolan esiin eräänä niistä ”tavallisista”, kouluja käymättömistä ministereistä, jotka olivat käytännön politiikassa harjaantumisen kautta hankkineet ministeriltä vaadittavan pätevyuden selviytyen tehtävistään erinomaisesti, monia korkeasti koulutettuja henkilöitä paremmin²⁶⁸. Vaikka Kekkonen kirjoitus pakinanomainen olikin, voitane sitä pitää varsin suurena tunnustuksena Eskolan toiminnalle ministerinä.

Maakunnissa Eskolan ministerinä tekemiä ratkaisuja kohtaan ilmeisesti sen sijaan esitettiin ajoittain kovaakin kritiikkiä. Näin voidaan päätellä ainakin siitä, että Eskola vuoden 1958 eduskuntavaalien alla harkitsi vakavasti ehdokkuudesta kieltäytymistä. Syyksi tähän hän ilmaisi sen, että monet äänestäjät eivät olleet hyväksyneet taannoisten hallitusten valtion menojen supistamiseen tähänneitä toimenpiteitä ja pitivät Eskolaa osasyllisenä toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen. Näin ollen Eskola koki, että maalaisliiton vaalimenestyksen kannalta olisi parempi, mikäli Keski-Pohjanmaalta saataisiin vaaleihin ehdokkaiksi ”henkilöitä, joilla ei ole rasituksenaan menneitä ikäviä ratkaisuja”.²⁶⁹ Eskola tahtoi kantaa hallitusten epäonnistumisista osavastuunsa. Ajatukseen eduskunnan jättämisestä vaikuttivat ilmeisesti kuitenkin myös henkilökohtaiset syyt. Ainakin sellaisen käsityksen asiasta oli saanut presidentti Kekkonen. Päiväkirjassaan Kekkonen kertoi Eskolan kieltäytyneen eduskuntaehdokkuudesta perhesyihin vedoten. Vaimo ei kestäisi yksin talon pidossa. Samassa yhteydessä Kekkonen antoi Eskolalle suurta tunnustusta ja ilmaisi olevansa pahoillaan tämän luopumispäätöksestä todeten, että ”Eskola on eräs kaikkein järkevimpiä ja älykkäimpiä miehiä, joita ml. ryhmässä olen tavannut.”²⁷⁰

Lopulta Eskola kuitenkin, Kekkonenkin iloksi, perui aikeensa eduskunnan jättämisestä, asettui ehdolle vuoden 1958 vaaleissa ja uusi eduskuntapaikkansa yhdellä maalaisliiton suurimmista äänimääristä.²⁷¹ Syyksi eduskuntauransa jatkamiseen Eskola myöhemmin kertoi sen, ettei Keski-Pohjanmaalta oltu onnistuttu saamaan vaaleihin hyvää ehdokasta hänen tilalleen, joten hän oli luvannut lähteä mukaan vielä viimeistä kertaa²⁷². Vaimo sai siis jatkaa yksin talonpidossa ja mies jatkoi Arkadianmäellä. On huomionarvoista, että vaikka maalaisliiton johtamalla epäonnistuneella hallituspolitiikalla ei ollut

²⁶⁸ ”Tavallinen mies taas lyötävänä”(mielipidekirj.), Urho Kekkonen. Kytäjä 4/1954. Uino 2000, 298.

²⁶⁹ Kusti Eskolan vastauskirje Oulun maalaisliiton piirin johdolle. Cb:1. KEA.

²⁷⁰ Urho Kekkonen päiväkirja 5.2.1958. Suomi 2001, 44.

²⁷¹ Suomen virallinen tilasto 1948–1962. Vaalitulasto eduskuntavaalit 1958, 59.

²⁷² Kusti Eskolan haastattelu. Osuuspankkikeskuksen arkisto (OPA).

vaikutusta Eskolan henkilökohtaiseen äänimäärään, näkyi se vuoden 1958 vaalien kokonaistuloksessa. Kuten Eskola oli otaksunutkin, hallituspolitiikan vaikeudet heijastuivat kansan äänestyskäyttäytymiseen ja maalaisliitto menetti viisi edustajanpaikkaa.²⁷³

Maalaisliiton sisällä Eskola kuului vuosina 1953–1958 edelleen melko vahvasti Kekkonen kannattajiin. Erityisesti vuosikymmenen alkupuoliskolla, ennen vuoden 1956 presidentinvaaleja, hän teki työtä Kekkonen puolesta. Tarkoituksenaan oli, että Kekkonen tulisi valituksi ensin presidenttiehdokkaaksi ja sen jälkeen presidentiksi²⁷⁴. Johannes Virolainen on kuvaillut vuoden 1956 presidentinvaaleja edeltäneen ajan olleen maalaisliitossa suuren innostuksen ja yhteishengen aikaa. Kekkonen tukijat uskoivat vahvasti oman ehdokkaansa paremmuuteen, eivätkä antaneet takaiskujen masentaa tai haitata merkitykselliseksi kokemaansa työtä. Virolainen on myös todennut puolueen tuon ajan ”kärkiryhmän”, johon katsoi Eskolankin kuuluneen, olleen pätevydessään vertaansa vailla.²⁷⁵ Vaikka Virolaisen muistelmissa voi tiettyjä pyrkimyksiä oman poliittisen kuvan ja kekkossuhteen paikkailemiseen ollakin, vaikuttaa ilmapiiri todella olleen ajan maalaisliitossa korkealla. Tämä voidaan havaita myös Kusti Eskolan toimintaa tarkasteltaessa. Vahva usko omaan presidenttiehdokkaaseen heijastuu selvästi hänen Kekkonen hyväksi pitämistään puheista. Eskolalle vuoden 1956 Kekkonen oli nuori, uudistuksiin ja tekoihin kykenevä ulkopoliitiikan taitaja, jonka puolesta kannatti työskennellä²⁷⁶.

Vuoden 1956 presidentinvaalien alla Eskola valittiin maalaisliiton eduskuntaryhmän edustajana pitämään myös radiossa puhe Kekkonen presidenttiyden puolesta. Eskolan puheen otsikkona oli ”Urho Kekkonen valtiomiehenä”, kun muut puhujat käsittelivät Kekosta ihmisenä ja urheilumiehenä. Puheessaan, joka julkaistiin myös Liittolehdessä²⁷⁷, Eskola korosti Kekkonen ulkopoliittista pätevyyttä esitellen tämän johdonmukaisena ja vahvana johtajana, joka oli ansiokkaasti jatkanut Paasikiven aloittamalla ulkopoliittisella linjalla ja saavuttanut Neuvostoliiton johdon luottamuksen. Tähän viitaten Eskola painotti, että Kekkonen valinta presidentiksi takaisi hyvin

²⁷³ Jääskeläinen 1980, 291.

²⁷⁴ Virolainen 1994, 178.

²⁷⁵ Virolainen 1986, 34–35.

²⁷⁶ ”Poliittinen ja taloudellinen tilanne sekä presidentin vaalit” (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä).

Aa:25. KEA.

²⁷⁷ ”Urho Kekkonen valtiomiehenä” (mielipidekirj.), Kusti Eskola. Liitto 11.1.1956.

alkaneen Paasikiven-Kekkonen linjan jatkumisen. Hän myös antoi Kekkoselle kunniaa Suomen jaloilleen nostamisesta sodan jälkeen, sisäpoliittisten levottomuuksien ehkäisemisestä ja maan taloudellisesta kehittämisestä. Lisäksi hän korosti Kekkonen kansanläheisyyttä. Tämä tunsi suomalaisen elämän koko kirjon, eikä pelännyt asettua maaseudun köyhän väestön puolustajaksi.²⁷⁸

Muistikirjaansa tekemissään henkilökohtaisissa merkinnöissä Eskola puolestaan arvioi vuoden 1956 vaalien Kekkonen vastaehdokkaat varsin heikoiksi. Esimerkiksi kokoomuksen Sakari Tuomiojan Eskola katsoi kansan tarpeista tietämättömäksi ja kansanpuolueen Eino Kilven poliittiselta suunnaltaan häilyväksi. Vahvimman vastaehdokkaan K.A. Fagerholmin Eskola totesi poliittiselta vaistoltaan ja seuramiehen taidoiltaan hyväksi, mutta vastuuta vältteleväksi, talouspolitiikassa epäpäteväksi ja ulkopoliittisissa asioissa linjattomaksi – ei suureksi johtajapersoonaksi.

On mielenkiintoista, että Eskolan arviot muista ehdokkaista sisälsivät lisäksi melko paljon näiden henkilökohtaisen elämän ja ominaisuuksien, esimerkiksi puolisoitten ja alkoholinkäytön arviointia.²⁷⁹ Kekkonen kohdalla Eskola kuitenkin koko poliittisen uransa ajan, luonnollisesti myös presidentinvaalien alla, pitäytyi puhtaasti poliittiseen pätevyyyteen kytkeytyvien ominaisuuksien arvioimisessa. Mitä ilmeisimmin kaikki Kekkonenkaan henkilökohtaisen elämän puolet eivät Eskolan hyväksyntää saaneet, joten niiden esiin tuomisesta pidättäytyminen lienee ollut ainakin osin tietoinen valinta. Eskola ei muutenkaan koskaan julkisesti kommentoinut tai kritisoinut puoluetovereidensa elämäntapoja tai näiden kosteissa merkeissä vietettyjä neuvotteluilanistujaisia, vaikka itse suhtautuikin esimerkiksi alkoholinkäyttöön erittäin kielteisesti²⁸⁰. Voidaan pohtia, oliko kieltäytymisellä alkoholista ajoittain vaikutuksia jopa Eskolan uraan, kun muiden jatkaessa railakasta illanviettoa ja neuvotteluja hän vetäytyi yöpuulle²⁸¹. Lestadiolainen tausta²⁸² – vaikkakin vuosinaan valtakunnanpolitiikassa tämä ilmeisesti hetkeksi etäännytti herätysliikkeestä²⁸³ – oli kuitenkin saanut Eskolan vakuuttuneeksi alkoholin kiroista. Muiden puolueiden kohdalla hän toisinaan

²⁷⁸ ”Urho Kekkonen valtiomiehenä”, Kusti Eskolan puhe radiossa vuoden 1956 presidentinvaalien edellä. Tilapäisesti luetteloitu materiaali. KEA.

²⁷⁹ ”Presidentinvaalit 1956” (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:2. KEA.

²⁸⁰ ”Raittiudesta”, Kusti Eskolan puhe 27.11.1946. Aa:12. KEA.

²⁸¹ Esim. ”Matka Neuvostoliittoon huhtikuussa 1956” (Kusti Eskolan matkapäiväkirja). B:6. KEA.

²⁸² Henna Uutelan haastattelu 22.4.2009.

²⁸³ Ibidem.

purevasanaanaisesti arvostelikin ”yökerhoissa tehtyjä” poliittisia ratkaisuja²⁸⁴, mutta maalaisliittolaisten tällä saralla kunnostautumiseen hän ei puuttunut.

Hyvästä asemastaan ja useista merkittävistä luottamustehtävistään huolimatta Eskola ei edes huippuvuosinaan maalaisliitossa kuulunut puolueensa aivan terävimpään kärkeen. Hän ei tavoitellut puolueen johtopaikkoja, vaan vaikuttaa olleen tyytyväinen eduskuntaryhmän puheenjohtajan tehtävässään. Myöskään muut maalaisliittolaiset eivät ilmeisesti missään vaiheessa nähneet Eskolaa suurena tulevaisuuden toivona tai varteenotettavana ehdokkaana puolueen johtotehtäviin. Aikalaispoliitikkojen muistelmissa tai maalaisliiton historiaa käsittelevissä tutkimuksissa ei tällaisesta ainakaan ole viitteitä. Eskola ei ollut esimerkiksi Virolaisen kaltainen oppinut nuori toivo²⁸⁵ tai Vennamon kaltainen aktiivisesti valtansa kasvattamiseen pyrkinyt taktikko²⁸⁶. Hän ei myöskään koskaan kuulunut Kekkonen sisäpiiriin, vaan hänen vierailunsa esimerkiksi Tamminiemessä jäivät ilmeisesti melko vähäisiksi.²⁸⁷ Eskola oli aktiivinen puhtaasti poliittiseen päätöksentekoon liittyvien asioiden suhteen, mutta maalaisliiton sisäisestä valtakamppailusta hän vuosina 1953–1958 jättäytyi – ja hänet jätettiin – hieman syrjään.

²⁸⁴ 1945 vaalipuheiden teemoja (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:9. KEA.

²⁸⁵ Hokkanen 2002, 39.

²⁸⁶ Hokkanen 2002, 42.

²⁸⁷ Hokkanen 2002, 336–341.

3. YÖPAKKASMINISTERISTÄ ”RYHMÄN LINJAN” ÄÄNEKSI 1958–1962

3.1. Vastuunkantajana yöpakkashallituksessa

Kevään 1958 aikana Neuvostoliiton asenne Suomea kohtaan muuttui aiempaa viileämmäksi. Neuvostolehdet raportoivat taantumuksellisten voimien noususta Suomessa ja arvostelivat suomalaislehdistön kirjoittelua. Suomen epäiltiin olevan siirtymässä poliittisesti oikealle ja siirtämässä ulkopoliittista linjaansa kohti länttä. Erityisesti sosiaalidemokraattien oikeistosiipeä edustaneita Leskistä ja Tanneria sekä kokoomusta syytettiin ulkopoliittisesta muutoshakuisuudesta.²⁸⁸

Samaan aikaan Suomessa elettiin eduskuntavaalien aikaa. Porvaripuolueet toivoivat vaalituloksen mahdollistavan niiden vaalienjälkeisen yhteistyön ja sopivat vaalikampanjoinnin käymisestä asialliselta pohjalta, ilman toisten osapuolten lyömistä ulkopoliittisilla teemoilla. Aikomus ulkopoliitiikan karttelemisesta ei kuitenkaan toteutunut, vaan kampanjoinnin alusta lähtien siihen liittyvät kysymykset nousivat kiistan aiheiksi. Esimerkiksi presidentti Kekkonen hiljattain Neuvostoliittoon tekemän matkan merkityksestä käytiin kärkeästä keskustelua. Vaalitaistelu oli hajanaista ja eri suuntiin tempoilevan propagandan sävyttämää, joten esimerkiksi etukäteen tärkeänä pidetty kysymys hallituspolitiikan uusien mahdollisuuksien etsimisestä jäi keskustelun ulkopuolelle.²⁸⁹

Vaalipiirissään pitämissään vaalipuheissa myös Kusti Eskola pahoitteli vaalikampanjoinnin propagandistisuutta ja peräänkuulutti asioiden objektiivista, liioittelusta vapaata käsittelyä myös vaalien alla.²⁹⁰ Samalla hän melko pessimistiseen sävyyn arvioi tulevia hallitusneuvotteluita ja maatalouden aseman kehitystä, joihin katsoi ainoastaan maalaisliiton voivan jollain tavalla vaikuttaa.²⁹¹ Vaikka tilanne ei näyttänyt valoisalta, pyrki Eskola puheillaan vahvistamaan maaseudun yhtenäisyyttä, luomaan tulevaisuususkoa ja erityisesti korostamaan tulevien vaalien tärkeyttä: ”...poliittisille seikkailijoille ei voida uskoa maaseudun ja maan asioiden hoitoa.”²⁹²

²⁸⁸ Kallenautio 2005, 88.

²⁸⁹ Jääskeläinen 1980, 290–291.

²⁹⁰ Kusti Eskolan puhe Kalajoen kirkonkylällä 14.4.1958. Aa:29. KEA.

²⁹¹ Kusti Eskolan puhe Kalajoella 12. ja 13.4. 1958. Aa:29. KEA.

²⁹² Kusti Eskolan alustus Ouluun 3.5.1958. Aa:29. KEA.

Maalaisliiton johtamien hallitusten ongelmien heijastuminen maaseutuväestön äänestämiseen huolestutti Eskolaa. Varoittamalla muiden puolueiden epäluotettavuudesta hän pyrki palauttamaan ihmisten uskon puolueeseensa, joka muihin puolueisiin verrattuna olisi kaikesta huolimatta luotettava valinta.

Elokuussa 1958 käydyissä eduskuntavaaleissa suurimmaksi voittajaksi nousi hieman yllättäen SKDL, joka voitti peräti seitsemän paikkaa noussen uuden eduskunnan suurimmaksi ryhmäksi 50 edustajallaan. Vaalien toinen selkeä voittaja oli kokoomus. Suurimmat tappiot kokivat sisäisestä jakautumisestaan kärsineet sosiaalidemokraatit, hallituspolitiikan ongelmien kanssa koko edellisvuoden painiskellut maalaisliitto ja kansanpuolue. Eduskunnassa ollut porvarillinen enemmistö muuttui niukaksi vasemmistoenemmistöksi, mikä ei vasemmiston hajanaisuuden vuoksi lupailut hyvää hallitusratkaisun kannalta.²⁹³ Myös maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien tappiomieliala enteili vaikeita hallitusneuvotteluita. Hokkasen siteeraaman suomalaissyntyisen amerikkalaisen lehtimiehen Walter Wiskarin sanoin uuteen eduskuntaan kuului kaksi hankalaa ryhmää: ”murjottavat maalaisliittolaiset ja katkerasti keskenään riitelevät sosiaalidemokraatit”.²⁹⁴

Erityisesti maalaisliitto, jossa vaaleihin oli lähdetty suurin odotuksin, koki vaalitappion kovana iskuna. Puolueessa etsittiin syyllisiä huonoon menestykseen ja sellaisiksi esitettiin niin maalta- ja maastapakoa, vaalipäivän sateista säätä, pitkää hallitusvastuuta, Korsimoa, Vennamoja, MTK:ta kuin presidentti Kekkostakin.²⁹⁵ Myös Kusti Eskola analysoi myöhemmin vaalitappion syitä varsin laveasti, arvellen niin jatkuvan hallitusvastuun vaikeina aikoina, tehtyjen virheiden kuin huonon onnenkin olleen sen taustalla.²⁹⁶ Tappio kärjisti sisäisiä linjasuhteita sekä puolueen eduskuntaryhmässä että puolueessa yleisesti. Kari Hokkanen onkin katsonut, että vaalien tuloksena maalaisliitossa alkoi syntyä uusi linjajako, jossa jakajana ei enää aiempien vuosien tapaan ollut pääasiallisesti suhtautuminen Urho Kekkoseen, vaan suhtautuminen hänen lähimpiin kannattajiinsa sekä ajankohtaisiin sisäpoliittisiin ratkaisuihin. Uusi linjajako sai aikaan sen, että sekä eduskuntaryhmän ”viimeiset vanhat”, joita edustivat lähinnä Kalliokoski, Kukkonen ja Rantamaa että yhä vahvemmas muotoutunut K-linja,

²⁹³ Jääskeläinen 1980, 291.

²⁹⁴ Hokkanen 2002, 422.

²⁹⁵ Hokkanen 2002, 418–422.

²⁹⁶ Kusti Eskolan tilannekatsaus Reisjärvellä 25.1.1959. Aa:29. KEA.

pyrkivät saamaan uusia kansanedustajia puolelleen. Puolueessa vaikutti lisäksi kolmantena linjana niin sanottu ”Eduskuntaryhmän johto”. Tämä ryhmä koostui aiemmin Kekkoselle lojaaleista ja tätä kannattaneista, sittemmin tämän asemaan varauksellisemmin suhtautuneista poliitikoista, joita olivat esimerkiksi Atte Pakkanen, Kusti Eskola ja Kerttu Saalasti, jotka saivat taustatukea puolueen puheenjohtaja Sukselaiselta. Kun aloitettiin eduskuntavaalien jälkeiset hallitusneuvottelut, oli siis myös maalaisliitto sisäisesti hajanainen.²⁹⁷

On huomionarvoista, että Kusti Eskolan sijoittuminen puolueessaan oli vielä tässä vaiheessa suhteellisen neutraali. Hän ei missään tapauksessa kuulunut K-linjalle, muttei nähdäkseni ollut vielä aktiivisesti sitä vastaan, eikä esimerkiksi hänen ja Kekkonen välillä ollut vielä ilmennyt selkeitä konflikteja. Eskola puolusti eduskuntaryhmän oikeutta päätöksentekoon vaikuttaen itsekin yleensä nimenomaan ryhmän kautta, joten hänen sijoittamisensa ”eduskuntaryhmän johdon” linjalle vaikuttaa Hokkaselta perustellulta ratkaisulta.

Kuten ounasteltua, syksyn 1958 hallitusneuvottelut muodostuivat vaikeiksi. Yleisenä toiveena oli, että virkamieshallitusten jälkeen saataisi kokoon luja, enemmistön tukeen nojautuva hallitus, mutta tavoite osoittautui vaikeaksi toteuttaa.²⁹⁸ SKDL ajoi voimakkaasti kansanrintamahallitusta, mutta sosiaalidemokraatit ja valtaosa maalaisliittolaisista oli sitä vastaan. Myöskään presidentti Kekkonen ei kannattanut kommunistien hallitusvastuuseen nostamista, mutta halusi sen sijaan saada hallitukseen edustuksen sosiaalidemokraattien vasemmistoryhmä skogilaisilta.²⁹⁹ Maalaisliitto ilmaisi neuvotteluiden alussa, ettei halunnut hallitusvastuuseen lainkaan, vaikka tosi asiassa ihan näin ei ollut. Ryhmässä toivottiin yhteistyötä sosiaalidemokraattien kanssa, mutta ongelmana oli, voitaisiinko tarvittaessa hylätä Kekkonen tukemat skogilaiset ja lähteä yhteishallitukseen leskisläisten ja kokoomuksen kanssa.³⁰⁰

Maalaisliiton hallitusneuvottelijaryhmän kokoonpano oli myös mielenkiintoinen ja kertoi kenties jotain sekä ryhmän hajanaisuudesta että neuvotteluiden vaikeudesta. Virallisia neuvottelijoita olivat eduskuntaryhmän edustajina Miettunen, Einari Jaakkola

²⁹⁷ Hokkanen 2002, 418–422.

²⁹⁸ Jääskeläinen 1980, 291.

²⁹⁹ Kallentautio 2005, 91.

³⁰⁰ Hokkanen 2002, 422–423.

ja Hilja Väänänen sekä keskushallituksesta Virolainen, Korsimo ja Sukselainen. Näiden rinnalla toimi kuitenkin toinen neuvottelijaryhmä, ”presidentin sisäpiiri”, johon kuuluivat Urho ja Matti Kekkonen, Korsimo ja Ahti Karjalainen.³⁰¹

Maalaisliiton eduskuntaryhmässä myös Kusti Eskola joutui osallistumaan keskusteluun ongelmallisesta hallituskysymyksestä, vaikka ei varsinaisena hallitusneuvottelijana toiminutkaan. Kun hallitusasiaa ryhmäkokouksessa käsiteltiin, ei Eskola ottanut hallituskumppaneihin selkeää kantaa, vaan pyrki rauhoittamaan kiristynyttä tilannetta. Hänen mielestään ei ollut järkevää turhaan kärjistää ryhmien välejä, vaan kaikkien tuli pysyä asiallisella linjalla.³⁰² Eskolan esiintymistä voidaan pitää jopa yllättävän syrjään vetäytyvänä keskustelun muuten oltua melko vilkasta. Taka-alalle jättäytymistä selittää todennäköisesti osin se, ettei Eskola kyseisellä hetkellä ollut eduskuntaryhmän puheenjohtajan asemassa, josta käsin oli usein aiemmin ottanut ryhmäkeskusteluissa aktiivisen roolin. Tällä kertaa häneltä ei vaadittu aktiivista keskustelun ohjailemista, joten hänen oli mahdollista jättäytyä hieman sivuun harkitsemaan kantaansa. Myöhemmin syksyllä Eskola arvioi hallituksen muodostamista sanoen, että maalaisliitto joutui hallitusvastuuseen hieman vastahakoisena, muiden toiveesta³⁰³. Arvioon lienee kannustanut pyrkimys jakaa vastuuta ongelmalliseksi osoittautuneesta ratkaisusta muillekin puolueille.

Usean hallitusneuvottelijan ensin epäonnistuttua Kekkonen lopulta nimesi hallituksen muodostajaksi SDP:n K.A. Fagerholmin. Fagerholmin johdolla päästiinkin lopulta tilanteeseen, jossa hallituksen koostumus alkoi hahmottua. SKDL oli sysätty pois neuvotteluista ja skogilaiset itse jättäytyneet niiden ulkopuolelle, joten hallitukseen oli tulossa kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien leskisläisten muodostama enemmistö. Presidentti Kekkonen ja useiden maalaisliittolaisten mielestä kaavailtu hallituspohja antoi aihetta suureen huoleen, sillä sen tiedettiin olevan venäläisille epämieluisa³⁰⁴. Naapurissa Suomen tilannetta seurattiinkin epäluuloisina. Neuvostoliiton ärtymykseen toi lisänsä samaan aikaan tapahtunut viisumiselkkaus, jossa kommunisti Otto-Ville Kuusisen viisumianomus Suomeen SKP:n 40-vuotisjuhliin osallistumiseksi evättiin.

³⁰¹ Hokkanen 2002, 424.

³⁰² ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 7.8.1958. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 7.11.1957–12.5.1958. KMA.

³⁰³ Kusti Eskolan tilannekatsaus Sievissä 2.10.1958. Aa:31. KEA.

³⁰⁴ Jääskeläinen 1980, 292–293.

Todellisuudessa tulevalla hallituksella ei ollut mitään tekemistä viisumin eväämisen kanssa, mutta Neuvostoliitossa näiden toisiinsa liitettyjen asioiden uskottiin heijastelevan suomalaisten uutta, oikeistolaista asennetta.³⁰⁵

Maalaisliiton keskushallitus päätti 29.8., että puolue menisi mukaan Fagerholmin johdolla muodostettavaan viiden puolueen hallitukseen. Päätöstä vastustivat vain Karjalainen ja Matti Kekkonen, vaikka myös eräät muut epäilivät hallituksen tulevan kokemaan ulkopoliittisia vaikeuksia.³⁰⁶ Myös Eskola epäili hallituksen toimintakykyisyyttä – näin hän ainakin jälkikäteen kertoi. Hän kuitenkin suhtautui kaavailtuun hallitukseen varovaisen myönteisesti, koska muunlaistakaan ratkaisua ei ollut näkyvissä. Lisäksi maalaisliitto sai hänen mielestään neuvoteltua läpi melko tyydyttävän hallitusohjelman.³⁰⁷ Vaatimuksestaan nelivuotiseen maataloustulolakiin puolue joutui luopumaan, mutta sai kuitenkin läpi kolmivuotisen maataloustulolain. Ikävänä takaiskuna neuvotteluiden loppuvaiheessa kävi ilmi, että päinvastaisista lupauksistaan huolimatta SDP oli nostamassa kiistanalaisen Leskisen ministerikseen. Maalaisliitto ei kuitenkaan enää tässä vaiheessa halunnut rikkoa saavutettua yksimielisyyttä jättäytymällä tämän vuoksi pois hallituksesta.³⁰⁸

Presidentti Kekkoselle hallitusratkaisu oli suuri järkytys, eikä hän peiteltyt vihastumistaan. Hän pyrki vetoamaan etenkin Virolaiseen, ettei tämä olisi ”niin saatanan hullu”, että menisi samaan hallitukseen Leskisen kanssa ja hänen mukaansa Virolainen lupasikin tämän.³⁰⁹ Joissain lähteissä kerrotaan Kekkosen esittäneen samanlaisen vetoamuksen myös Eskolalle ja tämänkin luvanneen toimia presidentin toivomalla tavalla.³¹⁰ Presidentti sai kuitenkin pettyä. Virolaisen mukaan maalaisliiton eduskuntaryhmä torjui hänen esittämänsä toiveen hallituksesta vetäytymisestä, joten ryhmän yhteinen tahto ratkaisi ja hallitukseen mentiin.³¹¹ Kun ryhmä äänesti siitä, keitä se asettaisi ministereiksi, saivat eniten ääniä Virolainen (36), Miettunen (33), Eskola

³⁰⁵ Nevakivi 1999, 267.

³⁰⁶ Hokkanen 2002, 430.

³⁰⁷ Kusti Eskolan tilannekatsaus Sievissä 2.10.1958. Aa:31. KEA.

³⁰⁸ Hokkanen 2002, 430.

³⁰⁹ Urho Kekkonen päiväkirja 29.8.1958. Suomi 2001, 110.; Urho Kekkonen kirje suurlähettiläs Eero A. Wuorelle 31.8.1958. Urho Kekkonen vuosikirja 1958. UKA.

³¹⁰ Kähkölä et al. 1974, 124.

³¹¹ Virolainen 1993, 324.

(28), Pakkanen (25) ja Jussila (18). Näin ollen myös Eskola nostettiin maalaisliiton ministerilistalle, jälleen kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriksi.³¹²

Presidentti Kekkonen kantoi kaunaa koko maalaisliiton eduskuntaryhmää ja tulevia ministereitä kohtaan. Hän koki, että eduskuntaryhmä oli perääntynyt kannastaan ja antamastaan lupauksesta olla menemättä hallitukseen. Lukiessaan hallituksen nimitysmiskirjettä ministereille Kekkonen tokaisi puheen olevan huonoin, jonka hän oli presidenttinä pitänyt.³¹³ Erityisesti uusi ulkoministeri Virolainen sai tuta presidentin vihan, mutta tämä oli suuttunut myös muille hallitukseen nousseille maalaisliittolaisille. ”Minkäs tyhmyydelle ja hallitukseen pääsyhingulle mahtaa”, kuvaili Kekkonen näiden toimintaa kirjeessään suurlähettiläs Eero A. Wuorelle.³¹⁴ Tapahtunutta voidaan pitää eräänlaisena vedenjakajana myös Kekkonen suhtautumisessa Kusti Eskolaan. Presidentin on arvioitu pitäneen Eskolaa yhtenä ”hallitukseikkailuun” lähtemisen suurimmista syyllisistä³¹⁵.

Uusi enemmistöhallitus aloitti työnsä hallitusohjelman tavoitteiden toteuttamiseksi. Tuotantoa piti elvyttää, työllisyys turvata ja valtiontaloutta pyrkiä tervehdyttämään. Hintataso haluttiin pitää vakaana, mutta esimerkiksi eräiden maataloustuotteiden vientipalkkioiden poistaminen ja esitys ravintorasvojen valmisteverosta enteivät hintojen nousua. Oppositio puuttuikin tähän heti kriittisesti.³¹⁶ Myös uusi kulkulaitosministeri Eskola piti erityisesti maatalouteen liittyviä kysymyksiä uuden hallituksen keskeisenä työasiana. Neuvotellun maataloustulolain turvaaminen ja maataloustuotteiden hintapäätös vaativat työtä. Hän piti myös verotukseen liittyviä kysymyksiä tärkeinä tulevana ”työkohteina”, mutta katsoi ettei esimerkiksi verotuslain kanssa saanut pitää liiallista kiirettä.³¹⁷ Eskolan usko hallituksen toimintakykyyn sisäpoliittisten kysymysten suhteen vaikuttaa olleen suhteellisen vahva. Hallitus oli pitkästä ajasta parlamentaarille enemmistölle rakentuva, joten sen mahdollisuudet päätöksentekoon näyttivät hyviltä.

³¹² Yrjölä 1973, 255.

³¹³ Hokkanen 2002, 431.

³¹⁴ Urho Kekkonen päiväkirja 29.8.1958. Suomi 2001, 110.; Urho Kekkonen kirje Eero A. Wuorelle 31.8.1958. Urho Kekkonen vuosikirja 1958. UKA.

³¹⁵ Marjomaa 2003, 667.

³¹⁶ Jääskeläinen 1980, 293.

³¹⁷ Kusti Eskolan tilannekatsaus Sievissä 2.10.1958. Aa:31. KEA.

Kuten ounasteltua, Fagerholmin hallituksen ulkopoliittinen asema sai kuitenkin alusta alkaen opposition taholta osakseen kritiikkiä. Hallituksen katsottiin olevan kykenemätön Suomen ulkopoliittisen linjan säilyttämiseen, vaikka se hallitusohjelmassa oli mainittu erääksi keskeisimmistä tavoitteista.³¹⁸ Myös presidentti Kekkonen mielipide hallituksen ulkopoliittisesta toimintakyvystä oli yleisesti tiedossa.³¹⁹ Arvostelu paheni entisestään, kun Neuvostoliiton suurlähettiläs Lebedev kutsuttiin pois Suomesta. Samalla neuvostolehdet aloittivat entistä kiivaamman kirjoittelun Suomen ulkopoliittisen linjan muutoksesta, eikä ollut pienintäkään epäselvyyttä, mitä mieltä Fagerholmin hallituksesta Neuvostoliitossa oltiin. Myös käynnissä olleet kauppapoliittiset neuvottelut Suomen ja Neuvostoliiton välillä keskeytyivät.³²⁰

Hallituksen sisällä kiristyvää ulkopoliittista tilannetta seurattiin erityisesti maalaisliittolaisten ministereiden taholta huolestuneina. Kekkonen mukaan niin Miettunen³²¹ kuin Virolainenkin³²² alkoivat pian nähdä, ettei hallitus kyennyt turvaamaan neuvostosuhteita ja katumaan tehtyä hallitusratkaisua. Myös Eskola arvioi, että hallituksen ikä tulisi määräytymään ulkopoliittisten tekijöiden perusteella, eikä uskonut sen pitkäikäisyyteen. Samalla Eskola painotti ulkopoliittisen luotettavuuden tärkeyttä, jota keskinäiset erimielisyydet eivät saisi uhata.³²³ Tällä hän todennäköisesti viittasi paitsi oppositioon, joka käytti ulkopoliittisyyttä lyömäaseenaan hallitusta vastaan, myös maalaisliiton sisäiseen tilanteeseen, jossa maalaisliittolaisministereitä jatkuvasti omankin puolueensa piiristä kritisoitiin³²⁴. Oman puolueen ministereihin kohdistuvaa syytelyä Eskola ei ymmärtänyt, vaan katsoi sitä harrastavien maalaisliittolaisten pelaavan henkilökohtaista valtapeliään vastuuntuntoisen politiikan tekemisen kustannuksella. Etenkin Kekkonen ja Korsimon toiminta vaikuttaa suututtaneen Eskolaa.

Kekkonen olikin päättänyt kaataa hallituksen oman puolueensa kautta.³²⁵ Aktiivisimpana apulaisenaan hänellä oli Korsimo, joka ei tuntenut lainkaan lojaaliutta

³¹⁸ Jääskeläinen 1980, 294.

³¹⁹ Hokkanen 2002, 434–435.

³²⁰ Meinander 1999, 331–332.

³²¹ Urho Kekkonen päiväkirja 8.9.1958. Suomi 2001, 113.

³²² Urho Kekkonen päiväkirja 17.9.1959. Suomi 2001, 117.

³²³ Kusti Eskolan puhe Sievissä 2.10.1958. Aa:31. KEA.

³²⁴ Hokkanen 2002, 432–435.

³²⁵ Hokkanen 2002, 435.

puoluettaan ja sen ministereitä kohtaan.³²⁶ Yhdessä Matti Kekkonen kanssa Korsimo muun muassa organisoivat niin sanottuja tupailtoja, joissa levitettiin hallitusvastaista mielialaa. Hän myös järjesti lehdistön kautta hyökkäyksiä hallitusta vastaan.³²⁷ Kuten todettua, Eskola piti tätä toimintaa vääryytenä. Hän kuitenkin ilmeisesti uskoi, etteivät Kekkonen ja Korsimo edustaneet maalaisliiton enemmistön mielipiteitä, eivätkä näin ollen kykenisi saamaan aikaan puolueen enemmistön tahdosta poikkeavia päätöksiä.³²⁸ Muutenkin Eskola pyrki säilyttämään malttinsa ja välittämään ainakin ulospäin viestiä siitä, ettei tilanne ollut toivoton. Esimerkiksi MNL:n piirikokouksessa Imatralla hän marraskuussa, poliittisen tilanteen jo oltua varsin kireä, ei puheessaan lainkaan viitannut ulkopoliittisiin ongelmiin. Sen sijaan hän käsitteli esimerkiksi Suomen taloudellista tilannetta, vientiteollisuuden laajentamista ja nuorten asemaa yhteiskunnassa. Ulkopoliittikkaan hän viittasi vain kehumalla Suomen parantunutta kansainvälistä asemaa.³²⁹ Herää kysymys, pakottiko kukaan kuulijoista Eskolaa arvioimaan Suomen ja Neuvostoliiton välistä tilannetta esimerkiksi asettamalla kyseenalaiseksi näkemyksen Suomen parantuneesta kansainvälisestä asemasta. Itse Eskola selkeästi yritti tuoda aihepiiriä välttää.

Ulkopoliittisen tilanteen kiristyminen ja oman puolueen taholta tuleva arvostelu ajoi Fagerholmin hallituksen maalaisliittolaiset ministerit ahtaalle. Pohdittiin hallituksen osittaista uusimista ja esimerkiksi Leskisen vaihtamista toiseen henkilöön, mutta tyydyttävään ratkaisuun ei päästy. Etenkin ulkoministeri Virolaista painostettiin myöntämään epäonnistumisensa, minkä tämä lopulta tekikin ja ilmaisi halunsa erota tehtävästään. Samalla nousi esiin kysymys siitä, eroaisiko koko hallitus.³³⁰ Kun eroaiteita maalaisliiton ryhmäkokouksessa käsiteltiin, pyrki Eskola rauhoittamaan kuohuvia mieliä. Hän painotti, että hallitusleikkaus olisi tehtävä varoen, jotteivät ryhmien välit turhaan kiristyisi. Ulkopoliittikkaa ei saanut hoitaa sisäpolitiikan kustannuksella. ”Ei tilannetta ole tehtävä traagiseksi”, tynnytteli hän ryhmätovereitaan.³³¹ Tällainen asennoituminen todennäköisesti ärsytti ainakin presidentti Kekkonesta, joka vaati hallitustilanteeseen pikaista ratkaisua ja koki, etteivät

³²⁶ Hokkanen 2002, 434.

³²⁷ Virkkunen 1976, 268.

³²⁸ Urho Kekkonen päiväkirja 15.10.1958. Suomi 2001, 126.

³²⁹ Kusti Eskolan puhe MNL:n piirikokouksessa Imatralla 9.11.1958. Aa:29. KEA.

³³⁰ Hokkanen 2002, 438–440.

³³¹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 20.11.1958. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 7.11.1958–12.5.1960. KMA.

kaikki ymmärtäneet tilanteen vakavuutta³³². Päätettäessä kuka maalaisliitossa hoitaisi puolueiden välisiä neuvotteluita tilanteen ratkaisemiseksi esittivät Eskola ja Pakkanen toiveen, ettei neuvotteluita hoitaisi Korsimo, vaan Kauno Kleemola³³³. Korsimon epälojaalius omaa hallitusta kohtaan sai epäilemään tämän kykyä ryhmän edustamiseen.

Maalaisliiton ryhmässä hallituksesta lähtemiseen suhtauduttiin ristiriitaisesti. Toiset kannattivat eron myöntämistä Virolaiselle, toiset kaikkien maalaisliittolaisten ministereiden eroa ja jotkut puolestaan toivoivat koko hallituksen vielä jatkavan. Suhtautuminen asiaan heijasteli puolueen sisäistä linjajakoa, joten ainakin presidentti Kekkonen koki kyseessä olleen maalaisliittolaisten keskinäisen valtataistelun.³³⁴

Kusti Eskolan suhtautuminen tilanteeseen oli ilmeisesti pitkään hieman avoin. Hän halusi seurata tapahtumien kehittymistä ennen lopullisen mielipiteensä muodostamista. 25.11. Kekkonen totesi päiväkirjassaan, että Eskola ja Pakkanen olivat kieltäytyneet eroamasta hallituksesta³³⁵. Joko tämä oli hieman kärjistetty kuvaus tilanteesta tai Eskola heti tämän jälkeen muutti täydellisesti mieltään, sillä jo kaksi päivää myöhemmin eduskuntaryhmän kokouksessa hän oli koko hallituksen nopean eron kannalla. Samalla hän vetosi eroamista vastustaneisiin ryhmätovereihinsa – oli myönnettävä tosiasiat ja tehtävä ratkaisu, josta vastuu kannettaisi yhteisesti.³³⁶

Vaatus yhteisen vastuun kantamisesta vihjaa, että Eskola havaitsi joidenkin puoluetovereidensa yrittävän sysätä vastuun hallituksen erosta ministereidensä henkilökohtaisesti kannettavaksi, vaikka hallitukseen menemisestä oli päätetty yhteisesti. Tällaista toimintaa hän piti epäoikeudenmukaisena ja maalaisliittolaisministereiden osaa muutenkin vaikeana, ”valitettavan kiusallisena”³³⁷. Eskolan näkemys siis oli, että koko hallituksen tuli erota. Mikäli tämä ei onnistuisi, piti hänen mielestään ainakin maalaisliittolaisministereiden jättää eronpyyntönsä. Kun Eskola aiemmin oli suhtautunut kriisiin rauhallisesti, joidenkin mielestä kenties jopa vähätellen, oli hänkin nyt vakuuttunut siitä, että kyseessä oli vakava tilanne, jolla tulisi

³³²Urho Kekkosen päiväkirja 22.11–3.12.1959. Suomi 2001, 145–151.

³³³Hokkanen 2002, 440.

³³⁴Hokkanen 2002, 442.

³³⁵Urho Kekkosen päiväkirja 25.11.1958. Suomi 2001, 146.

³³⁶ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 27.11.1958. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 7.11.1958–12.5.1960. KMA.

³³⁷Ibidem.

olemaan kauaskantoisia seurauksia. Tästä hän muistutteli myös ryhmätovereitaan – tehtyjä kannanottoja tultaisiin arvostelemaan vuosia. Eskola korosti kuitenkin edelleen mielen maltin säilyttämistä ja ylidramatisoimisen välttämistä. Hän myös kehotti maalaisliittolaisia välttämään yksityiskohtaisten julkilausumien antamista, jotta muualta ei myös alettaisi antaa julkilausumia. Puheenjohtaja Sukselainen yhtyi Eskolan mielipiteeseen julkilausumista.³³⁸

Lopulta Virolainen 4.12. jätti eronpyyntönsä, jota perusteli ulkopoliittisilla vaikeuksilla. Tämän jälkeen erosivat muut maalaisliittolaisministerit, mikä puolestaan pakotti Fagerholmin jättämään eronpyynnön koko hallituksen osalta.³³⁹ Eron jälkeen Eskola sai epäkiittollisen tehtävän selostaa tapahtumien kulun maalaisliiton eduskuntaryhmälle.³⁴⁰ Eroa seurasi niin tiedotusvälineissä, poliittisten puolueiden välillä kuin maalaisliiton sisälläkin kiivas keskustelu siitä, mistä yöpakkasissa oli oikeastaan ollut kysymys ja kuka oli niihin syyllinen. Suurimman syntipukin roolin ulkopuolisten silmissä sai maalaisliitto. Etenkin Virolaista ryöpytettiin urakalla. Maalaisliiton sisällä tapahtunut johti kovaan välienselvittelyyn, jossa osallisena oli myös presidentti Kekkonen. Kari Hokkanen onkin kuvannut yöpakkasten vaikutusta maalaisliiton sisäisiin suhteisiin toteamalla, että ”tapahtumasta jäi monelle kivi kenkään”.³⁴¹

Kusti Eskola käsitteli yöpakkasia pian Fagerholmin hallituksen eron jälkeen Reisjärvellä pitämässään puheessa. Asioiden arkaluontoisuutta kuvasti se, että puheensa aluksi Eskola ilmoitti puhuvansa vain omasta puolestaan, yksityisenä kansanedustajana. Puheessaan Eskola totesi Fagerholmin hallituksen maalaisliittolaisten edustajien tulleen valituiksi tehtäviinsä yhteisellä päätöksellä lippuäänestyksellä. Huhut muusta eivät siis pitäneet paikkaansa. Hän arvioi hallituksen toimineen kaikilla muilla alueilla paitsi Neuvostoliitto-suhteiden saralla hyvin, eikä idänsuhteiden kiristymisenkään hänen mielestään ollut seurausta mistään hallituksen teosta. Osavastuun kriisin kärjistymisestä sai kantaa myös Neuvostoliitto, jonka suurlähettilään poissaolo oli vaikeuttanut esimerkiksi kauppaneuvotteluiden jatkamista. Lopulta huhut ja jatkuvasti vaikeutunut tilanne olivat kuitenkin pakottaneet hallituksen eroon. Puheensa lopuksi Eskola varsin

³³⁸ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 3.12.1958. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 7.11.1958–12.5.1960.

³³⁹ Jääskeläinen 1980, 296. KMA.

³⁴⁰ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 4.12.1958. ML:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 7.11.1958–12.5.1960. KMA.

³⁴¹ Hokkanen 2002, 449–452.

kriittiseen sävyyn arvioi maalaisliiton sisäistä eheyttä todeten, että hänen mielestään yhtenäisyys oli eräs onnistuneen vastuun kantamisen perusedellytys. Hän uskoi yhtenäisyyttä tarvittavan myös tulevaisuudessa, sillä edessä olivat suuret haasteet: ”Elämme vaikeita kohtalon kuukausia. Kestämmekö puolueena ja kansana? On kyse tämän maan ja kansan elämästä.”³⁴²

Jälkikäteen Eskola piti koettua kriisiä siis vakavana tapahtumana. Hän oli huomattavasti muuttanut puheidensa sävyä edellissyksisestä, jolloin oli pyrkinyt lähinnä tilanteen rauhoittamiseen ja turhan huolestumisen ehkäisemiseen. Tästä huolimatta Eskola ei suostunut ottamaan kaikkea vastuuta kriisin synnystä suomalaisille, vaan melko rohkean oloisesti peräänkuulutti myös neuvostoliittolaisten vastuuta. Tämä poikkesi huomattavasti ainakin maalaisliiton K-linjan edustajien ja presidentti Kekkonen kannanotoista³⁴³.

Hallituksen muodostamista ja toimintaa Eskola ei jälkikäteenkään käsitellyt kovin yksityiskohtaisesti tai kriittisesti. Osin tämä todennäköisesti johtui tapahtumien läheisyydestä ja niiden merkityksen arvioinnin keskeneräisyydestä. Ei kuitenkaan voida välttyä vaikutelmalta, että ilmassa oli myös hiven vastuun kantamisen ja tapahtuneen selvittelyn välttelemistä. Jos Eskola katui Fagerholmin hallituksen muodostamistapaa ja koostumusta, sen tekemiä ratkaisuja tai hallituksessa mukanaoluaan, ei hän sitä ainakaan ääneen halunnut myöntää.

Johannes Virolainen on myöhemmin ihmetellyt yöpakkashallituksen muodostamiseen liittynyttä presidentti Kekkonen suuttumusta nimenomaan häntä ja Eskolaa kohtaan. Virolainen koki, että suuttumus oli epäoikeudenmukaista ja onkin kysynyt, miten Kekkonen saattoi olettaa, että kun ei itsekään onnistunut torjumaan Fagerholmin hallitusratkaisua olisi hän tai Eskola voinut sen torjua. Hän on myös pyrkinyt jakamaan vastuuta tehdystä ratkaisusta: ”Miettunen oli vähintään samanlaisessa asemassa ryhmän puheenjohtajana kuin minä ja Eskola, joita on jälkeinpäin kiivaimmin syytetty.”³⁴⁴ Virolaisen lausunnoista paistaa läpi vahva oman maineen puhdistamisen tarve, jälkiviisauskin. Hänen tekemänsä havainnot Eskolan roolista yöpakkashallituksen

³⁴² Kusti Eskolan tilannekatsaus Reisjärvellä 25.1.1959. Aa:29. KEA.

³⁴³ Urho Kekkonen Vierailu Leningradissa 1959. Urho Kekkonen vuosikirja 1959. UKA.

³⁴⁴ Virolainen 1982, 216.

muodostamisessa ovat kuitenkin erityisesti presidentti Kekkonen asennoitumisen osalta mielenkiintoisia. Eskola todella esiintyi hallitusratkaisua edeltäneissä maalaisliiton ryhmäkokouksissa melko pidättyväisesti, eikä mikään viittaa hänen roolinsa ratkaisusta päätettäessä olleen erityisen merkittävä, joten Kekkonen suuttumus nimenomaan häntä kohtaan on erikoista.

Jälkikäteen Eskolaa ja Virolaista myös syytettiin ”oikeistopiirien” kanssa juonittelusta ja oman etunsa ajamisesta yöpakkashallitusta muodostettaessa³⁴⁵. Vaikka kärkkäin syytösten esittäjä oli ainakin Eskolaan melko negatiivisesti suhtautunut Korsimo, vaikuttaa myös muilla K-linjan edustajilla olleen samanlaisia epäilyksiä. Epäilysten paikkansapitävyydestä voidaan esittää vain arvailuja. Eskolan henkilökohtaiset merkinnät tai muut lähteet eivät kerro tämän käyneen kulussientakaisia hallitusneuvotteluita, mutta täysin poissuljettua se ei toki ole. On joka tapauksessa selkeästi havaittavissa, että Fagerholmin III hallituksen kaudesta eteenpäin Eskolan toiminta alkoi Kekkonen ja tämän lähipiirin taholta saada osakseen huomattavasti aiempaa kriittisempää arviointia. Toisinaan Eskolaa epäiltiin taktikoimisesta Kekkosta vastaan ja ajoittain esiintyi jopa avoimia konflikteja hänen ja K-linjan edustajien välillä. Kekkonen aiempi näkemys Eskolasta ”eräänä maalaisliiton ryhmän viisaimmista miehistä” ei selkeästikään enää pätenyt. Eskola ei myöskään enää koskaan noussut ministeriksi.

Yöpakkasten aikana Kekkonen oli pettynyt Eskolaan, mutta Eskola oli myös pettynyt Kekkoseen. Nimittämänsä hallituksen tukemisen sijaan Kekkonen oli tehnyt kaikkensa sen kaatamiseksi, mitä Eskolan lisäksi ovat jälkikäteen kritisoineet myös esimerkiksi Virolainen³⁴⁶, Sukselainen³⁴⁷ ja Fagerholm³⁴⁸, joilla toki kaikilla oli omat syynsä kritiikilleen. Eskolan tuntemuksia Kekkosta kohtaan ilmensi esimerkiksi pois jääminen itsenäisyyspäivän vastaanotolta kaksi päivää Fagerholmin III hallituksen eron jälkeen. Ainakin Kekkonen ymmärsi teon selkeäksi mielenilmaukseksi.³⁴⁹

³⁴⁵ Nevakivi 1997, 185.

³⁴⁶ Virolainen 1986, 100–101.

³⁴⁷ Sukselaisen päiväkirja 29.8.1958–22.2.1959. Ikonen 1997, 288–298.

³⁴⁸ Fagerholm 1977.

³⁴⁹ Hokkanen 2002, 445.

Pölyn hieman laskeuduttua Eskola palasi yöpakkasten kiristämiin henkilösuhteisiin alkuvuodesta 1959, ainakin julkisesti melko rakentavassa hengessä. Hän toivoi välienselvittelyä ja sen jälkeen yhdentymistä:

*Vastuumme suuruus vieköön meidät itsetutkiskelun puhdistavaan ristituleen. Nyt on aika yhdistää mikä on hajoamassa. Leikata pois mikä pahentaa. Rakentajat työhän – sillä aika ei odota.*³⁵⁰

Aivan toivomansa kaltaista eheytymistä Eskola ei kuitenkaan puolueessaan saanut kokea ja jatkossakin hän toisinaan viittasi syksyn 1958 tapahtumiin melko negatiivisessa sävyssä. Esimerkiksi hänen vappupuheensa keväällä 1959 sisälsi nähdäkseni viittauksen Fagerholmin III hallituksen presidentiltä saaman tuen puutteellisuuteen:

*Kansanvallan kehittämisessä ja turvaamisessa on tärkeää, että eri tehtävissä työskentelevät kokevat saavansa sen tuen, joka heille työpanoksensa ja vastuunsa mukaan kuuluu.*³⁵¹

Näinhän Fagerholmin III hallituksen ministerit eivät Eskolan mielestä olleet kokeneet ja se oli edelleen tuoreessa muistissa. Yöpakkaset jättivät myös Eskolalle ”kiven kenkään”.

3.2. Kansanedustaja muuttuvan yhteiskunnan haasteissa

Vuosina 1958–1962 Eskolan eduskuntatyö painottui hyvin pitkälti samankaltaisiin asioihin kuin hänen aiempinakin eduskuntavuosiensa – maatalouteen ja talouteen liittyviin kysymyksiin. Suurimman osan aikaa Eskola edelleen kuului valtiovarainvaliokuntaan, joten työ valtiontalouden parissa jatkui aiempien vuosien tapaan. Hän toimi myös valtiovarainvaliokunnan varapuheenjohtajana. Vuonna 1960 Eskola oli lisäksi jäsenenä ulkoasianvaliokunnassa ja vuonna 1961 hän toimi

³⁵⁰ Kusti Eskolan tilannekatsaus Reisjärvellä 25.1.1959. Aa:29. KEA.

³⁵¹ Kusti Eskolan puhe vappuna 1959 Sievissä. Af:2. KEA.

eduskunnan toisena varapuhemiehenä, kun tehtävään alun perin valittu Virolainen nousi ministeriksi.³⁵²

Vuosien 1958–1962 valtiopäivillä Eskola teki yhteensä seitsemän eduskunta-aloitetta, joten hänen tekemiensä aloitteiden määrä oli hieman aiempaa vähäisempi. Suurin osa aloitteista oli toivomusaloitteita, jotka liittyivät samoihin teemoihin, joita käsitteleviin asioihin Eskola oli aiempinakin eduskuntavuosinaan pyrkinyt vaikuttamaan. Aloitteet käsitelivät esimerkiksi Pohjois-Suomen elinkeinoelämän kehittämistä ja puunjalostusteollisuuden rakentamista alityöllisyysalueille³⁵³.

Myös verotuskysymykset nousivat esiin Eskolan aloitteissa. Esimerkiksi vuonna 1958 hän esitti pienteollisuuden liikevaihtoveron kevennystä³⁵⁴, mikä olikin erittäin ajankohtainen esitys. Vuosien 1956–1959 aikana liikevaihtoveroon tehtiin teollisuuden kilpailukyvyn tehostamiseksi useita helpotuksia ja se oli kansanedustajien keskuudessa paljon kiinnostusta herättänyt asia, johon liittyen jätettiin lukuisia eduskunta-aloitteita.³⁵⁵ Vuonna 1961 Eskola puolestaan teki lakiasia-aloitteet verotuslain sekä tulo- ja omaisuusverolain muuttamisesta.³⁵⁶ Näin hän kantoi kortensa kekoon myös kiivaana käyneeseen verotuskeskusteluun. Keskustelun aikaansaannoksena muun muassa fyysisten henkilöiden verotusta ensin kevennettiin voimakkaasti, sitten havaittiin valtion rahatilanteen vaativan verotulojen lisäämistä ja tehtiin puolestaan eräisiin muihin veroihin korotuksia. Lopulta eduskunta hyväksyi jo pitkään valmisteilla olleen esityksen tulo- ja omaisuusverolain sekä kunnallisveroa koskevien asetusten muuttamisesta, mikä ilmeisesti ainakin hetkeksi rauhoitti kiivasta verotuskeskustelua.³⁵⁷

Vuonna 1959 eduskunnassa tuli käsiteltäväksi kysymys niin sanotusta ulkoseitsikosta. Ulkoseitsikoksi kutsuttiin niitä seitsemää Euroopan maata, jotka sittemmin EFTA-sopimuksen puitteissa muodostivat Euroopan vapaakauppa-alueen. Alueeseen liittymi-

³⁵² Valtiopäivät 1958–1962, ptk.

³⁵³ Toivomusaloite n:o 97 Pohjois-Suomen elinkeinoelämän kehittämiseksi. Valtiopäivät 1958, ptk.I, 1349.; Toivomusaloite n:o 55 kokonaisohjelman laatimisesta puunjalostusteollisuuden rakennuttamiseksi alityöllisyysalueille. Valtiopäivät 1959, ptk.

³⁵⁴ Toivomusaloite n:o 82 pienteollisuuden liikevaihtoverorasituksen lieventämisestä. Valtiopäivät 1958, ptk.I, 1349.

³⁵⁵ Jääskeläinen 1980, 431-432.

³⁵⁶ Lakiasia-aloite n:o 43 laiksi tulo- ja omaisuusverolain sekä maalaiskuntain kunnallishallinnosta annetun asetuksen muuttamisesta. Valtiopäivät 1961, ptk.III, 2878.

³⁵⁷ Jääskeläinen 1980, 428–430.

sen katsottiin tuovan Suomelle monia etuja esimerkiksi vientikauppaan liittyen, mutta samalla epäiltiin muun muassa elintarvike- ja kotimarkkinateollisuuden aseman heikentyvän.³⁵⁸ Kun asiasta ensimmäisen kerran keskusteltiin maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksessa, suhtautui Kusti Eskola monien muiden tavoin siihen melko negatiivisesti. Hänen mielestään asia oli tuotu ryhmän käsiteltäväksi liian yllättäen. Oli tarpeen kuulla asiantuntijoita ennen päätösten tekoa. Eskola epäili myös muiden seitsikkomaiden halukkuutta neuvotteluihin Suomen kanssa, minkä Ahti Karjalainen kuitenkin totesi virheelliseksi käsitykseksi. Eskolan kielteinen suhtautuminen ulkoseitsikkoon kulminoitui näkemykseen, ettei ”maatalouden etua saisi myydä teollisuudelle”.³⁵⁹ Eskolan kanssa yhteneviä näkemyksiä esiintyi maalaisliitossa laajemminkin, vaikka EFTA periaatteessa hyväksyttiin. Etenkin Neuvostoliiton suhtautumisesta EFTA-neuvotteluihin oltiin puolueessa huolestuneita.³⁶⁰ Suurelta osin juuri Neuvostoliiton vuoksi myös presidentti Kekkonen suhtautui ulkoseitsikkoneuvotteluihin kielteisesti. Hän katsoi jäsenyyden Suomen idänsuhteiden kannalta riskialttiiksi ratkaisuksi ja oli kiinnostunut lähinnä kaavailusta ”liitännäisjäsenyydestä”, joka mahdollistaisi EFTA-yhteistyön ilman varsinaista liittoon kuulumista.³⁶¹

Myös Suomen hallitus ensivaiheessa torjui Suomen liittymisen varsinaiseen vapaakauppa-alueeseen, mutta katsoi aiheelliseksi tehdä yhteistyötä siihen kuuluvien valtioiden kanssa ja selvittää, millaisin oikeuksin ja velvollisuuksin Suomi voisi osallistua vapaakauppa-alueen piirissä tapahtuvaan suunnitteluun. Tätä kannatettiin laajalti myös maalaisliitossa.³⁶² Hieman yllättäen Kusti Eskolakin omaksui lopulta myönteisen kannan yhteistyöhön seitsikkomaiden kanssa. Eduskunnassa pitämässään puheessa hän esitti Suomella olevan asiaan liittyen niin tärkeitä etuja valvottavanaan, ettei pelkäsi sivusta seuraajaksi jääminen ollut järkevää. Esimerkiksi vientiedut olivat seitsikossa kiistattomat ja myös työllisyydenhoidollisia etuja saattoi yhteistyöstä Eskolan mielestä seurata. Hän kuitenkin peräänkuulutti harkintaa ja varovaisuutta asiassa etenemisessä ja kritisoi joitain puolueita liian jyrkistä kannanotoista puolesta tai vastaan ennen kuin asiaa oli edes kunnolla käsitelty. Eskola katsoi, että varsinaisen

³⁵⁸ Jääskeläinen 1980, 301.

³⁵⁹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 12.11.1959 ja ML ryhmävaltuuskunnan pöytäkirja 13.11.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

³⁶⁰ Hokkanen 2002, 489.

³⁶¹ Suomi 1992, 290–291.

³⁶² Jääskeläinen 1980, 301.

jäsenyysskin seitsikossa saattoi olla järkevä ratkaisu, mutta siinä tapauksessa suomalaisten maanviljelijöiden edut oli turvattava ja elintarvikkeiden hinnat kyettävä pitämään kohtuullisina. Lisäksi Eskola painotti, ettei EFTA saisi syrjäyttää kauppaa GATT-maiden ja Neuvostoliiton kanssa.³⁶³ Tämä oli hänen oma näkemyksensä, mutta myös ulkopoliittikan vaatimaa retoriikkaa. Neuvostoliiton varautunut suhtautuminen EFTAan sai aikaan sen, että neuvotteluiden onnistuminen vaati poliittisilta päättäjiltä tarkkaan harkittuja kannanottoja³⁶⁴.

Ajan myötä Eskolan suhtautuminen EFTAan muodostui yhä myönteisemmäksi, kunnes hänestä lopulta tuli jäsenyyden aktiivinen puolestapuhuja. Eskola korosti EFTA-neuvotteluiden onnistumisen tärkeyttä muun muassa maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksissa ja painotti, että esimerkiksi harkitsemattomilla hallituskokeiluilla ei niitä saanut vaarantaa.³⁶⁵ Neuvotteluiden onnistuttua EFTA-sopimus lopulta hyväksyttiin eduskunnassa 27.3.1961 ja se sai taakseen melko suuren kannatuksen.³⁶⁶ Eskolan tavoin monet kansanedustajat olivat neuvotteluiden kuluessa kääntyneet sopimuksen kannattajiksi.

Aktiivisen EFTAan liittyvään keskusteluun osallistumisen lisäksi Eskola pyrki vuosien 1958–1962 eduskuntatyössään edistämään Suomen kaupankäyntiä myös Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden kanssa. Tärkeää oli hänen mielestään etenkin kaupankäynnin esteiden purkaminen.³⁶⁷ Hän katsoi, että vientiteollisuuden kapasiteettia lisäämällä voitaisiin päästä taloudellisesti vaikeiden aikojen yli, uuteen nousukauteen., ja että ulkomaankauppa olisi myös osaratkaisu maataloutta vaivanneeseen ylituotanto-ongelmaan.³⁶⁸ 1950-luvun loppu ja 1960-luvun alkupuoli olikin Suomen ja Neuvostoliiton välisen kaupan nousukautta, eikä Eskola toki ollut ainoa poliitikko, joka korosti sen merkitystä. Esimerkiksi maaliskuussa 1959 allekirjoitettiin maalaisliiton Karjalaisen johdolla neuvoteltu mittava Suomen ja Neuvostoliiton välinen

³⁶³ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa Suomen suhtautumisesta ulkoseitsikkoon 17.11.1959. Valtiopäivät 1959, ptk. II, 1449–1453.

³⁶⁴ Nevakivi 1999, 276.

³⁶⁵ ML ryhmävaltuuskunnan pöytäkirja 13.10.1960 ja eduskuntaryhmän pöytäkirja 13.10.1960. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1960–1963. KMA.

³⁶⁶ Jääskeläinen 1980, 361.

³⁶⁷ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa vuoden 1959 budjetin yleisperusteluista 15.1.1959. Valtiopäivät 1958, ptk.I, 1258.

³⁶⁸ Kusti Eskolan puhe Padingissa 15.1.1960 ja Haapajärvellä 17.1.1960. Aa:32. KEA.

tavaravaihtosopimus, joka oli suurempi kuin Neuvostoliitto oli minkään markkinatalousmaan kanssa aiemmin tehnyt.³⁶⁹

Samalla kun puhui ulkomaankaupasta, Eskola usein painotti myös kotimaisen kaupan merkitystä. Ulkomaisten tuotteiden tuontia Suomeen hän monissa tilanteissa suorastaan vastusti. Hän katsoi tuonnin uhkaavan suomalaisten tuotteiden menekkiä ja piti tulleja useissa tapauksissa tarpeellisina kotimaisen teollisuuden ja raaka-aineiden turvaamiseksi. Erityisesti tiettyjen tuotteiden, kuten rasvan ja polttoaineiden kohdalla tulleja Eskolan mielestä tarvittiin³⁷⁰. Esimerkiksi rasvaongelman ratkaisemisessa margariinin raaka-ainetulleilla oli merkittävä rooli.³⁷¹ Tullit olivat ajankohtainen asia muidenkin kuin Eskolan mielestä ja etenkin vuosina 1959 ja 1960 niihin liittyvät kysymykset olivat usein esillä eduskunnassa. Vuonna 1959 oli käsittelyssä uusi tullitariffilaki, jota vuonna 1960 päivitettiin edelleen poistaen kokonaan esimerkiksi vehnän ja rukiin tuontitullit.³⁷²

Tarkasteltaessa Eskolan eduskuntatyötä vuosina 1958–1961 voidaan havaita, että hänen suhtautumisensa ulkomaankauppaan ja toiminta sen edistämiseksi oli mielenkiintoisella tavalla kaksijakoista. Toisaalta Eskola oli vahvan kotimaisen tuotannon ja omavaraisuuden puolestapuhuja, jolle suomalaisen maatalouden elinvoiman säilyminen oli ensisijainen tavoite. Ulkomainen tuonti ja maailmanlaajuisten markkinoiden osaksi sitoutumien olivat siis jossain määrin uhkia. Toisaalta Eskola, kansanedustajakokemuksensa karttuessa yhä kasvavassa määrin, oli realistisen talouspolitiikan ja taloudellisen kasvun kannattaja, joka tarkasteli kotimaisen tuotannon mahdollisuuksia kriittisesti, huomioiden vienti- ja tuontikaupan jatkuvasti kasvavan merkityksen. Eskola havaitsi, että kehitys oli 1960-luvulle tultaessa ennenäkemättömän nopeaa ja taloudellinen kilpailu idän ja lännen välillä kovaa, joten Suomi ei voinut jäädä sivuun kaupankäynnistä³⁷³. Hän vaikuttaakin olleen hieman huolestunut siitä, miten idän ja lännen välissä olevan Suomen kävisi, kun kilpailevat blokit kehittivät molemmat

³⁶⁹ Hokkanen 2002, 479–480.

³⁷⁰ ”Maalaisliiton tehtävä suomalaisessa yhteiskunnassa”, Kusti Eskolan puhe Savilahdella – Lappeella 8.11.1958. Aa:29. KEA.

³⁷¹ Kusti Eskolan tilannekatsaus Sievissä 2.10.1958. Aa:31. KEA.

³⁷² Jääskeläinen 1980, 436.

³⁷³ Kusti Eskolan puhe Padingissa 15.1.1960 ja Haapajärvellä 17.1.1960. Aa:32. KEA.

omia markkinoitaan ja mittelivät taloudellisista saavutuksista.³⁷⁴ Tämä toisaalta lienee ollut useiden suomalaisten yhteinen huolenaihe.

Suomen vientiteollisuuden laajentumisongelmien yhtenä suurimpana syynä Eskola piti teollisuustyöväestön kohtuuttomia palkankorotuksia. Tämän hän toi esiin esimerkiksi vuoden 1961 budjettikeskustelun yhteydessä. Mikäli teollisuustyöläiset olisivat tyytyneet samantasoisiiin palkkoihin kuin maaseudun palkkatyöläiset, olisi suomalaisen vientiteollisuuden sijoittuminen maailmanmarkkinoille voinut olla huomattavasti menestyksekkäämpää. Ylisuuret palkankorotukset olivat Eskolan mielestä 1950- ja 60-lukujen vaihteessa muutenkin suuri ongelma Suomen talouselämälle. Etenkin SAK ja virkamiesjärjestöt harjoittivat hänen mukaansa edelleen vastuutonta politiikkaansa jatkuvasti ulosmitata indeksinmukaiset palkankorotukset, vaikka yhteiskunnan taloudellinen tila ei olisi sitä sallinut.³⁷⁵

Eskola katsoi palkkakysymysten myös kiristävän ikävällä tavalla eduskuntaryhmien välejä ja vaikeuttavan niiden yhteistyötä.³⁷⁶ Hän ei silti kannattanut asian suhteen pitkälle menevien kompromissien tekemistä, vaan pikemminkin avointa palkankorotusten vastustamista. Esimerkiksi maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksessa hän kerran ehdotti, että ryhmä saattaisi julkisuuteen asti selkeän kielteisen kantansa keskustelun alla olleisiin virkamiesten palkankorotuksiin.³⁷⁷ Myös budjettikeskusteluissa hän voimakkain kannanotoin nosti esiin palkankorotusten aiheuttamat ongelmat:

Ei liene enää yhtään vastuullista poliittista ryhmittymää, joka rohkenisi väittää, että tämän vuoden aikana harjoitettu talouspolitiikka olisi kansan ja maan etujen mukaista ja että sitä voitaisi rahan arvoa horjuttamatta jatkaa. Jos kansantuote nousee 2-3 prosentilla ja palkkasumma 11 prosentilla, niin ollaan sellaisessa kierteessä, että onnettomuus tapahtuu ellei taloudellinen järki saa nopeasti sanella ratkaisuja.³⁷⁸

³⁷⁴ Ibidem.

³⁷⁵ Kusti Eskolan pitämä maalaisliiton ryhmäpuheenvuoro vuoden 1961 budjettikeskustelussa. Aa:4. KEA.

³⁷⁶ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 3.4.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

³⁷⁷ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 24.3.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

³⁷⁸ Maalaisliiton ryhmäpuheenvuoro vuoden 1961 budjettikeskustelussa. Aa:4. KEA.

Vuosina 1958–1962 eduskunnassa työskenneltiin runsaasti myös sosiaalipoliittisen lainsäädännön parissa. Käsiteltävinä olivat esimerkiksi työllisyyslaki, työttömyysturvalaki sekä työntekijäin vuosilomalain ja kansaneläkelain muuttamiset. Useat kysymyksistä olivat sellaisia, että puolueiden näkemykset niistä olivat keskenään pahasti ristiriitaisia, eikä lainsäädäntötyö näin ollen ollut helppoa. Esimerkiksi vuonna 1959 maalaisliiton esitys työttömyysvakuutuslaiksi sai eduskuntakäsittelyssä niin paljon hallituksen esityksestä poikkeavan sisällön, että se äänestettiin lepäämään seuraavien vaalien yli.³⁷⁹ Vuoden 1960 valtiopäivillä käsittelyssä ollut vuosilomalaki puolestaan sai aikaan jopa hallituskriisin uhan. Päähallituspuolue Maalaisliitto kritisoi tuolloin vuosilomalakiesitystä viljelijäväestön ja pienyrittäjien kannalta epäoikeudenmukaiseksi jarruttaen sen hyväksymistä, jolloin oppositio ilmoitti hallitukselle, että lain jarruttamisen jatkaminen saisi aikaan epäluottamuslauseen jättämisen. Tämän jälkeen laki hyväksyttiin ja hallituskriisi vältettiin.³⁸⁰

Vaikka sosiaalipoliitikka ei yleensä ollut Kusti Eskolan suurin kiinnostuksen kohde, työskenteli myös hän 1960-luvun taitteessa melko paljon siihen liittyvien ajankohtaisten kysymysten parissa. Esimerkiksi vuoden 1959 työllisyyslakineuvotteluissa Eskola kehotti maalaisliiton ryhmää varovaisen myöntyväiseen kantaan lain hyväksymisen suhteen³⁸¹. Eskola suhtautui varauksella sosiaalipoliittisiin, valtion menoja lisääviin uudistuksiin, mutta epäili niiden jatkuvan vastustamisen olevan puolueelleen pidemmän päälle tuhoisaa. Näkemyksensä hän ilmaisi maalaisliiton puoluevaltuuskunnalle: ”Voimme urhoollisesti yksin taistella paisuvia määrärahoja vastaan, mutta se on poliittisesti meille hyvin epäedullista koska kuitenkin häviämme.”³⁸²

Kaikkiin sosiaalipoliittisiin esityksiin ei kuitenkaan Eskolan mielestä pitänyt suostua ja etenkin maatalouden harjoittajien kannalta epäoikeudenmukaiseksi kokemiaan lakiesityksiä hän painokkaasti vastusti. Tällaisia olivat esimerkiksi vuonna 1961 käsittelyssä olleet työsuhde-eläkelaki ja lapsilisien korotus.³⁸³ Sosiaalipoliittikkaan liittyvien asioiden hoitamista Eskola piti kokonaisuudessaankin vaikeana haasteena.

³⁷⁹ Jääskeläinen 1980, 298–305.

³⁸⁰ Jääskeläinen 1980, 303–305.

³⁸¹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 9.4.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

³⁸² ML ryhmävaltuuskunnan pöytäkirja 19.11.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

³⁸³ ML eduskuntaryhmän pöytäkirjat 12.5.1961 ja 16.11.1961. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1960-1963. KMA.

Hän koki, että maalaisliitto joutui hallitusvastuussa ollessaan tekemään yksin likaa sosiaalipoliittisia päätöksiä ja ilman tukea vastustamaan opposition liian pitkälle meneviä ja yksipuolisia esityksiä. Vaikka Eskola myönsi tarpeen sosiaalisen kehityksen eteenpäin viemiseen, eivät epävakaat poliittiset olot antaneet mahdollisuutta pitkäjänteiselle työlle:

Sosiaalisen kehityksen tulisi tapahtua, niin kuin kaiken muunkin kehityksen, pitkäjänteisen, hyvin suunnitellun ja taloudellisiin mahdollisuuksiin rakentuvan ohjelman puitteissa. Vähemmistöhallitusten tai edes tilapäisluonteisten enemmistöhallitusten avulla tämä ei ole mahdollista. Tarvittaisiin poliittisesti vakiintuneempia oloja.³⁸⁴

Voidaan kuitenkin havaita, että Eskolan asennoituminen sosiaalipoliittisiin uudistuksiin ja hyvinvointivaltiokehityksen eteenpäin viemiseen muuttui eduskunnassa vietettyjen vuosien aikana hivenen myönteisemmäksi. Vaikka Eskola ei koskaan varauksetta kannattanut sosiaaliturvan parantamista, vaikuttaa hän 1960-luvulle tultaessa olleen aiempaa valmiimpi neuvottelemaan siihen liittyvistä kysymyksistä ja myöntäneen tarpeen sen kehittämiseen aiempaa auliimmin. Myös maalaisliitto puolueena oli 1960-luvulla, suhdanteiden parannuttua, valmis aiempaa kattavamman sosiaaliturvan rakentamiseen³⁸⁵. Eskolan asennemuutos tapahtui siis samaa matkaa maalaisliiton näkemyksen muutoksen kanssa.

1960-luvulle tultaessa suomalainen yhteiskunta kokonaisuudessaan eli uudistusten aikaa. Kaupungit kasvoivat maaseudun kustannuksella ja elinkeinorakenne ja sen myötä väestön elämäntapa kokivat suuria muutoksia.³⁸⁶ Kusti Eskola vaikuttaakin viimeisinä eduskuntavuosinaan olleen huolestunut nopeasta kehityksestä. Millaisia vaikutuksia muutoksilla yhteiskuntaan olisi? Vaikka taloudellinen kehitys oli hyvä asia, saattoi nopea eteenpäin meno Eskolan mielestä johtaa muilla alueilla ongelmiin ja perusarvojen katoamiseen: ”Autolla ajaessa nopeuden lisääntyessä vaara suurenee – vastuu lisääntyy. Näin myös yhteiskunnassa.”³⁸⁷

³⁸⁴ Kusti Eskolan puhe maalaisliiton puoluevaltuuskunnan kokouksessa 25.4.1960. Aa:33. KEA.

³⁸⁵ Hokkanen 2002, 546.

³⁸⁶ Vahtola 2002, 358–364.

³⁸⁷ Kusti Eskolan puhe kekrijuhlassa Kangaskylällä 1.11.1959. Aa:31. KEA.

Nopean kehityksen mukanaan tuomat uhat asettivat etenkin nuoren väestön elämään uudenlaisia haasteita, joihin Eskolan mielestä voitiin parhaiten vastata ”terveen elämäkatsomuksen, riittävän ammattitaidon ja yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja valvutuneisuuden avulla”.³⁸⁸ Puhuessaan tulevista haasteista Eskola palasikin ensimmäisinä eduskuntavuosinaan käyttämäänsä retoriikkaan ja vaatimukseen aidon maahengen ja kristillisen vakaumuksen vaalimisesta. Pyrkimyksenä tuli edelleen olla maaseutukeskeisen yhteiskunnan rakentamisen:

*Maaseutukeskeinen yhteiskunta ei saa olla poliittisten näkökohtien sanelema, vaan sen merkitys on syvällisempi ja se liittyy suomalaisen talonpoikaisväestön vakaumukselliseen elämäkatsomukseen.*³⁸⁹

Sen sijaan, että tempautuisi uusien tuulien vietäviksi, toivoi Eskola maaseutuväestön palaavan juurilleen ja perusarvojensa pariin. On kuitenkin huomionarvoista, ettei Eskola eduskuntapuheissaan harjoittanut aivan samankaltaista perinteisten arvojen ihannointia kuin maakunnissa puhuessaan. Muutosten keskellä maalaisliitonkin piti uudistua ja alkaa etsiä uusia äänestäjiä maanviljelijäväestön ulkopuolelta³⁹⁰. Tällaisessa tilanteessa voimakkaan muutosvastainen esiintyminen ei todennäköisesti olisi ollut puolueen eduskuntaryhmän puheenjohtajalta poliittisesti viisasta, minkä tämä ehkä itsekkin huomioi.

Eskolan toivomaan maaseutukeskeiseen yhteiskuntaan liittyi tärkeänä osana maatalouden aseman turvaaminen. Maataloutta kansainvälisesti vaivannut ylituotanto-ongelma, tuotannon kasvu kulutusta nopeammin³⁹¹, olikin Eskolan mukaan 1950- ja 60-lukujen taitteessa sekä maatalouden että maalaisliiton suurin haaste. Hän uskoi, ettei tilanne seuraavina vuosina tulisi ainakaan helpottamaan, vaan pikemminkin jatkuvasti pahenemaan, mikäli sen hallitsemiseksi ei löydetäisiä tehokkaita keinoja. Siinä missä teollisuustuotteiden menekki oli periaatteessa rajatonta, ei ihmisten ravinnontarve sitä ollut, joten maataloutta ei Eskolan mielestä voitu harjoittaa samoin periaattein kuin teollisuutta.³⁹² Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että Eskola olisi ollut täysin perinteisen

³⁸⁸ Kusti Eskolan puhe Juupajoella 27.10.1959. Aa:28. KEA.

³⁸⁹ Ibidem.

³⁹⁰ Hokkanen 2002, 562–563.

³⁹¹ Granberg 2004, 151–157.

³⁹² Kusti Eskolan puhe ryhmän toiminnasta 21.3.1960. Aa:33. KEA.

maatalouden puolustaja, tai vastustanut kaikkea maatalouden uudenaikaistamista ja muuttamista aiempaa enemmän liiketoiminnaksi. Päinvastoin, maataloudessakin tuli hänen mielestään pyrkiä tuotantokustannusten alentamiseen ja kilpailukyvyyn parantamiseen³⁹³. Jotta tähän olisi päästy, tarvittiin maatalouspolitiikassa pitkäjänteistä, tuotantosuunnaltaan tasapainotettua ohjelmaa, joka suunniteltaisiin kaikkien puolueiden yhteistyöllä. Kommunistien maatalousvihamielinen asenne ja pyrkimys maatalouden tekemiseen valtion tuesta riippuvaiseksi haittasivat Eskolan mielestä kuitenkin pahasti maatalousasioiden tarkoituksenmukaista, yhteistä hoitamista. Vanha tuottajien ja kuluttajien vastakkainasettelu nousi hänen puheissaan jälleen pintaan.³⁹⁴

Myös sosiaalidemokraattien johdon ja enemmistön Eskola koki yhteistyöhakuisuuden sijaan pyrkivän maalaisliiton alas ajamiseen ja maaseudun autoioittamiseen.³⁹⁵ Samanlaisia syytöksiä sosiaalidemokraatteja kohtaan oli maalaisliitossa esitetty jo vuoden 1958 vaalikamppailun aikana, jolloin näiden maatalousohjelmaa oli nimitetty ”maatalouden autoioittamisohjelmaksi”.³⁹⁶ Sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton välit olivatkin vuosikymmenten vaihteessa kireät. Suhteet kiristyivät erityisesti keväällä 1960, kun sosiaalidemokraatit aloittivat puoluekokouksensa jälkimainingeissa hyökkäävän, vähemmistöhallituksen ja presidentti Kekkonen vastaisen oppositiopolitiikan. Vastavetona maalaisliitto puolestaan päätti, ettei se vallinneessa tilanteessa suostuisi yhteistyöhön sosiaalidemokraattien kanssa.³⁹⁷ Sosiaalidemokraattien ”oppositiomieliala” kulminoitui heidän eduskuntaryhmänsä 13.5.1960 esittämään *välikysymyksen rautatiehallinnon piirissä ilmenneiden epäkohtien korjaamisesta*. Välikysymyksessä hallitusta syytettiin siitä, että se eduskunnan päätöksen vastaisesti oli tiedustellut veturi- ja vaunutilauksia ulkomailta. Lisäksi Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriötä ja rautatiehallitusta syytettiin monista muista väärinkäytöksistä asioidensa hoitamisessa.³⁹⁸

Keväällä 1960 jätettyä välikysymystä seuranneessa välikysymyskeskustelussa Kusti Eskola piti puheenvuoron, jossa kritisoi välikysymystä asialtaan vähäpätöiseksi ja

³⁹³ Kusti Eskolan puhe Autorannan paikallisosaston 40-vuotisjuhlassa 30.8.1959. Af:2. KEA.

³⁹⁴ Kusti Eskolan tilannekatsaus Jokikylällä 3.4.1960. Aa:33. KEA.

³⁹⁵ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa rautatiehallintoa koskevasta välikysymyksestä 31.5.1960. Valtiopäivät 1960, ptk.I, 894–897.

³⁹⁶ Hokkanen 2002, 409.

³⁹⁷ Jääskeläinen 1980, 305.

³⁹⁸ Jääskeläinen 1980, 306.

huonosti perustelluksi. Hän epäili kysymyksen tekijöiden pyrkivän vain hallituksen työn vaikeuttamiseen sekä toi esiin opposition toiminnan ristiriitaisuuden. Se oli huolissaan kotimaisesta työstä ja tuotannosta, mutta esimerkiksi kotimaisten pienviljelijöiden toimeentulo ei vaikuttanut sitä kiinnostavan. Eskola kuitenkin myönsi, että oppositiolla oli oikeus pyrkiä hallituksen kaatamiseen. Hän myös toivoi, että mikäli hallitus kaatuisi, saataisi seuraavasta hallitusratkaisusta sellainen, että se rauhoittaisi sisäpoliittista tilannetta.³⁹⁹ Käyty välikysymyskeskustelu sai lopulta erikoisen lopun, kun maalaisliiton Virolainen ilmoitti eduskunnan toivovan maahan saatavan eduskunnan enemmistöön nojautuvan hallituksen ja pyysi päiväjärjestykseen palaamista. Näin maalaisliitto tavallaan ehdotti epäluottamuslausetta omalle hallitukselleen, mikä myös eduskunnan äänestyksessä hyväksyttiin. Tämän jälkeen presidentti Kekkonen antoi Eskolalle tehtäväksi tiedustella puolueiden yhteistyövalmiuksia ja mahdollisuuksia uuden enemmistöpohjaisen hallituksen muodostamiseen.⁴⁰⁰

Voidaan havaita, että jatkuvat hallituskriisit ja epäsopu puolueiden välillä alkoi uuvuttaa Eskolaa viimeisinä vuosinaan eduskunnassa. Vaikka hän toisinaan itsekkin kärjisti puolueiden välejä syyttäen kovasanaisesti etenkin vasemmistupuolueita maatalousasioiden laiminlyömisestä, toivoi hän puolueiden löytävän keinoja yhteistyölle. Esimerkiksi hänen lähes jokaisessa vuosien 1958 ja 1962 välillä pitämässään maakuntapuheessa esiintyi toivomus sisäpolitiikan rauhoittumisesta⁴⁰¹.

Eskola kaipasi hallitusta, jonka ei olisi tarvinnut pelätä kaatumista, vaan joka olisi voinut tehdä työtään rauhassa ja saanut eduskunnassa esityksensä läpi.⁴⁰² Henkilökohtaisten kokemustensa perusteella hän tiesi, kuinka turhauttavaa oli toiminta hallituksessa, joka ei tällainen ollut. Hän kritisoikin osaa puoluetovereistaan siitä, että nämä maalaisliittolaisten vähemmistöhallitusten pystyessä pysymisen turvatakseen lietsoivat riitaa oppositiossa – jotta se ei yhdistyisi ja kykenisi kaatamaan hallituksia – vaikka sen sijaan olisi pitänyt pyrkiä rakentamaan sopua ja luoda pohjaa kaikkien kansanvaltaisten ryhmien yhteistyölle.⁴⁰³

³⁹⁹ Kusti Eskolan puheenvuoro keskustelussa rautatiehallintoa koskevasta välikysymyksestä 31.5.1960. Valtiopäivät 1960, ptk.I, 894–897.

⁴⁰⁰ Jääskeläinen 1980, 307.

⁴⁰¹ Kusti Eskolan puheet vuosina 1958–1962. KEA.

⁴⁰² Esim. Kusti Eskolan puhe Autiorannan paikallisosaston 40-vuotisjuhlassa 30.8.1959. Af:2. KEA.

⁴⁰³ Kusti Eskolan tilannekatsaus Sievissä 6.1.1960. Aa:34. KEA.

Eskolalle oli tärkeämpää, että kyettäisi saamaan kokoon toimintakykyinen hallitus, kuin se että maalaisliitto saisi vuodesta toiseen jatkaa kivikkoisen hallituspolitiikan itseoikeutettuna johtajana. Tämän näkemyksen hän oli ilmeisesti omaksunut pikku hiljaa, seurattuaan pitkään lähietäisyydeltä hallitusten vaikeuksia. Aiemmin urallaan hän oli ollut pikemminkin sitä mieltä, ettei maalaisliiton tulisi ottaa hallituksiinsa pienempiä puolueita, sillä niiden ministerinpaikat olisivat pois siltä itseltään⁴⁰⁴.

Eskola vaikuttaa toivoneen maalaisliiton lähentymistä erityisesti sosiaalidemokraattien kanssa; puolueiden välien ajoittaisesta vakavastakin tulehtumisesta huolimatta. Yhteistyön edellytyksinä hän kuitenkin piti sosiaalidemokraattien yhdistymistä, uudistumista ja luottamusta herättävän ulkopoliittisen linjan vakiinnuttamista puolueessa.⁴⁰⁵ Eskola ei suhtautunut ehdottoman torjuvasti kumpaankaan hajonneen SDP:n puolikkaaseen, leskisläisiin tai skogilaisiin, mutta toivoi ennen kaikkea puolueen kykenevän yhdistymään. Yhteydenpidossa SDP:n kanssa piti kuitenkin Hokkasen mukaan niin Eskolan kuin muidenkin olla varovaisia, sillä jokainen sananvaihto tulkittiin helposti epäilyttäväksi ”hallitusneuvotteluksi”⁴⁰⁶.

Yhteistyöhön kommunistien kanssa ei sen sijaan tullut Eskolan mielestä pyrkiä. Hän kritisoi voimakkaasti liiallista kommunistien tukeen tuudittautumista, jota maalaisliitto ajoittain harjoitti. Samalla hän vaati puoluettaan tekemään asenteensa kommunismiin niin selväksi, ettei kukaan voisi sitä kyseenalaistaa.⁴⁰⁷ Tämä kehoitus oli todennäköisesti suunnattu erityisesti presidentti Kekkoselle ja hänen lähipiirilleen. Ehdottomuus kommunisteja kohtaan toi Eskolan toiveeseen puolueiden yhteistyöstä hivenen ristiriitaiseen vivahteen. Tuli pyrkiä lähentymiseen ja yhteistyöhön, mutta kommunistit oli jätettävä kaiken tämän ulkopuolelle. Tietyistä ideologisista periaatteistaan kokenut poliitikko ei uransa loppuaikoinakaan ollut valmis tinkimään edes sisäpolitiikan rauhoittumisen toivossa.

⁴⁰⁴ Hokkanen 20021,355.

⁴⁰⁵ Vaalipuhe 1962 (Kusti Eskolan muistikirja). Aa:33. KEA.

⁴⁰⁶ Hokkanen 2002, 482.

⁴⁰⁷ Kusti Eskolan puhe Helsingissä 10.2.1960. Aa:33. KEA.

3.3. ”Ryhmän linjalla” Kekkonen linjan vastapuolella

Vuosina 1958–1962 maalaisliitossa käytiin jatkuvaa sisäistä voimanmittelöä. Tämän seurauksena muodostui varsin pysyvä kahtiajako, johon suuri osa puolueväestä joutui ainakin jollain tasolla ottamaan kantaa. Kahtiajaon linjat muotoutuivat selkeiksi viimeistään yöpakkaskriisin jälkeen. Presidentin linja oli ottanut voiton puolueen enemmistöstä ja alkoi yhä vahvemmin tiivistyä K-linjana tunnetuksi tulleeeksi kiinteäksi, valtansa kasvattamiseen pyrkineeksi ryhmäksi. K-linjan vastapuoleksi puolestaan muodostui sen ulkopuolelle jääneistä koostuva hajanainen joukko, jota toisinaan kutsuttiin S-linjaksi sen merkittävien edustajien, puheenjohtaja Sukselaisen ja vuonna 1960 puoluesihteeriksi valitun Pekka Silvolan mukaan. S-linja ei kuitenkaan K-linjan tapaan ollut järjestäytynyt ”klikki”, vaan se piti itseään puolueen enemmistönä ja ”varsinaisena maalaisliittona”. Sukselainen antoikin joukolle nimen ”ryhmän linja” ja pyrki näin korostamaan omaa puolueettomuuttaan. Ryhmän linjalla ei ollut selkeää johtajaa, joten sen edustajista etenkin Sukselainen ja Virolainen kävivät jatkuvaa keskinäistä kilpailua asemastaan maalaisliitossa.⁴⁰⁸

Yöpakkaskriisin jälkeen Kusti Eskola kuului puolueessaan selkeästi S-linjan tai ryhmän linjan edustajiin, eikä hänen suhteensa K-linjalaisiin ollut ongelmaton. Vaikka Eskola aiemmin oli ollutkin hieman syrjässä puolueensa sisäisestä valtakamppailusta, nousi hän nyt näkyväksi ryhmän linjan ääneksi. Ajoittain Eskolan voidaan katsoa kohonneen jopa jonkinlaiseksi oppositiojohtajaksi, joka keräsi taakseen samoin ajattelevia, K-linjaan kriittisesti suhtautuneita maalaisliittolaisia ja esiintyi kiistatilanteissa näiden edustajana. Muun muassa jotkut puoluevaltuuskunnan jäsenet presidentti Kekkonen määritteli ”Eskolan kannattajiksi”⁴⁰⁹.

Toisinaan K-linjalaiset myös epäilivät Eskolan olleen mukana organisoimassa erilaisia pienen piirin kokoontumisia, joissa K-linjan vastustajat olisivat suunnitelleet maalaisliiton linjan muuttamista ja Kekkonen uudelleenalinnan estämistä.⁴¹⁰ Jonkinlaisia kokoontumisia olikin, ja paikoin ne ärsyttivät myös muita kuin K-linjalaisia. Esimerkiksi puheenjohtaja Sukselainen raportoi toisinaan harmistuneena Kekkoselle, että tietty ”oikeiden alkiolaisten” joukko ryhmässä harjoitti politikointia

⁴⁰⁸ Hokkanen 2002, 453–459.

⁴⁰⁹ Urho Kekkonen päiväkirja 27.4.1959. Suomi 2001, 226.

⁴¹⁰ Urho Kekkonen päiväkirja 8.12.1959. Suomi 2001, 293.; Urho Kekkonen päiväkirja 17.4.1959. Suomi 2001, 223.

hänen selkensä takana ja esimerkiksi kävi keskusteluja muiden puolueiden kanssa.⁴¹¹ Tässä toiminnassa Eskola lienee ollut mukana. Epäily pyrkimyksestä Kekkonen syrjäyttämiseen vaikuttaa sen sijaan vahvasti liioitellulta. Vaikka Eskola ei Kekkonen varaukseton tukija ollutkaan, ei lähteistä ole löydettävissä viitteitä siitä, että tämä olisi vakavasti etsinyt kilpailevaa ehdokasta Kekkoselle. On myös huomionarvoista, että esimerkiksi vuoden 1961 noottikriisin aikaan Eskola jälleen puhui voimakkaasti Kekkonen presidenttiyden puolesta⁴¹². Aivan K-linjan epäilemässä mittakaavassa hän ei siis sen vastaista kulussientakaista toimintaa harjoittanut. Avoimia kiistoja Eskolan ja K-linjan välillä esiintyi sen sijaan usein. Ensimmäisen kerran välit kiristyivät alkuvuodesta 1959, jolloin neuvoteltiin uudesta hallituspohjasta.

Fagerholmin III hallituksen eroa seuranneet hallitusneuvottelut olivat vaikeat. Kaikkia puolueita tyydyttävän ratkaisun löytäminen vaikutti lähes mahdottomalta tehtävältä.⁴¹³ Maalaisliitosta hallituksen muodostamista yritti ensin Sukselainen ja sen jälkeen Kleemola, mutta molempien yritykset kariutuivat. Puolueen sisälläkin oli erimielisyyksiä hallituspohjasta, sillä oikeisto ei voinut hyväksyä kommunistien mukaan tuloa, mitä esimerkiksi presidentti Kekkonen puolestaan piti varteenotettavana vaihtoehtona. Myös tulevan hallituksen maalaisliittolaisista ministereistä oli kiistaa. Kekkonen kielsi ottamasta hallitukseen Fagerholmin III hallituksen jäseniä ja toivoi sinne vahvaa K-linjalaista edustusta. Osaa eduskuntaryhmästä puolestaan epäilytti esimerkiksi Korsimon nostaminen ministerin paikalle. Kusti Eskola torjui yhteistyön kommunistien kanssa ja asettui näin puolueensa oikeistoon, presidentin linjaa vastaan.⁴¹⁴ Henkilökysymyksiin hän ei ilmeisesti kuitenkaan ennen hallituksen muodostamista ottanut kantaa.

Kun hallitusasiaa tammikuun alussa puitiin eduskuntaryhmän kokouksessa, ajautui Eskola sanaharkkaan Matti Kekkonen kanssa. Eskolan mielestä maalaisliiton tuli suoda Sukselaiselle uusi mahdollisuus hallitusvaihtoehtojen kartoittamiseen, jonka jälkeen siirtää neuvotteluiden vetovastuu muille puolueille. Pääasia oli se, ettei kommunisteja otettaisi hallitukseen. Eskola myös ilmaisi varovaisen kannatuksensa maalaisliiton

⁴¹¹ Hokkanen 2002, 477.

⁴¹² ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 16.11.1961. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1960–1963. KMA.

⁴¹³ Jääskeläinen 1980, 296–297.

⁴¹⁴ Hokkanen 2002, 445–448.

vähemmistöhallitukselle, mihin Matti Kekkonen esitti vastalauseensa. Tämä epäili, ettei pelkkä maalaisliiton hallitus ehkä olisi kykenevä ratkaisemaan ulkopoliittista tilannetta.⁴¹⁵ M. Kekkonen oli aiemmin ilmaissut kannattavansa isänsä kaavailemaa kansanrintamahallitusta, missä kommunistitkin voisivat mahdollisesti olla mukana⁴¹⁶, ja oli ilmeisesti edelleen samalla kannalla. Tätä Eskola ei puolestaan voinut hyväksyä. M. Kekkonen puheenvuoron jälkeen Eskola lakonisesti totesikin, että oli ikävä kuulla asioiden olevan sillä tavoin, ettei maalaisliitto voinut niitä hoitaa.⁴¹⁷

Eskola palasi asiaan uudestaan muutaman päivän kuluttua Kekkonen kanssa käymästään kiistasta, toivoi jälleen että hallitusneuvotteluvastuu annettaisi jollekin muulle ja lisäsi, että jos tämä ei olisi mahdollista, olisi pelkkä maalaisliiton hallitus paras ratkaisu.⁴¹⁸ Kauaa ei Eskolan tarvinnutkaan toiveensa toteutumista odotella, sillä seuraavana päivänä Sukselainen muodosti maalaisliittolaisen vähemmistöhallituksen.⁴¹⁹ Vaikka hallituspohja oli Eskolan mielestä vallinneessa tilanteessa kelvollinen, ei hallituksen koostumus antanut aiheita iloon. Ministereiksi nousivat esimerkiksi Kekkonen miehet Karjalainen, Kleemola ja Korsimo, joihin Eskola suhtautui melko penseästi. Kekkonen kertoikin Eskolan luvanneen hallitukselle samanlaista ”lojaaliutta”, kuin mitä edellinen hallitus oli saanut eräiltä uusista ministreistä.⁴²⁰ Yöpakkasten aikaiset tapahtumat olivat yhä Eskolan mielessä, eikä hän ollut unohtanut joidenkin maalaisliittolaisten asennoitumista edellistä hallitusta kohtaan. Myös se, että Fagerholmin III hallituksen ministerit ehdottomasti torjuttiin uutta hallitusta muodostettaessa, oli omiaan aiheuttamaan katkeruutta. Virolaisen muistelmista on selkeästi havaittavissa tämän kokeneen, että tälläkin tavoin heidät epäoikeudenmukaisesti asetettiin kantamaan syyllisyyttä yöpakkasista ja Eskolalla lienee ollut samankaltaisia ajatuksia⁴²¹.

Seuraava konfliktin paikka Eskolan ja K-linjan välillä tuli eteen jo saman vuoden maaliskuussa, jolloin ongelmaksi muodostui suhtautuminen hajonneen SDP:n puolikkaisiin. Ahti Karjalainen oli käyttänyt valtion omistajavaltaa hyväkseen ja vaihtanut eräiden valtionyhtiöiden hallintoneuvostojen koostumuksia korvaten

⁴¹⁵ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 9.1.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

⁴¹⁶ Hokkanen 2002, 447.

⁴¹⁷ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 9.1.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

⁴¹⁸ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 12.1.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

⁴¹⁹ Jääskeläinen 1980, 297.

⁴²⁰ Urho Kekkonen päiväkirja 25.2.1959. Suomi 2001, 201.

⁴²¹ Virolainen 1986, 100–104.

leskisläisiä edustajia skogilaisilla sekä pudottanut Leskisen itsensä pois Otanmäki Oy:n hallintoneuvoston puheenjohtajan paikalta. Menettely nosti lehdistössä valtaisan maalaisliittoon kohdistuneen kritiikin vyöryn, joka sai puolueen eduskuntaryhmän pyrkimään tilanteen korjaamiseen. Ryhmä ilmoitti SDP:n ryhmälle, ettei ollut etukäteen ollut tietoinen asiasta, eikä hyväksynyt Karjalaisen menettelyä. Useat maalaisliittolaiset kansanedustajat ilmaisivat myös henkilökohtaisesti vastustavansa käytettyä toimintatapaa.⁴²²

Kusti Eskola esiintyi keskustelussa erityisen voimakkaasti Karjalaista vastaan. Hän tuomitsi tämän menettelyn pahoitellen sen mahdollisesti puolueiden yhteistyölle aiheuttamia vaikeuksia. Eskola epäili maalaisliiton ”määrätyn linjan” liittyvän asiaan, kun taas puolueen ja eduskuntaryhmän enemmistöllä ei hänen mukaansa ollut siihen osaa eikä arpaa.⁴²³ Eskola myös mahdollisesti pyrki epävirallisten neuvotteluiden kautta paikkailemaan ryhmien välejä. Kekkonen kertoi päiväkirjassaan huhuista, joiden mukaan Eskola, Sukselainen ja Pakkanen olisivat neuvotelleet Leskisen ja Kaarlo Pitsingin kanssa.⁴²⁴ Huhujen todenperäisyys oli kyseenalainen, mutta niillä oli todennäköisesti merkitystä ainakin Kekkonen Eskolaa kohtaan tuntemalle luottamukselle – tai sen puutteelle.

Kekkonen suivaantui ryhmälle Karjalaisen haukkumisesta, jota venäläisetkin olivat moittineet.⁴²⁵ Hänen mielestään jutussa ei ollut niinkään kyse Karjalaisesta tai tämän toiminnasta, vaan linjavedosta. Siitä, tehtäisiinkö yhteistyötä leskisläisten vai skogilaisten kanssa. ”Päähenkilönä” jutun kärjistämisessä Kekkonen piti Eskolaa⁴²⁶, jonka sosiaaliministeri Eeli Erkkiläkin oli kertonut pelaavan rumin ottein hallitusta vastaan⁴²⁷. Presidentin suuttumusta lisäsi vielä se, että juttu vuosi lehtiin, jotka vuolaasti uutisoivat maalaisliiton sisäisestä kriisistä. Tietojen vuotamisesta syytettiin Eskolaa ja Virolaista⁴²⁸, mikä on mielenkiintoista, sillä eduskuntaryhmän puheenjohtajana Eskola oli yleensä hyvin tarkka siitä, mitä asioita julkisuuteen päästettiin⁴²⁹. Jos Eskola jutun

⁴²² Hokkanen 2002, 478–479.

⁴²³ Ibidem.

⁴²⁴ Urho Kekkonen päiväkirja 24.3.1959. Suomi 2001, 213.

⁴²⁵ Hokkanen 2002, 478–479.

⁴²⁶ Urho Kekkonen päiväkirja 3.4.1959. Suomi 2001, 216.

⁴²⁷ Urho Kekkonen päiväkirja 8.4.1959. Suomi 2001, 216.

⁴²⁸ Hokkanen 2002, 478–479.

⁴²⁹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 21.3.1957. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 6.11.1956–5.11.1957. KMA.

oli vuotanut, oli hän siis todennäköisesti tehnyt sen tarkoituksella ja harkiten. Kekkonen purki suuttumustaan maalaisliittolaisia kohtaan neuvottelussa Sukselaisen, Virolaisen ja Eskolan kanssa sekä varoitteli näitä uusista yöpakkasista, mikäli ryhmä ei saisi rivejään kokoon ja ratkaisua aikaan. Karjalainen oli syytösten seurauksena uhannut erota ministerin tehtävästään, mitä ei Kekkonen mielestä missään tapauksessa saanut päästää tapahtumaan.⁴³⁰ Tilanne ratkesikin lähes heti tämän jälkeen siten, että Karjalainen esitti eduskuntaryhmälle toiminnastaan selonteon, jonka Eskola ryhmän puolesta esittämässään päätöslauselmassa hyväksyi ja totesi asian loppuun käsitellyksi.⁴³¹ Ilmapiiiri oli kuitenkin edelleen kireä.⁴³²

Pieniä kiistoja Eskolan ja Kekkonen välillä esiintyi tämänkin jälkeen toistuvasti. Yleensä syynä olivat hallituspolitiikkaan ja ulkopolitiikkaan liittyvät kysymykset. Kekkonen ei voinut hyväksyä joitain Eskolan kannanottoja, ja esimerkiksi keväällä 1959 Eskolan jättämä esitys ryhmän lausumaksi puoluevaltuuskunnalle sai välit kiristymään⁴³³. Kekkonen ei hyväksynyt lausuman ulkopolitiikkaa käsittelevää osaa, jossa viitattiin syksyn 1958 tapahtumiin ja pyysi Eskolaa jättämään sen pois. Eskola puolestaan kiivastui vaatimuksesta, joka ikävällä tavalla muistutti yöpakkasajan tapahtumista ja presidentin silloisesta toiminnasta. Vastauksena Kekkoselle hän tämän kertoman mukaan ilmoittikin, että ryhmä oli vain tahtonut auttaa presidenttiä, mutta ”jos tasavallan presidentti ei maalaisliiton apua tarvitse, niin voimme olla auttamattakin”.⁴³⁴

Kokouksessaan eduskuntaryhmä lopulta hylkäsi Eskolan lausumaehdotuksen – ensin sen ulkopoliittisen osan ja lopulta koko lausuman – joten Kekkonen tahto toteutui.⁴³⁵ Presidentti oli kuitenkin yhä ärtynyt Eskolan menettelystä ja läksytti tätä ja muutamaa muuta seuraavana päivänä Tamminiemessä luennoiden ulkopolitiikasta ja vastuullisesta asioiden hoitamisesta. Eskolalle Kekkonen totesi, ettei koskaan aiemmin presidenttinä ollessaan ollut saanut vastaansa yhtä röyhkeää kielenkäyttöä, kuin tältä edellispäivänä. Rauhoittunut Eskola esiintyi tilanteessa ilmeisesti sovittelevasti, vakuutellen olevansa presidentin kanssa samalla linjalla ulkopolitiikassa.⁴³⁶ Tämä ei ollut viimeinen kerta,

⁴³⁰ Urho Kekkonen päiväkirja 9.4.1959. Suomi 2001, 219.

⁴³¹ ML ryhmävaltuuskunnan pöytäkirja 9.4.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

⁴³² Hokkanen 2002, 479.

⁴³³ Hokkanen 2002, 482.

⁴³⁴ Urho Kekkonen päiväkirja 23.4.1959. Suomi 2001, 225.

⁴³⁵ Hokkanen 2002, 483.

⁴³⁶ Urho Kekkonen päiväkirja 24.4.1959. Suomi 2001, 225–226.

kun Kekkonen ja Eskolan välit kiristyivät, mutta aivan yhtä dramaattisia yhteenottoja ei enää saatu kokea. Kun aikaa yöpakkasista kului, sai Eskola Kekkonen silmissä ilmeisesti lopulta hieman salonkikelpoisuuttaan takaisin. Esimerkiksi vuonna 1960 hän sai Kekkonen aloitteesta toimia jälleen hallitusneuvottelijana⁴³⁷. Myös avoimet konfliktit miesten välillä vähenivät.

Suuri kriisin paikka maalaisliitolle oli Veikko Vennamon ero puolueesta ja kilpailevan puolueen Suomen Pientalonpoikien Puolueen perustaminen vuonna 1959. Tätä edelsi pitkä ja moninainen tapahtumasarja, jossa Vennamo ajoittain hieman kyseenalaisin keinoin taisteli asemastaan.⁴³⁸ Ei siis liene yllätys, ettei Eskolakaan katsonut Vennamon toimintaa hyvällä, tietyistä häntä ja Vennamoa yhdistäneistä tekijöistä huolimatta. Eskola ja Vennamo olivat nousseet eduskuntaan yhtä aikaa ja ensimmäisinä eduskuntavuosinaan tehneet yhteistyötä uusien nuorten edustajien ryhmässä. Yhteistä heille oli myös pyrkimys pienviljelijöiden aseman parantamiseen ja kiinnostus heikosti tuottavien maaseutualueiden asioihin. Miesten toimintatavat olivat kuitenkin hyvin erilaiset. Ryhmäkuria ja maalaisliiton edustajien yhtenäistä esiintymistä kannattanutta Eskolaa ärsytti suuresti Vennamon taipumus sooloiluun ja esiintymiseen ryhmäänsä vastaan, mistä hän eduskuntaryhmän kokouksissa oli vuosien saatossa Vennamoa toisinaan moittinutkin⁴³⁹.

Vennamon ero puolueesta oli Eskolan mielestä kuitenkin huono ratkaisu. Hän katsoi eron pirstouttaneen vaarallisella tavalla maaseudun yhtenäisyyttä hyödyttäen lähinnä kommunisteja, jotka pitivät rivinsä yhtenäisinä. Näkemyksensä hän toi esiin eduskuntaryhmän toimintaa käsittelevässä selonteossaan: ”Vennamo kumppaneineen on lähtenyt arveluttavalle tielle, joka johtaa maaseudun voimien heikkenemiseen, kansan tappioon ja kommunistien voittoon.” Eskola katsoi, ettei mitään asiallista syytä Vennamon irtiottoon ollut ja että menettelytapoja koskevat erimielisyydet puolueessa tulisi sopia. Ei antaa niiden johtaa hajoamiseen.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Jääskeläinen 1980, 307.

⁴³⁸ Hokkanen 2002, 387–410.

⁴³⁹ Esim. ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 6.3.1952 ja 20.3.1952. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 18.12.1951–2.3.1955. KMA.

⁴⁴⁰ ”Ryhmän toiminta”, Kusti Eskolan puhe 21.3.1960. Aa: 32. KEA.

Vennamon uuden puolueen linjauksia Eskola arvioi kärkevästi: ”Äärioikeistolainen ulkopoliitikka ja kommunistinen talouspolitiikka”.⁴⁴¹ On mielenkiintoista, että hänen mielestään Vennamon olisi kuitenkin ollut mahdollista jatkaa maalaisliitossa, mikäli erimielisyydet olisi sovittu. Maalaisliiton johdon piirissä Eskolan suhtautuminen Vennamoon ei siis todennäköisesti ollut lainkaan kiivaimmasta päästä, eikä hän vaikuta tunteneen Vennamoa kohtaan erityisen suurta katkeruutta. Eniten Eskola oli huolestunut niistä maalaisliiton äänestäjistä, jotka siirtyisivät Vennamon uuden puolueen kannattajiksi. Tämä olikin aiheellinen huoli, sillä 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun vaaleissa suuri joukko etenkin pienviljelijöitä ja maaseudun syrjäytynyttä väestöä antoi äänensä Vennamon puolueelle, jonka vaalimenestys näin ollen oli varsin hyvää⁴⁴².

Tarkasteltaessa Eskolan ja K-linjan edustajien keskinäisiä välejä nousee erityisen ongelmallisena esiin Eskolan ja Korsimon suhde. Vaikka miehillä oli takanaan pitkä yhteistyö esimerkiksi Suomen Pankin pankkivaltuusmiehinä, oli molemminpuolinen epäluottamus heidän välillään jatkuvasti havaittavissa. Erityisesti suhde kärjistyi yöpakkasten aikana ja niiden jälkeen. Puoluesihteri Korsimolla oli tapana raportoida Kekkoselle maalaisliiton eduskuntaryhmän asioista sekä puolueen poliitikkojen sanomisista⁴⁴³. Näissä raporteissa Eskola yleensä esitettiin erittäin negatiivisessa sävyssä – Kekkosena vastaisena epäsovun lietsojana.⁴⁴⁴ Raporteilla lienee väistämättä ollut jonkinlainen vaikutus myös Kekkosena näkemyskseen Eskolasta, vaikka Eskola oli vain yksi monista Korsimon Kekkoselle mustamaalaamista poliitikoista, eikä Kekkonen toki mielipiteitään vain Korsimon puheiden pohjalle rakentanut.

Korsimon negatiiviset arviot Eskolasta eivät rajoittuneet vain selontekoihin Kekkoselle, vaan Jukka Nevakiven mukaan tämä raportoi Eskolan toiminnasta myös neuvostoliittolaisille. Neuvostoliiton Helsingin-suurlähettiläs Aleksei Zaharov, joka käytti Korsimoa tärkeimpänä linkkinään maalaisliittoon, sai kuulla puolueen sisäisestä pienestä ryhmästä, joka yöpakkashallitusta muodostettaessa oli yrittänyt muuttaa Suomen ulkopoliittista linjaa. Eskolaa Korsimo kuvaili Zaharoville ”kiihkomieliseksi, vanhakantaiseksi oikeistolaiseksi, jolla on vakavia erimielisyyksiä puolueen johdon

⁴⁴¹ Kusti Eskolan puhe Kokkolassa 2.3.1959. Af: 2. KEA.

⁴⁴² Meinander 1999, 349.

⁴⁴³ Hokkanen 2002, 342.

⁴⁴⁴ Esim. Urho Kekkosena päiväkirja 3.12.1958. Suomi 2001, 150.; Urho Kekkosena päiväkirja 25.2.1959. Suomi 2001, 200.

kanssa”. Syksyllä 1959 Korsimo puolestaan valitti, että Eskola ja Virolainen yrittivät juonitella ”niiden piirien kanssa, joiden tuella edellissyksynä pääsivät hallitukseen”.⁴⁴⁵ Korsimon harjoittamaan Eskolan ”itään päin panetteluun” viitataan myös Sakari Virkkusen kirjoittamassa teoksessa Korsimosta.⁴⁴⁶

Voidaan pohtia, millainen vaikutus Korsimon puheilla oli neuvostoliittolaisten näkemykseen Eskolasta. Eskola oli jo aiemmin urallaan esittänyt melko kriittisesti Neuvostoliittoa arvioivia kannanottoja ja ollut lisäksi mukana Fagerholmin III hallituksessa, joten kun Korsimo vielä leimasi hänet Neuvostoliitto-vastaiseksi oikeistolaiseksi, ei naapurimaan edustajien keskuudessa todennäköisesti tunnettu häntä kohtaan kovin suurta luottamusta. Maalaisliitossa Eskola ei myöskään missään tapauksessa ollut aktiivisimpia Neuvostoliitto-yhteyksien ylläpitäjiä. Esimerkiksi Neuvostoliiton Suomen-suurlähettilään Viktor Vladimirovin muistelmissa häntä ei mainita lainkaan, vaikka teos sisältää ainakin lyhyitä viittauksia huomattavan moniin Eskolan aikalaispoliitikkoihin⁴⁴⁷.

Kollegoidensa tavoin⁴⁴⁸ myös Eskola kuitenkin jossain määrin pyrki neuvostoliittolaisten suosioon. Hän teki itäiseen naapuriin useita matkoja, jotka tutustumisvierailuineen, puheineen ja maljankohottamisineen olivat erittäin ystävyshenkisiä⁴⁴⁹. Esimerkiksi vuonna 1961 Eskola vieraili Leningradissa ja Moskovassa Neuvostoliiton Korkeimman Neuvoston kutsumana kehuen vuolaasti kaupungeissa tapahtunutta kehitystä sekä niiden sivistys- ja talouselämälle asetettuja korkeita tavoitteita⁴⁵⁰. Tarpeen tullen Eskolakin siis hallitsi idänsuhteiden retoriikan.

Jos Korsimo pyrkikin jatkuvasti esittämään Eskolan negatiivisessa valossa, ei Eskolakaan kohdellut Korsimoa silkkihansikkain. Korsimon toimintatapa ja otteet, joita etenkin maalaisliiton eduskuntaryhmässä muutenkin usein kritisoitiin⁴⁵¹, eivät lainkaan miellyttäneet Eskolaa. Useissa tilanteissa hän vastustikin tärkeiden tehtävien antamista

⁴⁴⁵ Nevakivi 1996, 182–185.

⁴⁴⁶ Virkkunen 1976, 310.

⁴⁴⁷ Vladimirov 1993.

⁴⁴⁸ Hokkanen 2002, 19–20.

⁴⁴⁹ Esim. ”Matka Neuvostoliittoon huhtikuussa 1956” (Kusti Eskolan matkapäiväkirja). B:6. KEA. ; ”Neuvostoliiton matkalla 1961” (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:5. KEA.; Kusti Eskolan puhe atsurialaisille ja gruusialaisille (ei päiväystä). Aa:5. KEA.

⁴⁵⁰ ”Neuvostoliiton matkalla 1961” (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:5. KEA.

⁴⁵¹ Hokkanen 2002, 465.

Korsimon hoidettavaksi – ilmeisesti tämän luotattavuutta ja lojaaliutta epäillen. Esimerkiksi Fagerholmin III hallituksen kohtalosta päätettäessä, yöpakkaskriisiä selvitettäessä, Eskola vastusti Korsimon neuvotteluihin mukaan ottamista. Päiväkirjassaan presidentti Kekkonen kertoi kuulleensa kahden hallituksen jäsenen tuolloin jopa pyytäneen, että Korsimolta evättäisiin kokonaan osanotto eduskuntaryhmän kokouksiin ja epäili toisen pyytäjistä olleen Eskola⁴⁵². Vallinneessa kireässä tilanteessa Eskola myös vastusti hallituksen kaatamiseen pyrkineen Korsimon valitsemista eduskuntaryhmien välisten neuvotteluiden hoitajaksi⁴⁵³. Pyrkimys Kekkonen luottomiehen ulkopuolelle sulkemiseen luonnollisesti ärsytti paitsi herkkää miestä itseään, myös presidenttiä, joiden molempien lausunnot Eskolasta muuttuivat yhä kriittisemmiksi.

Myös Eskola kuitenkin jatkoi Korsimon kritisoimista. Vuodenvaihteessa 1959–1960 maalaisliitossa keskusteltiin puoluesihteerin vaihtamisesta, sillä Korsimoa kohtaan esiintyi laajaa tyytymättömyyttä⁴⁵⁴. Korsimo itse kirjoitti jo toukokuussa 1959 Kekkoselle harkitsevansa puoluesihteerin tehtävän jättämistä ja mainitsi erääksi suurimmista syistä sen, että maalaisliiton eduskuntaryhmä oli ajojahdissa häntä vastaan. Syyttävä sormi osoitti etenkin Eskolaan ja Virolaiseen. Samalla Korsimo valitti eduskuntaryhmän olevan ”täydellisesti oikeistolaisen hallussa”.⁴⁵⁵ Vaikka Korsimon kirjeestä voidaan havaita pyrkimys omien epäonnistumisten vierittämiseen muiden harteille, oli hän oikeassa epäillessään Eskolan toimivan häntä vastaan.

1959–1960 Eskola todella työskenteli varsin aktiivisesti Korsimon eron puolesta. Ryhmän toimintaa käsittelevässä puheessaan maaliskuussa 1960 hän ei maininnut Korsimoa nimeltä, mutta tuomitsi selkein sanoin puolueessa esiintyneen yksilöiden vallan tavoittelun ohi puolueen edun. Samalla hän totesi, että tarvittaessa puolueessa olisi tehtävä ”kipeitäkin leikkauksia” yhteisen edun nimissä. Tällä hän mitä ilmeisimmin viittasi Korsimon korvaamiseen. Puheensa lopussa hän vetosi vielä maalaisliiton kenttäväkeen, jotta sekin olisi asian suhteen valppaana:

⁴⁵² Urho Kekkonen päiväkirja 3.12.1958. Suomi 2001, 150.

⁴⁵³ Hokkanen 2002, 440.

⁴⁵⁴ Hokkanen 2002, 465–466.

⁴⁵⁵ Korsimon kirje Kekkoselle toukokuussa 1959. Urho Kekkonen vuosikirjat 1959. UKA.

*Maaseutuväestön on erityisen tarkasti seurattava puolueen toimintaa ja kovin ottein puututtava tapahtumien kulkuun, jos sen luottamushenkilöt väärin käyttävät heille uskottua asemaa.*⁴⁵⁶

Eduskuntaryhmän keskustellessa Korsimon kysymyksestä vaati Eskola Hokkasen mukaan myös ryhmää päättämään kantansa asiaan pikaisesti, eikä antanut Korsimon selittää omia ratkaisujaan.⁴⁵⁷ Jälkikäteen Johannes Virolainen on arvioinut, että Eskolan voimakas esiintyminen Korsimon eron puolesta vaikutti suuresti myös ryhmän päätökseen vaatia tämän eroa. Eskola ei ”pelännyt Kekkoson terveisiä”, joten ryhmänkään ei tarvinnut niitä pelätä.⁴⁵⁸ K-linjan ja järjestöväen keskuudessa eduskuntaryhmän ottama vahva eroa puoltava kanta herätti ärtymystä. Ryhmän katsottiin sekaantuneen liikaa asiaan, joka kuului muiden päätettäväksi. Lisäksi jotkut kokivat ryhmän pettäneen Korsimon.⁴⁵⁹ Eskolan näkyvä esiintyminen Korsimoa vastaan lienee kirvoittanut myös henkilökohtaiseen kritiikkiin häntä kohtaan.

Korsimon seuraajaksi Eskola ilmeisesti ajoi Pekka Silvolaa⁴⁶⁰, joka K-linjan pettymykseksi lopulta suurella ääntenemmistöllä valittiinkin tehtävään.⁴⁶¹ Itse Eskola ei missään vaiheessa tavoitellut puoluesihteerin paikkaa, vaikka Keski-Pohjanmaan maalaisliiton Kustaa Hirvilammi eräässä vaiheessa nostikin hänet esiin potentiaalisena Korsimon seuraajana.⁴⁶² Korsimon erolla oli kuitenkin positiivinen vaikutus myös Eskolan asemaan maalaisliitossa. Hokkasen mukaan eron seurauksena K-linjan valta hetkellisesti heikentyi, kun taas nelikosta Sukselainen, Virolainen, Eskola ja uusi puoluesihteeri Silvola muodostui hetkeksi puolueen jopa vaikutusvaltaisimpana pidetty voimaryhmä⁴⁶³.

Vaikka Eskola eduskuntauransa viimeisinä vuosina asettui usein törmäyskurssille K-linjan kanssa, oli hänen asemansa maalaisliiton eduskuntaryhmässä edelleen hyvä, kuten Korsimon eroon liittyvistä tapahtumistakin saattaa päätellä. Heti yöpakkaskriisin jälkeen tammikuussa 1959 Eskola jälleen valittiin eduskuntaryhmän puheenjohtajaksi,

⁴⁵⁶ ”Ryhmän toiminta”, Kusti Eskolan puhe 21.3.1960. Aa:33. KEA.

⁴⁵⁷ Hokkanen 2002, 465–469.

⁴⁵⁸ Virolainen 1994, 192–193.

⁴⁵⁹ Hokkanen 2002, 469.

⁴⁶⁰ Urho Kekkoson päiväkirja 2.3.1960. Suomi 2002, 317.

⁴⁶¹ Hokkanen 2002, 470.

⁴⁶² Hokkanen 2002, 468.

⁴⁶³ Hokkanen 2002, 341.

K-linjan häntä kohtaan tuntemasta epäluottamuksesta huolimatta⁴⁶⁴. Eduskuntaryhmä oli K-linjalaisille vaikea vaikutettava, koska sen jäsenet halusivat usein kuunnella äänestäjiensä tahtoa, eivätkä alistua sisäisten linjojen ohjailtaviksi.⁴⁶⁵ Tämä näkyi myös ryhmän puheenjohtajan valinnassa. Eskola teki hyvää työtä, joten häntä tuettiin linjajaoista välittämättä.

Kiitosta Eskolan toiminnalle eduskuntaryhmän puheenjohtajana on jälkikäteen antanut esimerkiksi Virolainen. Hänen mielestään Eskola oli vaikeina vuosina 1959–1962 päättäväinen ja voimakas johtaja, joka palautti ryhmään yhtenäisyyden yöpakkaskriisin jälkeen ja hoiti muutenkin tehtävänsä ihailtavalla pätevyydellä⁴⁶⁶. Myös Eskola itse arvioi yhtenäisyyden eduskuntaryhmässä olleen pääosin hyvä ja yhteistyön sujuneen. Vaikka puolueessa olisi ollut erimielisyyksiä, ei se välttämättä merkinnyt että ryhmässäkin olisi ollut riitaa.⁴⁶⁷

Viimeisinä vuosinaan ryhmän johtajana Eskola oli luja, ajoittain jopa ankara. Hän ei esimerkiksi hyväksynyt poissaoloja ryhmäkokouksista ja tarpeen tullen nuhteli ryhmäänsä poissaolojen johdosta. Mikäli jotakuta ei kokouksissa käyminen kiinnostanut tai aikaa ei löytynyt, kehotti Eskola tätä jättämään eduskuntatyön. Eskola myös valvoi tarkasti ryhmän ryhmäkuria moittien siitä lipsuneita. Jos edustaja ei ollut etukäteen jättänyt eriävää mielipidettään käsiteltävään asiaan liittyen, tuli tämän eduskunnan täysistunnossa noudattaa ryhmän päätöksiä.⁴⁶⁸ Ryhmänjohtajana Eskola tarkkaili myös maalaisliiton muiden toimijoiden edesottamuksia ja tarvittaessa kehotti eduskuntaryhmää kriittisiin kannanottoihin niihin liittyen. Näin tapahtui esimerkiksi alkuvuodesta 1960, kun MNL:n Kytäjä-lehdessä oli Eskolan mielestä asiattomaan sävyyn kirjoitettu papeista ja kristillisistä arvoista ja hän vaati ryhmää lähettämään MNL:n johdolle moitekirjeen asian johdosta⁴⁶⁹.

Eduskuntaryhmän puheenjohtajana Eskola joutui vastaamaan myös eräiden arkaluontoisten asioiden ryhmäkäsittelystä. Tällainen asia oli esimerkiksi niin sanottu

⁴⁶⁴ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 14.1.1959. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1959. KMA.

⁴⁶⁵ Hokkanen 2002, 455.

⁴⁶⁶ Virolainen 1994, 192.

⁴⁶⁷ Kusti Eskolan puhe Padingissa 15.1.1960 ja Haapajärvellä 17.1.1960. Aa:32. KEA.

⁴⁶⁸ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 6.10.1960. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1960–1963. KMA.

⁴⁶⁹ ML ryhmävaltuuskunnan pöytäkirja 11.2.1960. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1960–1963. KMA.

noottikriisi vuonna 1961. Kiristynyt maailmanpoliittinen tilanne ja Suomen tulevat presidentinvaalit, joissa Kekkonen oli saanut varteenotettavan vastaehdokkaan entisestä oikeuskansleri Olavi Hongasta, saivat tuolloin Neuvostoliiton lähettämään Suomelle nootin, jossa vaadittiin YYA-sopimuksen nojalla sotilaallista konsultaatiota maiden välillä. Nootin todellinen tarkoitus oli ilmeisesti pikemminkin tukea Kekkonen uudelleenvalintaa – Kekkonen voisi esiintyä kriisin ratkaisijana ja voittaa äänestäjät puolelleen – kuin esittää Suomelle todellisia sotilaallisia vaatimuksia, mutta se otettiin Suomessa vastaan huolestuneina.⁴⁷⁰

Myös maalaisliiton eduskuntaryhmässä noottia jouduttiin käsittelemään ja puheenjohtajana Eskolalla oli käsittelyssä suuri rooli. Hänen johdolla tilanne hoidettiin matalalla profiililla. Eskola esitteli hallitukselta saamansa nootin suomennoksen ryhmälle, minkä jälkeen totesi, ettei laajamittaiseen keskusteluun asiasta ollut syytä. Lisäksi hän kehotti kaikkia olemaan rauhallisia ja välttämään asiasta puhumista ennen sen taustojen kunnollista tuntemista, sillä levottomuus vain pahentaisi tilannetta.⁴⁷¹ Tällainen käsittely oli myös valtiojohdon toiveena⁴⁷². Myöhemmin Eskola esiintyi mediassa eduskuntaryhmän edustajana välittäen julkisuuteen sen kannan noottiin. Tuolloin hän ilmaisi ryhmän tukevan presidentin toimintaa kriisin hoitamisessa sekä toisti aiemman vetoomuksensa rauhallisuuden säilyttämisestä. Kun hän myöhemmin raportoi ryhmälle esiintymisestään, piti ryhmä annettua lausuntoa hyvänä.⁴⁷³

Vaikka nootista selviydyttiin pelkällä säikähdyksellä⁴⁷⁴ ja Eskola suhtautui siihen jo alkujaan varsin rauhallisesti, osasi hänkin jälkikäteen ottaa siitä maalaisliitolle ja kriisin ratkaisijana esiintyneelle Kekkoselle irti kaiken mahdollisen sisäpoliittisen hyödyn. Vuoden 1962 vaalipuheissaan hän toi esiin Suomen vaikean ulkopoliittisen aseman, josta nootti oli osoituksena, sekä painotti maalaisliiton ja presidentin korvaamatonta roolia niin menneiden kuin tulevienkin ongelmatilanteiden hoitamisessa⁴⁷⁵.

⁴⁷⁰ Jääskeläinen 1980, 319.; Nevakivi 1999, 269.

⁴⁷¹ ML eduskuntaryhmä pöytäkirja 2.11.1961. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1960–1963. KMA.

⁴⁷² ”Nootista”. Urho Kekkonen vuosikirja 1962. UKA.

⁴⁷³ ML eduskuntaryhmä pöytäkirja 16.11.1961. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1960–1963. KMA.

⁴⁷⁴ Nevakivi 1999, 270.

⁴⁷⁵ Vaalipuhe 1962 (Kusti Eskolan muistikirjamerkintä). Aa:33. KEA.

Vaikka Eskola viimeisinä eduskuntavuosinaan oli maalaisliiton sisällä selkeästi ryhmän linjalla, K-linjaa vastaan, ei kiistely ja puolueen sisäinen hajaannus ollut hänen mielestään millään tavoin toivottavaa. Sen sijaan hän katsoi, että hajaannus heikensi maalaisliiton voimaa ja mahdollisuuksia vastuun kantamiseen Suomesta, mikä olisi erityisen vaarallista vaikeiden ulkopoliittisten tilanteiden eteen tullessa⁴⁷⁶. Eskola ei myöskään pitänyt linjajakoa mahdottomana korjata. Hän näki kiistat suurelta osin menettelytapaerimielisyyksinä, jotka suuressa puolueessa olivat väistämättömiä, mutta sovittavissa olevia.⁴⁷⁷ Vuosina 1958–1962 hän käsittelikin maalaisliiton sisäistä tilannetta julkisissa puheissaan melko usein. Puheissa hän toisaalta arvosteli joidenkin puoluetovereidensa toimintaa, toisaalta toivoi parempaa yhteistyötä.⁴⁷⁸ Maalaisliittolaisuuteen ei Eskolan mielestä kuulunut ”armoton silmä-silmästä - politiikka”, mitä jotkut puolueessa harjoittivat. Hän ei julkisesti koskaan syyttänyt ketään nimeltä, mutta puhui puolueessa esiintyvistä ”korvaan kuiskuttelusta” ja ”matalamielisestä henkilökohtaisesta ilkeilystä”, millä mitä ilmeisimmin viittasi etenkin K-linjan edustajiin.⁴⁷⁹ Eskola ei kuitenkaan koskaan avoimesti puhunut K-linjasta, vaan viittasi siihenkin vain välillisesti:

Vastustajamme väittävät propagandassaan, että maalaisliitto on poistunut vanhalta alkiolaiselta linjalta ja alkanut harjoittaa häikäilemätöntä ja yleisen edun vastaista ”yksinvaltopolitiikkaa”, jonka sanelee jokin” pieni kulissientakainen klikki – K-linja”. Tämä propaganda on tuloksetonta, jos sitä ei voida todistaa, mutta vaarallista jos vastustajilla on todistuskappaleita, joiden todenperäisyyttä ei voida kiistää.⁴⁸⁰

Viesti Eskolan puheissa oli selvä. Kaikkien tuli tarkastella kriittisesti omaa toimintaansa ja kysyä, palveliko se puolueen etua. Oli vaarallista, mikäli tiedot maalaisliiton sisäisistä kiistoista leviäsivät ja vihjailisivat puolueen heikkoudesta. Siitä, oliko maalaisliitossa ”pieniä kulissientakaista klikkejä”, Eskolalla ei todellisuudessa liene ollut epäselvyyttä.

⁴⁷⁶ Kusti Eskolan tilannekatsaus Reisjärvellä 25.1.1959. Aa:29. KEA.

⁴⁷⁷ ”Ryhmän toiminta”, Kusti Eskolan puhe 21.3.1960. Aa:32. KEA.

⁴⁷⁸ Kusti Eskolan puhe ML:n juhlissa Ylivieskassa 4.10.1959, Reisjärvellä 1.11.1959 ja Kiiskilässä, Rautiolla ja Alavieskassa 25.10.1959. Aa:32. KEA.; Kusti Eskolan puhe Padingissa 15.1. ja Hääpajärvellä 17.1.1960. Aa:32. KEA.; Kusti Eskolan puhe Helsingissä 10.2.1960. Aa:33. KEA.

⁴⁷⁹ Kusti Eskolan puhe Helsingissä 10.2.1960. Aa:33. KEA. ; Kusti Eskolan puhe puoluevaltuuskunnan kokouksessa 25.4.1960. Aa:33. KEA.

⁴⁸⁰ Kusti Eskolan puhe Helsingissä 10.2.1960. Aa:33. KEA.

Mikä sitten sai Eskolan, joka periaatteessa vastusti puolueensa sisäistä hajaannusta ja oli vielä joitain vuosia aiemmin ollut Kekkonen politiikan tukija, suuntautumaan voimakkaasti K-linjaa vastaan? Eskolan linjavalinta ei välttämättä ollut täysin itsestään selvä, sillä osa K-linjan näkemyksistä – esimerkiksi pienviljelijäpolitiikan korostaminen yli Etelä-Suomen suurviljelijöiden suosimisen⁴⁸¹ – olivat myös hänen kannattamiaan. Toisinaan Eskola pyrki myös vähättelemään maalaisliitossa kukoistaneita näkemyseroja esittäen linjojen väliset ristiriidat vain menettelytapaerimielisyyksinä. Hänen ja K-linjan välillä voidaan kuitenkin nähdä selkeitä mielipide-eroja erityisesti ulkopoliitiikan hoitamisessa.

K-linjan edustajat katsoivat, että hyvän Neuvostoliitto-suhteen turvaaminen oli Suomen tärkeimpiä tavoitteita. Sen saavuttamiseksi ulkopoliitiikan tuli käydä sisä- ja talouspolitiikan edellä ja esimerkiksi ulkomaankaupassa Neuvostoliittoa suosia lännen kustannuksella.⁴⁸² Nimenomaan nämä periaatteet erottivat Eskolan K-linjasta. Heti sotien jälkeen vallinneessa epävarmassa tilanteessa, ensimmäisinä vuosinaan kansanedustajana, Eskola koki Kekkonen valitseman neuvostosuhteiden linjan oikeaksi. Kun sodasta etäännyttäessä linja kuitenkin edelleen säilyi samana tai jopa laajeni, Neuvostoliiton sallittaessa vaikuttaa Suomen sisäisiin asioihin yhä enemmän⁴⁸³, ei Eskola enää voinut sitä hyväksyä. Vaikka hän ymmärsi, että rauhallinen rinnakkaiselo Neuvostoliiton kanssa vaati suomalaisilta tietynlaista erityissuhdetta itäiseen naapuriin, ei ulkopoliitiikan liiallinen kytkeminen sisäpolitiikkaan ollut hänen mielestään hyväksi. Lisäksi hän katsoi, että kommunistien vaikutus tuli ehdottomasti pitää Suomessa minimissään⁴⁸⁴. Viimeistään yöpakkasten aikaiset tapahtumat vakuuttivatkin Eskolan siitä, ettei K-linjan politiikka ollut Suomen edun mukaista ja orastava suomettuminen⁴⁸⁵ sai häneltä tylyn tuomion. Etääntymistä K-linjasta vauhdittivat samanaikaisesti ongelmat suhteissa sen edustajiin.

On huomionarvoista, että vaikka K-linjalaiset sijoittivat Eskolan maalaisliiton ”oikeistoon”, ei tämä todellisuudessa missään vaiheessa eduskuntauraansa kuulunut

⁴⁸¹ Hokkanen 2002, 454–455.

⁴⁸² Hokkanen 2002, 456–458.

⁴⁸³ Kallenautio 2005, 304–318.

⁴⁸⁴ Kusti Eskolan puhe Helsingissä 10.2.1960. Aa:33. KEA.

⁴⁸⁵ 1960- ja 70-luvun Suomen ja Neuvostoliiton suhteesta käytetty käsite, joka viittaa siihen, että suurempi valtio levittää vaikutusvaltaansa pienemmän alueelle ja puuttuu esimerkiksi sen sisäpolitiikkaan. Kallenautio 2005, 305.

ryhmän varsinaiseen ”oikeisto-oppositioon”, johon luettiin esimerkiksi Viljami Kalliokoski ja Antti Kukkonen⁴⁸⁶. Esimerkiksi Kalliokoskella ja Eskolalla kyllä oli yhteisiä pyrkimyksiä muun muassa alkoholiin liittyvien kysymysten saralla.⁴⁸⁷ Molemmat miehistä ilmeisesti myös kokivat edustavansa puolueessaan ”oikeaa alkiolaisuutta”⁴⁸⁸ ja heidän arvomaailmansa vaikuttaa olleen monin paikoin yhtenevä.⁴⁸⁹ Eskola oli kuitenkin eduskuntauransa alusta saakka suhtautunut Kalliokoskea suopeammin esimerkiksi yhteistyöhön SKDL:n kanssa. 1960-luvun alussa Kalliokosken ja Eskolan yhteistyötä varjostivat myös nimitysasiat Osuuspankkien keskuspankissa (OKO), jonka hallintoneuvostossa molemmat olivat jäseninä. Eskola itse arvioi, että hänen valintansa Kalliokosken tilalle OKO:n puheenjohtajaksi sai tämän tuntemaan itsensä loukatuksi.⁴⁹⁰

Maalaisliiton ryhmän oikeistosta Eskolaa erotti eduskuntauransa loppuun saakka myös se, että aina vuoteen 1958 asti hän oli pääsääntöisesti tukenut Kekkonen ja näin ollut puolueensa oikeiston vastapuolella. On huomionarvoista, että Eskola ei ollut maalaisliiton ryhmässä ainoa, jonka K-linja hieman heikoin perustein ja vastoin edustajan omaa näkemystä leimasi ”oikeistolaiseksi”. Samoin tapahtui esimerkiksi toiselle keskipohjalaiselle, Kerttu Saalastille⁴⁹¹.

3.4. Yllättävä putoaminen eduskunnasta

Vuoden 1962 ennenaikaisiin eduskuntavaaleihin maalaisliitto sai lähteä melko hyvistä asemista. Kekkonen oli vastikään voittanut presidentinvaalit suoranaishallinnolla äänivyöryllä ja tämän menestyksen onnasteltiin merkittävän lisäkannatusta myös maalaisliitolle. Puolue saattoi kytkeä eduskuntavaalit presidentinvaaleihin ja korostaa presidentinvaaleista tuttuja ulkopoliittisia teemoja, joihin kansalaisten oli helppoa yhtyä. Kampanjointi suuntautui erityisesti kommunisteja vastaan. Näitä syytettiin etenkin siitä, etteivät nämä olleet Paasikiven ja Kekkonen ulkopoliittisella linjalla, eivätkä näin ollen noudattaneet puolueettomuuspolitiikkaa.⁴⁹²

⁴⁸⁶ Hokkanen 2002, 477.

⁴⁸⁷ Aspfors 1997, 220.

⁴⁸⁸ Hokkanen 2002,

⁴⁸⁹ Hokkanen 2002, 40–41.

⁴⁹⁰ Kusti Eskolan haastattelu. Sievi 17.11.1987. OPA

⁴⁹¹ Isohookana-Asunmaa 2008, 167.

⁴⁹² Hokkanen 2002, 526–527.

Myös Kusti Eskola lähti ehdolle vuoden 1962 eduskuntavaaleihin, vaikka vuoden 1958 vaalien aikaan oli päättänyt niiden olevan viimeisensä ja ilmoittanut Oulun piirin maalaisliiton johdollekin jo luopumisaikeestaan.⁴⁹³ Syytä mielensä muuttamiseen Eskola ei kertonut, mutta ehdokkaiden vähyydestä hänen kotiseudullaan se ei tällä kertaa ainakaan johtunut, sillä sieltä oli asetettu ehdolle suuri joukko maalaisliittolaisia. Joka tapauksessa Eskola koki, että hänellä oli vielä kansanedustajana niin paljon annettavaa, ettei kodin kutsu käynyt liian voimakkaasti. Hän oli vastikään päässyt ensimmäistä kertaa kokeilemaan esimerkiksi eduskunnan varapuhemiehenä olemista⁴⁹⁴. Kenties mahdollisuus lisääikaan esimerkiksi siinä tehtävässä kiinnosti ja motivoi jatkamaan.

Maalaisliiton vaaliohjelman mukaisesti myös Eskolan kampanjassa korostuivat ulkopoliittiset kysymykset. Hän painotti ”rakentavaa ja objektista kokonaisnäkemyttä” Suomen asemasta ja hyvän suhteen turvaamista niin itään kuin länteenkin päin. Eskola myös kytki presidentinvaalien suurmenestyksen kampanjaansa korostaen sekä Kekkonen että maalaisliiton merkitystä luottamusta herättävän ulkopoliitiikan harjoittajina. Ironista kyllä, Eskola antoi Kekkoselle – tämän siivellä toki maalaisliitollekin – kunniaa myös yöpakkaskriisin selvittämisestä. Ulkopoliitiikan lisäksi Eskola toi esiin maatalouteen ja talouteen liittyviä teemoja.⁴⁹⁵ Myös pyrkimyksensä Pohjois-Suomen kehittämiseen hän kampanjoinnissaan viittasi.⁴⁹⁶ Ottaen huomioon sen, ettei Eskola yleensä hyväksynyt ulkopoliittisten teemojen korostamista sisäpolitiikan yli, oli ulkopoliitiikan saama rooli vaalikampanjassa yllättävän suuri. Maalaisliitto oli kuitenkin päättänyt ulkopoliitiikan korostamisesta, eikä Eskola tarpeettoman sooloilun ja epäyhtenäisyyden vastustajana halunnut poiketa puolueensa linjauksista. Kenties hän lisäksi uskoi siihen, että ulkopoliitiikan korostaminen saattaisi tuoda lisää ääniä.

Henkilökohtaisen kampanjointinsa lisäksi Eskolalla vaikuttaa olleen suhteellisen merkittävä rooli myös maalaisliiton valtakunnallisessa kampanjoinnissa. Yhdessä Sukselaisen kanssa hän muun muassa edusti puoluettaan Yleisradion järjestämässä

⁴⁹³ Kusti Eskolan haastattelu. Sievi 17.11.1987. OP-keskus.

⁴⁹⁴ Valtiopäivät 1961. Ptk.III, 2878.

⁴⁹⁵ Vaalipuhe 1962 (Kusti Eskolan muistikirja). Aa:32. KEA.

⁴⁹⁶ Kusti Eskolan vaalimainos. Liitto 3.2.1962.

suurella vaalikeskustelussa⁴⁹⁷. Vaalityöhönsä Eskola sai vetoapua lisäksi kannattajiltaan, jotka muun muassa lehtien yleisönosastoilla puhuivat hänen puolestaan. Esimerkiksi Liitossa julkaistiin Eskolan saavutuksia esitellyt kirjoitus, jossa hänen pätevyytään sekä maataloustuottajien että maaseutuväestön asioiden hoitajana keuhuttiin vuolaasti.⁴⁹⁸

Vaikka vaalityö sujui maalaisliiton osalta kokonaisuudessaan hyvässä tunnelmassa, esiintyi maakunnissa paikoin puolueen sisäisiä melko erikoisia konflikteja. Erityisesti Oulun piiristä raportoitiin, että tiettyjä ehdokkaita, kuten Kusti Eskolaa ja Kerttu Saalastia vastaan kampanjoitiin oman puolueen edustajien toimesta.⁴⁹⁹

Keski-Pohjanmaan Kalajokilaaksossa, josta Eskola ja Saalasti tulivat, kilpailutilanne maalaisliiton sisällä oli kova. Ehdokkaita oli asetettu useita, joten monella pitäjällä oli oma ehdokkaansa, jonka puolesta tehtiin vaalityötä.⁵⁰⁰ Alueella todella myös esiintyi kampanjointia kilpailevia ehdokkaita vastaan. Muun muassa Niilo Visurin valitsijayhdistys lähestyi Kalajoen alajuoksun maalaisliiton luottamushenkilöitä kirjeellä, jossa näitä kehoitettiin äänestämään Kusti Eskolan tai Kerttu Saalastin sijaan Visuria. Etenkin Eskolan todettiin olevan sen luokan ”valtakunnallinen poliittinen kuuluisuus”, että tämä saisi paljon ääniä ympäri Oulun vaalipiirin, eikä näin ollen tarvitsisi paikallisten ääniä. Kirjeessä Eskolan työtä keuhuttiin ja toivottiin tämän läpi pääsemistä, mutta todettiin tämän olevan mukana niin korkean tason kysymysten käsittelyssä, että Visuri tulisi saada eduskuntaan hoitamaan paikallisille tärkeitä asioita. Eskola oli ”valtakunnallisen linjan mies”, Visuri puolestaan ”jokilinjan mies”.⁵⁰¹ Eskolaa tai Saalastia ei varsinaisesti mustamaalattu, mutta etenkin Eskolan suhteen viesti oli selvä – paikallisten asioista vieraantuneena tämä ei ansainnut tai kaivannut kalajokilaaksolaisten ääniä. Sama näkemys esiintyi myös esimerkiksi muutamissa Liitto-lehdessä julkaistuissa mielipidekirjoituksissa⁵⁰².

⁴⁹⁷ Hokkanen 2002, 530.

⁴⁹⁸ ”Kustaa Eskolan mukana asiantuntemusta eduskuntaan (mielipidekirj.), Urho Aho. Liitto 30.1.1962.

⁴⁹⁹ Hokkanen 2002, 530.

⁵⁰⁰ ”Eduskunta on valittu” (art.). Liitto 7.2.1962.

⁵⁰¹ ”Luottamuksellisesti maalaisliiton luottamushenkilöille Kalajoen alajuoksulla 25.1.1962”, Niilo Visurin valitsijayhdistyksen kirje. Dg:1. KEA.

⁵⁰² ”Mistä nyt on kysymys?”(mielipidekirj.), Untamo Sorasto. Liitto 1.2.1962. ; ”Ei varaa hajottamiseen!”(mielipidekirj.), Lauri Kodis, Mikko Kivimaa, Jaakko Niskala, Toivo Jutila, Arvi Isokääntä ja Niilo A.Takalo. Liitto 3.2.1962.

Vaikka Eskolaa vastaan suunnattu kampanjointi vaikutti vain paikalliselta kamppailulta äänestäjistä, oli sillä ilmeisesti myös valtakunnallinen ulottuvuus. Joidenkin vastakampanjointia harjoittaneiden tahojen tiedettiin toimineen palkattuina ja asiasta valitettiin jopa maalaisliiton keskushallitukselle. Keskushallitus kuitenkin pesi kätensä asiasta, jonka ei katsonut sille kuuluvan.⁵⁰³ Myöhemmin on todettu maalaisliiton K-linjalla ilmeisesti olleen asiassa sormensa ja markkansa pelissä.⁵⁰⁴ Eskolaa ei haluttu enää eduskuntaan tai maalaisliiton eduskuntaryhmän johtoon, joten tämän uudelleenvalintaa pyrittiin vaikeuttamaan esimerkiksi nostamalla esiin vaihtoehtoisia ehdokkaita. On kuitenkin huomionarvoista, etteivät ainakaan Niilo Visurin kannattajat olleet liikkeellä ainoastaan propagandamielellä. Visurin nostaminen eduskuntaan oli ollut joidenkin keskipohjalaisten toiveena jo vuoden 1958 vaalien aikaan. Tämän jääminen tuolloin ehdokkuuden ulkopuolelle oli harmittanut joukkoa alavieskalaisia, jotka vuonna 1962 näin ollen kävivät uuteen taistoon ehdokkaansa puolesta⁵⁰⁵.

Helmikuun 4. ja 5. päivänä järjestetyissä eduskuntavaaleissa maalaisliitto menestyi erinomaisesti. Se sai 53 eduskuntapaikkaa kohoten eduskunnan selvästi suurimmaksi ryhmäksi.⁵⁰⁶ Kusti Eskolan osalta vaalien tulos sen sijaan toi mukanaan pettymyksen. Pitkäaikainen kansanedustaja, ministeri ja eduskuntaryhmän puheenjohtaja sai Oulun piirissä 4162 ääntä ja putosi selvästi eduskunnasta. Tapahtuma oli moneltakin kannalta yllätys, sillä useat tekijät olivat enteilleet Eskolan läpi menoa. Hän oli tehnyt tavanomaisen henkilökohtaisen kampanjan mainostaen itseään näkyvästi⁵⁰⁷ ja saanut lisäksi valtakunnallista näkyvyyttä. Useat korkean tason tehtävät sekä eduskunnassa että järjestö- ja luottamustoiminnan kentällä olivat myös tehneet Eskolasta vuosien saatossa äänestäjille tutun ja hänen kansansuosioistaan kertoivat esimerkiksi vuoden 1958 eduskuntavaalit, joissa hänen äänimääränsä oli Oulun piirin maalaisliiton suurin. Lähtökohta vuoden 1962 vaaleihin oli lisäksi ollut maalaisliittolaisten ehdokkaiden osalta Kekkosen presidentinvaalimenestyksen jälkeen hyvä, joten henkilökohtaistakin menestystä oli voitu odottaa.

⁵⁰³ Hokkanen 2002, 530.

⁵⁰⁴ Hokkanen 2002, 340.

⁵⁰⁵ Alavieskan pitäjänpäällikön F. Rajaniemen kirje Urho Kekkoselle 5.8.1958. Urho Kekkonen vuosikirja 1958. UKA.

⁵⁰⁶ Hokkanen 2002, 531.

⁵⁰⁷ Eskolalla oli Liitto-lehdessä näkyvä mainos useina vaaleja edeltävinä päivinä, esimerkiksi 3.2.1962 mainos lehden etusivulla. Liitto 22.1–4.2.1962.

Mitkä tekijät sitten johtivat Eskolan vaalitappioon? Eräs suurimmista syistä ilmeisesti todellakin oli Kalajokilaaksossa toteutetun ehdokasasettelun epäonnistuminen. Alueelta oli asetettu ehdolle viisi vahvaa ehdokasta, joiden kesken äänet jakaantuivat niin tasaisesti, että alue jäi lopulta ilmeisesti kokonaan ilman omaa kansanedustajaa⁵⁰⁸. Ehdokasasetteluun oli rohkaissut usko siihen, että maanlaajuisesti tunnetut Eskola ja Saalasti saisivat ääniä koko vaalipiirin alueelta, joten Kalajokilaakson äänet voitaisi suunnata muille ehdokkaille ja näin saada alueelta eduskuntaan kolmaskin kansanedustaja. Jälkikäteen saatiin kuitenkin todeta, ettei ainakaan Eskolan kannatus ympäri vaalipiirin ollut niin suuri kuin oli oletettu.⁵⁰⁹ Jotkut keskipohjalaiset äänestäjät syyttelivätkin jälkikäteen itseään Eskolan putoamisesta. Uskoessaan tämän olevan ”varma läpimenijä” he olivat äänestäneet jota kuta muuta, mitä jälkikäteen katuiivat.⁵¹⁰

Jonkinlainen vaikutus Eskolan putoamiseen oli todennäköisesti myös häntä vastaan suunnatulla kampanjoinnilla. Osin juuri kampanjoinnin kautta kalajokilaaksolaiset saatiin uskomaan, että Eskolan läpimeno oli varma asia, eikä hän tarvitsisi paikallisten ääniä. Myös se, että Eskolan vihjailtiin eduskuntatyössään unohtaneen kotiseutunsa ja keskittyneen vain valtakunnallisiin asioihin, saattoi karkottaa joitain äänestäjiä.

Pitää toki kysyä myös sitä, kuinka suuri vaikutus Eskolan poliittisella toiminnalla vaalitulokseen oli. Vuodet eduskunnassa, valtioneuvostossa ja Suomen Pankin pankkivaltuusmiehenä olivat väistämättä liittäneet hänet päätöksiin ja toimenpiteisiin, joita kaikki äänestäjät eivät hyväksyneet. Jo ennen vuoden 1958 vaaleja Eskola itse epäili, että mukana olo vaikeita ratkaisuja tehneissä hallituksissa saattaisi olla vähentänyt kansalaisten luottamusta häntä kohtaan. Vielä tuolloin epäily osoittautui vääräksi, mutta vuoden 1962 tappioon vuosien saatossa kerääntyneellä poliittisella painolastilla saattoi hyvinkin olla vaikutusta. Esimerkiksi yöpakkasten aikaisen julkisuuden vaikutuksia vaalien tulokseen voidaan pohtia. Myös syytökset Eskolan vieraantumisesta keskipohjalaisten asioista ja siirtymisestä valtakunnallisten asioiden kentälle voidaan jossain määrin todeta oikeiksi. Vaikka Eskola uransa loppuun asti piti vähävaraisten pienviljelijöiden asioita tärkeinä, eikä missään tapauksessa kokonaan

⁵⁰⁸ ”Eduskunta on valittu” (art.). Liitto 7.2.1962.

⁵⁰⁹ ”Vaaliyön tunnelmia”(uutinen) ja ”Herra Toimittaja” (vastine Kalevan Puosulle Erkki Takalo-Kippolalta), ilmeisesti Keskipohjanmaa-lehdessä eduskuntavaalien 1962 jälkeen. Dg:1. KEA. ; ”Eduskunta on valittu” (art.). Liitto 7.2.1962.

⁵¹⁰ ”Vaaliyön tunnelmia”(uutinen). Ilmeisesti Keskipohjanmaa-lehdessä eduskuntavaalien 1962 jälkeen. Dg:1. KEA.

unohtanut kotiseutuaan, oli hän vuosien saatossa siirtynyt puhtaasti kotiseutunsa maaseutuun kytkeytyvistä kysymyksistä laajempien maaseutu- ja talouskysymysten pariin. Tämä mahdollisesti vieraannutti osan äänestäjistä.

Äänestäjien keskuudessa Eskolan yllättävä eduskunnasta putoaminen otettiin vastaan järkytyksellä. Vaikka Eskola menetti ääniä nimenomaan kotiseudullaan Kalajokilaaksossa, oli hänen äänisaaliinsa erityisesti kotikunnassa Sievissä, mutta myös esimerkiksi Kalajoella, Reisjärvellä ja Ylivieskassa edelleen varsin huomattava, joten moni äänestäjä jäi pettyneeksi⁵¹¹. Sekä Eskolaa että niin ikään valitsematta jäänyttä Saalastia katsottiin tarvittavan eduskunnassa keskipohjalaisten asioiden hoitajina, joten näiden pois jääminen oli kova isku.⁵¹² Putoamista edeltävä kampanjointi myös jätti monet Eskolan kannattajat katkeriksi. Esimerkiksi Keskipohjanmaa-lehteä syytettiin tätä vastaan suunnatusta kirjoittelusta ja joitain muitakin tahoja moitittiin epäasiallisesta kampanjoinnista.⁵¹³

Maalaisliiton eduskuntaryhmässä Eskolan yllättävä putoaminen luonnollisesti harmitti hänen tukijoitaan. Esimerkiksi Johannes Virolainen kertoi myöhemmin, että oli ollut pahoillaan työtoverinsa putoamisesta ja pitänyt sekä Keski-Pohjanmaan ehdokasasettelua että alueen äänestäjien tekemää valintaa virheenä. Hän kertoi kuitenkin toivoneensa, että Eskola olisi tehnyt paluun seuraavissa eduskuntavaaleissa ja ihmettelikin miksi näin ei käynyt.⁵¹⁴ Eskolan putoaminen oli menetys myös maalaisliiton eduskuntaryhmän ryhmän linjalle, joka myös koki vaaleissa tappion. K-linjalle arvioitiin vaalien jälkeen lukeutuneen 53 edustajasta 24, sen vastustajiin 18, ja loppujen olleen niin sanotusti ”liikkuvia”. Aiemmasta eduskuntaryhmästä selkeästi K-linjalle oli voitu sijoittaa vain 17 edustajaa.⁵¹⁵ Suhteessa heikentynyt ryhmän linja lienee siis jäänyt kaipaamaan pois pudonnutta näkyvää edustajaansa.

K-linjan edustajat eivät sen sijaan Eskolaa kaivanneet. Heidän voidaan päinvastoin olettaa olleen tyytyväisiä – olivathan he onnistuneet tavoitteessaan tämän uudelleenvallinnon vaikeuttamisessa. Myös presidentti Kekkonen oli hyvillään Eskolan pois

⁵¹¹ Ehdokkaiden saamat äänät alueittain. Liitto 6.2.1962.

⁵¹² ”Vaaliyön tunnelmia”(uutinen), ilmeisesti Keskipohjanmaa-lehdessä eduskuntavaalien 1962 jälkeen. Dga:1. KEA.; ”Eduskunta on valittu”(art.), Liitto 7.2.1962.

⁵¹³ ”Herra toimittaja!”(vastine Kalevan Puosulle), Erkki Takalo-Kippola. Dg:1. KEA.

⁵¹⁴ Virolainen 1994, 193.

⁵¹⁵ Hokkanen 2002, 533.

jäämisestä. Päiväkirjassaan hän tyytyväisenä kertoi, kuinka vaalit olivat pudottaneet oikeistolaisia eduskuntaryhmästä sekä totesi ryhmän olevan paljon aiempaa parempi. Pois pudonneista hän nosti esiin muun muassa Eskolan.⁵¹⁶ Vaikka Kekkonen ja Eskolan näkyvät erimielisyydet näyttivät vuoteen 1962 tultaessa huomattavasti vähentyneet muutaman vuoden takaisesta, kertoi Kekkonen suhtautuminen miesten välien olleen edelleen rikkinäiset ja Kekkonen tunteneen epäluottamusta Eskolaa kohtaan.

Eskola itse ei muistiinpanoissaan tai henkilökohtaisissa merkinnöissään lainkaan käsitellyt eduskunnasta putoamistaan. Ilmeisesti hän kuitenkin koki vaalitappion raskaana pettymyksenä⁵¹⁷. Näin koki myös saman kohtalon kokenut Saalasti, joka luki putoamisensa koko naissukupuolen järjestötyön tappioksi⁵¹⁸. Todennäköisesti Eskolan tappiota hieman lievensi se, että hän oli jo pidemmän aikaa harkinnut eduskunnasta pois jättäytymistä. Paluu kotimaisemiin ei näin ollen ollut vastenmielistä tai tullut täytenä yllätyksenä. Kansanedustajan urallaan Eskola oli myös ehtinyt jo saavuttaa paljon ja työskennellä monissa merkittävässä tehtävässä, joten varsinaisesti uran ei kai voida katsoa loppuneen kesken, vaikka hieman yllättäen loppuikin. Eduskunnasta putoaminen ei myöskään merkinnyt loppua Eskolan uralle yhteiskunnallisena vaikuttajana, vaan hän sai jatkaa sitä monenlaisissa luottamustoimissaan maa- ja metsätalouden parissa.

Kevyesti ei Eskola vaalitappiotaan kuitenkaan voinut niellä. Aktiivinen kampanjointi kertoi, että tämä aiemmasta epäroinnistään huolimatta oli päättänyt jatkaa kansanedustajan uraansa ja olisi halunnut saada äänestäjiltä valtuuden niin tehdä. Myös vaalikampanjaan liittyneet epäselvyydet ja häntä vastaan suunnattu kampanjointi vaikuttavat jossain määrin harmittaneen, tai ainakin kiinnostaneen Eskolaa. Hän seurasi aktiivisesti asiaan liittyntä jälkipuintia ja muun muassa keräsi talteen useita sen tiimoilta julkaistuja lehtikirjoituksia.

16.2.1962 Eskola hyvästeli maalaisliiton eduskuntaryhmän. Hän kiitti ryhmää hyvästä yhteistyöstä, joka oli luonut pohjan saavutetulle suurelle vaalivoitolle, mutta tavalliseen tapansa toi esiin myös asian toisen puolen – saavutettu voitto toi uudelle ryhmälle entistä enemmän velvollisuuksia ja vastuuta Suomen asioiden hoitamisessa. Ryhmä

⁵¹⁶ Urho Kekkonen päiväkirja 5.2.1962. Suomi 2001, 470.

⁵¹⁷ Antero Ahon haastattelu 21.4. 2009.

⁵¹⁸ Isohookana-Asunmaa 2008, 167.

puolestaan lausui kiitokset pitkäaikaiselle puheenjohtajalleen. Lopuksi Eskola vielä muistutti ryhmää siitä, mikä oli ollut sekä hänen että maalaisliiton eduskuntaryhmän työn kulmakivi, jonka tulisi jatkossakin säilyä kaikkien toimintaa ohjaavana ajatuksena: ”Tavoitteemme on isänmaan paras!”.⁵¹⁹

Tämä todella oli loppu Kusti Eskolan toiminnalle valtakunnanpolitiikan parissa. Hän ei enää yhtään kertaa asettunut ehdolle eduskuntavaaleissa, eikä juurikaan osallistunut valtakunnalliseen poliittiseen keskusteluun muualla kuin maa- ja metsätalouden sekä osuustoiminnan piirissä. Eskolan kanssa yhteistyötä tehnyt keskipohjalainen metsätalousneuvos Antero Aho epäili politiikasta vetäytymisen johtuneen ainakin osin siitä, että Eskola kerta kaikkiaan oli jossain määrin kyllästynyt politiikkaan⁵²⁰. Eskola ei myöskään myöhemmin esitellyt kokemuksiaan esimerkiksi muistelmien kautta, vaan palasi kansanedustaja-aikansa tapahtumiin vain silloin tällöin ja pienimuotoisesti, esimerkiksi paikallislehtien syntymäpäivähaastatteluissaan. Niissäkään hän ei kovin yksityiskohtaisesti ruotinnut menneitä tapahtumia tai henkilöitä, vaan muistelu oli yleisluontoista ja yleensä positiivisessa sävyssä esitettyä. Esimerkiksi Urho Kekkosesta Eskola vanhuuden päivillään puhui suurella arvostuksella, eikä yleensä ottanut esiin hänen ja tämän välillä olleita ongelmia ja näkemuseroja.⁵²¹

Kenties juuri suhteellisen varhaisessa iässä loppunut valtiopäiväura ja sen jälkeinen julkisuudesta vetäytyminen saivat aikaan sen, että Eskola unohtui. Huolimatta moninkertaisista ministerin tehtävistään ja arvostetusta asemastaan maalaisliitossa, jäi hänen julkinen perintönsä kotiseutunsa ulkopuolella verrattain vähäiseksi.

⁵¹⁹ ML eduskuntaryhmän pöytäkirja 16.2.1962. Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1960–1963. KMA.

⁵²⁰ Antero Ahon haastattelu 21.4.2009.

⁵²¹ esim. ”Kusti Eskola 70 vuotta”(art.). Sieviläinen 20.8.1981. Fab:1. KEA.

LOPPULAUSE

Kusti Eskola teki vuosina 1945–1962 merkittävä uran eduskunnassa ja valtioneuvostossa. Hänellä oli melko keskeinen asema myös maalaisliitossa kyseisinä vuosina. Eskolan ura voidaan tämän ajamien asioiden ja poliittisen aseman kehityksen perusteella karkeasti jaotella kolmeen ajanjaksoon.

Vuosina 1945–1953 Eskola oli ahkera aloitteleva poliitikko, joka oli pääasiassa kiinnostunut tiukasti omaan kotiseutuunsa nivoutuneista kysymyksistä – erityisesti keskipohjalaisen maatalouden ja viljelijöiden aseman parantamisesta. Eskolan toimintaa määrittä vahva maaseutuideologia, joka ilmeni paitsi viljelijöiden oikeuksien kärkkäänä puolustamisena, myös ajoittaisena virkamies- ja palkansaaja-vastaisuutena. Sodan jälkeisessä vaikeassa tilanteessa Eskola ymmärsi tarpeen luottamuksellisen suhteen rakentamiseen Neuvostoliittoon, mutta kommunismiin hän suhtautui kielteisesti, eikä kannattanut liian pitkälle menevää yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa. Tästä kertoi esimerkiksi YYA-sopimuksen voimakas vastustaminen. Tukea Eskola haki ja sai erityisesti oman puolueensa eduskuntaryhmän muista uusista edustajista, joiden kanssa hän muodostikin tiiviin ryhmän. Ryhmän toiminnassa keskeisen sijan sai nousevan Urho Kekkosen politiikan tukeminen. Myös Eskola tuki aktiivisesti Kekkosta, vaikkei kaikista kysymyksistä tämän kanssa samaa mieltä ollutkaan.

Vuosien 1953–1958 aikana Eskolan asema suomalaisessa poliittisessä eliitissä oli varsin korkea. Hän toimi useita kertoja ministerinä, joskin lyhytikäisissä hallituksissa, ja vaikutti lisäksi Suomen Pankin pankkivaltuusmiehenä. Aiemmasta poiketen talousasiat saivatkin Eskolan työssä suuren roolin. Hän peräänkuulutti säästäväisyyttä ja valtion menojen tiukkaa valvontaa kritisoiden usein muita puolueita ja palkansaajien etujärjestöjä vastuuttomasta talouspolitiikasta. Myös maatalouskysymykset olivat Eskolalle edelleen tärkeitä. Hän kannatti esimerkiksi pienteollisuuden sijoittamista maaseudulle sekä työskenteli aktiivisesti maaseudun työttömyysongelman ratkaisemiseksi. Painopiste Eskolan käsittelemissä maaseutukysymyksissä siirtyi kuitenkin aiempaa enemmän Keskipohjanmaalta valtakunnalliselle tasolle. Samalla hän karsi puheistaan voimakasta tuottajat–kuluttajat-vastakkainasettelua ja pyrki näin tavoittamaan myös muita kuin maanviljelystä elantonsa saaneita suomalaisia. Maalaisliitossa Eskolan asema oli vuosina 1953–1958 vakaa. Hän toimi pitkään puolueensa eduskuntaryhmän puheenjohtajana, ja sai näin toimia eduskuntaryhmän

edustajana useissa tilanteissa. Eskola tuki edelleen Urho Kekkosta kampanjoiden etenkin vuoden 1956 presidentinvaaleissa voimakkaasti tämän puolesta. Vaikka Eskolaa arvostettiin, ei hän kuitenkaan noussut puolueensa hierarkiassa aivan huipulle saakka. Itse hän ei sinne aktiivisesti pyrkinyt, eikä kukaan häntä sinne ollut ajamassakaan.

Vuosi 1958 ja ministeriys niin sanotussa yöpakkashallituksessa merkitsi eräänlaista vedenjakajaa Eskolan poliittisella uralla. Presidentti Kekkonen ja K-linja pitivät oikeistolaiseksi leimaamaansa Eskolaa eräänä syyllisistä Suomen ja Neuvostoliiton välien kiristymiseen johtaneisiin tapahtumiin, eikä hän enää tämän jälkeen ollut heidän silmissään luotettava. Tapahtumien myötä myös Eskola vastaavasti menetti luottamuksensa Kekkoeseen ja K-linjaan. Seuraaviksi vuosiksi hänestä tulikin eräs maalaisliiton Kekkosen vastaisen opposition näkyvimmistä edustajista.

Eduskuntatyötään Eskola vuosina 1958–1962 jatkoi hyvin pitkälti samojen teemojen – talouden ja maatalouden – parissa kuin aiemminkin. Hän oli kiinnostunut kehittämään Suomen ulkomaankauppaa sekä länsimaiden että Neuvostoliiton kanssa, mutta painotti samalla suomalaisen maatalouden aseman turvaamista. Tasapainoileminen kotimaiseen ja ulkomaiseen tuotannon ja kaupan sekä niihin kytkeytyneiden sisä- ja ulkopoliittikan välillä oli paikoin haastavaa. Esimerkiksi Suomen EFTA -kauppaliittoon liittymisen vaikutukset mietityttivät Eskolaa pitkään, ja oman kannan löytäminen oli vaikeaa. Myös yhteiskunnan rakennemuutos ja sen vaikutukset suomalaisten elämään huolestuttivat Eskolaa. Työssään hän pyrkikin vahvistamaan tasapainoa uudistumisen ja eteenpäin menemisen sekä suomalaisten perusarvojen turvaamisen välillä. Eskolan eduskuntatyö katkesi hieman yllättäen vuonna 1962, kun hän putosi eduskunnasta. Yllättävän vaalitappion taustalla voidaan katsoa olleen paitsi epäonnistuneen ehdokasasettelun vaalipiirissä ja Eskolaa vastaan suunnatun kampanjoinnin, mahdollisesti myös uran aikana kertyneen poliittinen painolastin, joka söi kannatusta.

Kusti Eskolan poliittista uraa leimasi mielenkiintoinen tasapainoilu eri ryhmien välillä. Hän aloitti uransa puhtaasti keskipohjalaisten viljelijöiden äänenä, joka idealistisesti, ajoittain populisminkin kautta, tavoitteli kohennuksia oman äänestäjäkuntansa asemaan vastustaen muiden ryhmien mielestään liioiteltuja vaatimuksia. Vuosien myötä Eskolan kiinnostuksen kohteet kuitenkin laajenivat, kun valtiontalous nousi hänen työssään yhä keskeisempään rooliin. Vain kansakoulun käynyt viljelijäperheen kasvatti onnistuikin

melko nopeasti hankkimaan pätevyyttä ja luottamusta talouden saralla toimimiseen. Tästä kertoi esimerkiksi valinta Suomen Pankin pankkivaltuusmieheksi. Samalla Eskola kypsyi poliitikkona luopuen kärkkäimmistä kannanotoistaan – puhuttakoon vaikka jonkinlaisesta valtiomiesmäistymisestä. Vaikka tämä oli Eskolan uran edistymisen kannalta todennäköisesti välttämätöntä, voidaan kysyä koituiko se lopulta myös hänen kohtalokseen. Kokivatko keskipohjalaiset viljelijät kansanedustajansa etäännyneen liikaa maaseudun arjesta?

Samalla kun tasapainoili maatalouskysymysten ja valtiontalouden – Keski-Pohjanmaan ja Helsingin – välillä, etsi Eskola paikkaansa myös puolueessaan. Eduskuntauran alussa luontainen paikka löytyi muiden uusien nuorten edustajien ryhmästä, jonka tavoitteetkin pääosin vastasivat Eskolan tavoitteita. Jo alussa Eskola kuitenkin, esimerkiksi kysymyksessä maalaisliiton uudistamisesta, oli lähempänä ryhmän vanhoja edustajia ja oikeistoa, kuin Kekosta ja nuoria kollegojaan. Huolimatta myöhemmästä hienoisesta ”keskustan” suuntaan siirtymisestäään Eskola pysyikin koko poliittisen uransa ajan pohjimmiltaan luokkapoliitikkona, jonka mielestä maalaisliiton tuli ennen kaikkea olla maatalous- ja maalaisväestön puolue. Tämä etäännytti häntä osasta puoluetovereitaan.

Vaikka tuki innokkaasti Kekosta esimerkiksi vuoden 1956 vaaleissa, ei Eskola koskaan ollut täysin Kekosen mies ja vuosien saatossa hänen ja presidentin näkemykset alkoivat yhä enemmän etäännyä toisistaan. Läheisiä yhteistyökumppaneita Eskola löysi esimerkiksi Virolaisesta ja Pakkasesta, ajoittain Sukselaisesta ja puoluesihteerin Silvolastakin, mutta ehdottomia hengenheimolaisia hänellä ei ollut. Yöpakkasten jälkeen, kun Eskola alkoi aktiivisesti nousta K-linjaa ja Kekosta vastaan, keräsi hän taakseen samoin ajattelevia maalaisliiton kansanedustajia. Ryhmän linjan johtopaikasta kilpailivat kuitenkin häntä huomattavasti näkyvämmiin Virolainen ja Sukselainen. Maalaisliiton K-linja sijoitti Eskolan puolueensa oikeistoon, mutta varsinaiseen oikeistolaistenkaan ryhmään tämä ei todellisuudessa koskaan kuulunut, eikä tällä ollut tiivistä yhteyttä esimerkiksi Kalliokoskeen. Voidaan jopa sanoa, että huolimatta vahvasta asemastaan esimerkiksi eduskuntaryhmän pitkäaikaisena puheenjohtajana, oli Eskola puolueessaan hieman irrallinen. Vakavahenkinen, ”lasiin sylkevä” asia- ja arvopoliitikko jäi selvästi sivuun maalaisliiton korkeimmasta vallanjaosta – presidentin kannoilla tilasta kamppaileiden eturivin miesten taakse. Olisiko läheisempien liittolaisten löytäminen voinut saada hänet nousemaan

puolueessaan ja suomalaisessa politiikassa vieläkin korkeampaan asemaan, on mielenkiintoinen kysymys.

Toinen hyvä kysymys on, olisiko Eskola edes halunnut nousta suomalaisen politiikan ylimpään kärkikaartiin saakka. Toisinaan hän kritisoi eräitä puoluetovereistaan liiallisesta ”henkilökohtaisesta vallantavoittelusta”, joten mahdollisimman korkea asema ei ilmeisesti ollut ainakaan hänen pääasiallisia tavoitteitaan. Myös eduskuntauran lopettaminen kävi sisäpolitiikan riitaisuuteen kyllästyneen Eskolan mielessä jo ennen vuoden 1962 vaalitappiota, mikä niin ikään viittaa siihen, ettei ajatus vanhenemisesta eduskunnassa ja maalaisliitossa pohjimmiltaan häntä houkutellut. Pudottuaan eduskunnasta Eskola jättäytyikin sivuun valtakunnanpolitiikasta ja siihen liittyvästä julkisuudesta. Lähes kahdenkymmenen Arkadianmäellä vietetyn vuoden jälkeen hän palasi juurilleen, maanviljelyn pariin – kaikesta päätellen suhteellisen tyytyväisenä poliittiseen uraansa elinvoimaisen maaseudun ja isänmaan puolesta.

LÄHDELUETTELO

I PAINAMATTOMAT LÄHTEET

KESKUSTAN JA MAASEUDUN ARKISTO, Helsinki (KMA)

Maalaisliiton eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1945–1962

Maalaisliiton puoluevaltuuskunnan pöytäkirjat 1945–1962

KUSTI ESKOLAN ARKISTO, Sievi (KEA)

Puheet ja puheiden konseptit

Muistiinpanot

Kirjeet

Sisällön mukaan järjestetyt asiapaperit

Yksityiset asiapaperit

Painotuotteet

Järjestämätön materiaali

URHO KEKKOSEN ARKISTO, Orimattila (UKA)

Urho Kekkonen vuosikirjat 1958–1962

Hallituksen iltakoulujen pöytäkirjat liitteineen 1953–1955

II PAINETUT LÄHTEET

1.Lähde- ja asiakirjajulkaisut

Valtiopäiväasiakirjat 1945–1962

Suomen virallinen tilasto. Vaalitulasto eduskuntavaalit 1945.

Suomen virallinen tilasto 1948–1962. Vaalitulasto eduskuntavaalit 1958.

Liitto 1945–1962

Kaleva 1945

2. Lähdekirjallisuus

- Fieandt 1970 Rainer von Fieandt, *Omaa tietään kulki vain*. Kirjayhtymä, Helsinki 1970.
- Kähkölä 1974 Paavo Kähkölä, *Suomi K-linjalla*. Otava, Helsinki 1974.
- Rumpunen 1997 Kauko Rumpunen (toim.), *Aikoja ja tapauksia Ahti Karjalaisen elämästä*. WSOY, Helsinki 1997.
- Sukselainen 1997 V.J. Sukselainen, *Halusin valtiomieheksi*. Karisto, Hämeenlinna 1997.
- Suomi 2001 Juhani Suomi, *Urho Kekkosen päiväkirjat. 1, 1958–62*. Otava, Helsinki 2001.
- Uino 2000 Ari Uino, *Viidesti pääministeri. Urho Kekkonen 1950–1956*. Otava, Helsinki 2000.
- Vennamo 1987 Veikko Vennamo, *Kulissien takaa: Elettyä Mannerheimin, Paasikiven, Kekkosen ja Koiviston aikaa*. Gummerus, Jyväskylä 1987.
- Virkkunen 1976 Sakari Virkkunen, *Korsimo. Kekkosen mies*. Otava, Keuruu 1976.
- Virolainen 1994 Johannes Virolainen, *Kuvat kulkevat. Henkilökuvia ja tapahtumia 1930-luvulta alkaen*. Otava, Keuruu 1994.
- Virolainen 1993 Johannes Virolainen, *Polun varrelta. Merkintöjä ja muistikuvia ihmisistä ja tapahtumista*. Otava, Keuruu 1993.
- Virolainen 1986 Johannes Virolainen, *Vallankäyttö Kekkosen kaudella*. Otava, Keuruu 1986.

Violainen 1982 Johannes Violainen, *Yöpakkasista juhannuspommiin*. Otava, Helsinki 1982.

Vladimirov 1993 Viktor Vladimirov, *Näin se oli...: muistelmia ja havaintoja kulissientakaisesta diplomaattitoiminnasta Suomessa 1954–1984*. Otava, Helsinki 1993.

III HAASTATTELUT

Aho, Antero (1938-, Reisjärvi), metsätalousneuvos. Puhelinhaastattelu 21.4.2009.
Maija Siika-aho.

Uutela, Henna (1979-, Sievi), lähihoitaja, Kusti Eskolan tyttären tytär.
Puhelinhaastattelu 22.4.2009. Maija Siika-aho.

OSUUSPANKKIKESKUKSEN ARKISTO, Helsinki (OPA)

Haastattelut/Paavilainen/Kusti Eskola/17.11.1987.

IV HAKUTEOKSET

Marjomaa 2003 Ulpu Marjomaa, ”Kusti Eskola”, *Suomen kansallisbiografia, osa 2*. s. 667–668. Toim. Matti Klinge et al. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003.

Siunala 2000 Riitta Siunala (toim.), *Suomen kansanedustajat 1907–2000*. s.123. Edita, Helsinki 2000.

V TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Aspfors 1997 Raimo Aspfors, *Viljami Kalliokoski 1894–1978: evankelisena ja alkiolaisena vaikuttajana*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Vammala 1997.
- Granberg 2004 Leo Granberg, ”Tuotannon kasvun vuosikymmenet”, *Suomen maatalouden historia III*, s. 141–186. Toim. Pirjo Markkola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.
- Hokkanen 1996 Kari Hokkanen, *Maalaisliitto–Keskustan historia 3. Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939–1950*. Otava, Keuruu 1996.
- Hokkanen 2002 Kari Hokkanen, *Maalaisliitto–Keskustan historia 4. Kekkonen maalaisliitto 1950–1962*. Otava, Keuruu 2002.
- Honka-Hallila 2006 Helena Honka-Hallila, ”Eduskunta sosiaalisena työyhteisönä”, *Miten eduskunta toimii? Suomen eduskunta 100 vuotta 6*, s. 182–354. Tekijät Mikael Hilden ja Helena Honka-Hallila. Suomen eduskunta, Helsinki 2006.
- Huuska 1968 Väinö Huuska, *Etujärjestöjen painostuspolitiikka Suomessa. Tutkimus Maataloustuottajain keskusliiton, Suomen ammattiyhdistysten keskusliiton, Suomen työnantajain keskusliiton, Toimihenkilö- ja virkamiesjärjestöjen keskusliiton ja Suomen ammattijärjestöjen poliittisista toimenpiteistä vuosina 1945–1964*. Tampereen yliopisto, 1968.
- Hyvämäki 1977 Lauri Hyvämäki, ”Valtioneuvosto 2. maailmansodan jälkeen vuoteen 1957”, *Valtioneuvoston historia 1917–1966 II. Ministeristöjen historia 1939–1966*, s. 243–470. Tekijät

Jaakko Hissa, Lauri Hyvämäki ja Hannu Soikkanen. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1977.

Isohookana-Asunmaa
2008

Tytti Isohookana-Asunmaa, *Yhteinen hyvä – paras hyvä. Kerttu Saalastin elämäkerta*. Kerttu Saalasti säätiö, Nivala 2008.

Jääskeläinen 1980

Mauno Jääskeläinen, ”Sodanjälkeinen eduskunta 1945–1963”, *Suomen kansanedustuslaitoksen historia VIII*, s. 135–344. Toim. Uuno Tuomien et al. Eduskunnan historiakomitea, Helsinki 1980.

Kallenautio 2005

Jorma Kallenautio, *Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2005.

Meinander 1999

Henrik Meinander, *Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Schildt, Espoo 1999.

Nevakivi 2000

Jukka Nevakivi, ”Jatkosodasta nykypäivään”, *Suomen poliittinen historia 1809–1999*, s. 207–351. Tekijät Osmo Jussila, Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi, 3. uudistettu painos. WSOY, Juva 2000.

Nevakivi 1996

Jukka Nevakivi, *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui*. Otava, Helsinki 1996.

Nousiainen 2003

Jaakko Nousiainen, ”Suomalainen parlamentarismi”, *Eduskunnan muuttuva asema. Suomen eduskunta 100 vuotta* 2, s. 180–335. Tekijät Anteri Jyränki ja Jaakko Nousiainen. Suomen eduskunta, Helsinki 2006.

- Nousiainen 1977 Jaakko Nousiainen, ”Valiokuntalaitos”, *Suomen kansanedustuslaitoksen historia X*, s. 217–397. Toim. Uno Tuominen et al. Eduskunnan historiakomitea, Helsinki 1977.
- Polvinen 2003 Tuomo Polvinen, *JK. Paasikivi: valtiomiehen elämäntyö 5, 1948–1956*. WSOY, Helsinki 2003.
- Ruuttula-Vasari 1992 Anne Ruuttula-Vasari, *Valistus viritettiin, yhdistystoimintaa yritettiin. Aatteellista yhdistystoimintaa Sievissä 1950-luvulle asti*. Suomen ja Skandinavian historian laudaturtutkimus, Oulun yliopisto 1992.
- Salo 2003 Matti Salo, *Pohjoinen Alma Mater. Oulun yliopisto osana korkeakoululaitosta ja yhteiskuntaa perustamisvaiheista vuoteen 2000*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi 2003.
- Sarkkinen 1993 Kaisu Sarkkinen, ”Väestönkehitys Sievissä”, *Sievistä Sommaan näköön. Sievin historiaa*, s.56–73. Toim. Anne Ruuttula-Vasari. Sievin kunta, Sievin seurakunta, Sievi-Seura ry. Sievi 1993.
- Seppinen 2004 Jukka Seppinen, *Urho Kekkonen – Suomen johtaja: poliittinen elämäkerta*. Ajatus, Helsinki 2004.
- Sievin kunta Sievin kunnan www-sivu, ”Kusti Eskola”. <http://www.sievi.fi> (Muokattu 4.8.2006).
- Siika-aho 2008 Maija Siika-aho, *Kusti Eskolan yhteiskunnallinen toiminta*. Suomen ja Skandinavian historian Pro gradu -tutkimus, Oulun yliopisto 2009.
- Suomi 1992 Juhani Suomi, *Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962*. Otava, Keuruu 1992.

- Uola 2006 Mikko Uola, ”Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 30-luvuilla”, *Kansanvalta koetuksella. Suomen eduskunta 100 vuotta* 3, s. 150–265. Tekijät Vesa Vares, Mikko Uola ja Mikko Majander. Suomen eduskunta, Helsinki 2006.
- Vahtola 2003 Jouko Vahtola, *Suomen historia jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otava, Keuruu 2003.
- Yrjölä 1973a Pentti Yrjölä, ”Hallitusten poliittinen kokoonpano”, *Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1945–1973*, s. 13–25. Toim. Harto Hakovirta ja Tapio Koskiaho. Oy Gaudeamus Ab, Tampere 1973.
- Yrjölä 1973b Pentti Yrjölä, ”Liite 1: Hallitukset”, *Suomen hallitukset ja hallitusohjelmat 1945–1973*, s. 247–259. Toim. Harto Hakovirta ja Tapio Koskiaho. Oy Gaudeamus Ab, Tampere 1973.

